

Mehmet Başaran

Özgürleşme Eylemi:

Köy Enstitüleri

Köy Enstitülerinin
kuruluşunun
50. yılına armağan

Çağdaş Yayınları

ERDİNİ BASIM VE YAYINEVİ
Türkocağı Cad. Gürsoy Han No: 31-32
Kat: 3 No: 28 Tel: 522 63 13

Mehmet Başaran

ÖZGÜRLEŞME EYLEMİ: KÖY ENSTİTÜLERİ

ÇAĞDAŞ YAYINLARI
ÇAĞDAŞ GAZETE, DERGİ, KİTAP BASIM VE
YAYIN ANONİM ŞİRKETİ

Türkocağı Caddesi No: 39-41 Cağaloğlu - İstanbul

Tarih-Anı-Gezi-Olay Dizi: 49
Bası: Nisan 1990

İnsan yaşamı bir özgürleşme eylemi, ilk ateşin yakıldığı günden beri acılarla sürölüp gidiyor.

Sevgi, barış, insan hakları, o ateşi parlatan yeni değerler...

Köy Enstitülerinin 50. kuruluş yıldönümünde, tüm özgürlük savaşçılarına ve sevgili kızım Deniz'in anısına saygıyla...

GÜLLER

*Çamlıbel'de bir gül açsa
Uykuları kaçır Bolu Beyi'nin
Çünkü kırmızıdır gül
Toprağın ve halkın uyanışına benzer*

*Bir değil bin gül açıyordu Anadolu'da
Ekmeği ikiye bölsen
Aydınlık sesi duyuluyordu halkın
Köyleri tutmuştu aşkın ve terin hünerleri*

*Bir oldular da Bolu Beyi'yle
Kapattılar Enstitüleri.*

TONGUÇ BABA

Falih Rifkî'nın ULUS'ta çıkan bir başyazısı TONGUÇ BABA başlıklıydı. Sakın bu adı İdrisdağ eteklerinde bir yatır adı sanmayın di-yordu yazar, halkın, umut bağladığı bir insanı, bir eğitimciyi gönlünde azizleştirmesidir. İlköğretim Genel Müdürü Hakkı Tonguç'a yakış-tırdığı addır bu...

Niçin "Milli Şef"e, küçük dağları kendisinin yarattığını sanan şun-ca Eğitim Bakanına değil de, Tonguç'a "Baba" diyor halk, Tonguç'u bağrına basıyor? Çocuklarına onun adını koyuyor?..

Tonguç, kendi bağrından fışkırmış çünkü, halkın özlemlerini, ilerici güçlerin sağladığı birikimi eyleme çevirmeyi başarmış. Köy Enstitülerini yaratmış. "Sınıfının yoksulluğunu, ezilmişliğini, sömürülüşünü iliginde, kemiğinde duyan", bu gerçeği değiştirmek için savaşıyor, savaşı örgütleyen köylü bir aydındır o.

Daha çocukluğunda, Rumeli'nden gelip, okumasına yardımcı ol-masını dilediği paşanın evinden kovulunca, kapıda şöyle düşünür:

"Senin gibi budalalar yüzünden babalarımız cahil kalmışlar, yok-sul düşmüşler. Okumak için herşeyi göze alacağım, ne edip edip oku-manın yolunu bulacağım. Benim gibi zahmet çeken çocukların zahmetsizce okumaları için ömrümün sonuna kadar çalışacağım. Koca paşa, seninle yirmi yıl sonra karşılaşmak isterdim. Yazıklar olsun se-nin paşalığına!.."

O paşa da, elli yıldır halkın uyanıp bilinçlenmesini engellemeye çalışan, hatta Anayasayı bile halkına "lüks" sayan daha niceleri de,

nice kara gözlüklü kıyımcılar; öğretmenlere “hain” diyenler de toz olacak, unutulup gidecek.. Ama Tonguç, giderek gönüllerde anıtlasacak, halkın haklarına sahip çıkmasından, ezilenlerden hesap sormasından korkanların uykularını kaçıracaktır. Tonguç dendi mi, bir devrim aydınlığı, sıcaklığı dolacaktır kafalara yüreklere hep...

Emekçi halkın, “köleliklerin her türlüşünden” kurtulması için bilgilenebilir, bilinçlenmesini, kendi demokratik düzenini kurup tıkkır işletmesini ister o. Köy Enstitüleri bir Kurtuluş Savaşı örgütlenmesidir bir bakıma.

Köy Enstitüleri otuz yıl önce kapatılmış, kurucusuna, yetiştirdiklerine etmediklerini komamıştır egemenler. O günlerden beri öğretmen kesiminde bir zulüm bir kıyımdır sürüp gider. Ama halk, kimlerin “hain” olduğunu, kimleri lanetleyeceğini, kimlerden hesap soracağını anlamıştır. Enstitülerin kuruluş günü bir halk, bir emek bayramı olarak kutlanır.

Ne diyordu Öğrenmeye Övgü adlı şiirinde Brecht:

“Sürgünde misin öğren
Zindanda mısın öğren
Mutfakta mısın, öğren!
Altmışında mısın, öğren!
Ve ne yap yap başa geç

...

Sen aç ve çıplak, al kitabı eline!
Bir silahtır sana o,
Sarıl ona başa geç!”

Tonguç, en geniş boyutlarıyla bu “silahı” halkın eline vermeyi amaçlayan eğitimcidir. “Köyün içine kanımızı iligimizi akıtmadıkça, aydınların mezar taşları köylerin yanına dikilmedikçe...” inancıyla savaşmış bir devrimcidir. 1957’de Bedri Rahmi’ye gönderdiği mektupta şöyle der:

“...Okuma-yazma bilmezliğin doğurduğu kötülüklerin bu milleti ne duruma soktuğunu yakından görmeyenler, sefaletin derecesini kestiremezler. Buna karşılık en basit anlamda bir ilköğretime kavuşanların, gözleri açılmış körler gibi dünyayı bütün güzellikleriyle görmeğe başlamaları; yedeksiz yürüyecek hale gelmeleri, azımsanacak bir ni-

met midir?"

Sonra Köy Enstitülerinin kuruluş yıllarında gittiği Tunceli köylerinden biriyle ilgili bir anısını anlatır. Köyde okul açılmış, çocuklar Türkçe öğrenmiş, kitap okumaya başlamışlardır. Cumhuriyetin ilk ışığıdır bu oralarda. Ama analar babalar Türkçe bilmemektedirler. Yaşlı bir köylü ile aralarında şu konuşma geçer:

"Bizi arayan soran mı vardı bey? Şu dağların arasında çobanlık, hırsızlık, eşkiyalık yapar, geçinmeğe uğraşırdık. Hayvandan farkımız yoktur. Bizi güden çıkmadı. Çok şükür! Çocuklarımız okuyor. Onlar, bizim çektiklerimizi çekmiyecekler buna kıvanıyoruz."

"Baba! Artık siz kendikendinizi güdeceksiniz. Bu yol daha iyi değil mi?"

Yaşlı adam güler:

"Okuma yazma olmadan böyle şey olmaz. Cahil insanlar onu beceremezler, önce okumak gerek. Okuma yazmayla gözlerimizi açalım, körlükten kurtulalım ki, dediğini yapabilelim."

Tonguç, mektubunu şöyle sürdürüyor:

"Geçen yaz aylarında Batı Avrupa'da bir gezi yaptım. Hollanda, İsviçre, Avusturya gibi köylüsü iyi okutulup eğitilmiş memleketlerde, köy kültürünün nasıl geliştirilip genel kültüre maledildiğini yakından gördüm. Bu memleketlerde özellikle köy otellerinde kalarak, köy okullarını ziyaret ederek, yurdu nasıl cennetleştirdiklerini öğrenmeye çalıştım. Edindiğim kanaat şu oldu: Bugünkü duruma gelebilmek için aydınlarla sanatçılar çok emek harcamışlar; inançları uğruna savaşlar vermişler. Bizde henüz bu tür insanların sayısı pek az. Aydınlarımızın çoğu, geçilmesi rahat yolları kollayıp, oralara sapıveriyorlar; dikenleri temizlemek zor geliyor. Batılı aydın, zorluklarla çarpışa çarpışa yaşamaktan zevk duyan diri kişi seviyesine ulaşabilmiş. Köy Enstitüleri, işte bu tip insanı yaratmak amacı güdüyorlardı. Yok edilmeğe çalışılan değer budur. Uyuşuk, vurdumduymaz, cansız kansız yaratıklar yetiştiren kurumlara kimse ses çıkarmıyor. Batılılarla aynı hizaya gelebilmek, diri bir ulus olarak onların yanında yeralabilmek için, sırtımıza ortaçağın taktığı kamburları atmamız gerekiyor. Bunun da bir tek yolu var: Köylü kentli bütün yurttaşları ilköğretim çarkından geçirmek" (25.2.1957)

Bugün bu konu daha büyük bir önemle ortada. Eğitim çalışmaları altmış yıl gerilere götürülmeğe kalkışılıyor. Eğitim birliği tamamen bozulmak isteniyor. "Atatürk Atatürk" diyenler, kara gözlüklerinin

ardından baka baka, ilk okullara Arapça din dersleri koymaya hazırlanıyor. Nerde eğitimin çağdaşlığı, laikliği?.. Okuma yazma bilmezler oranı gittikçe artmakta.. Ya halkın öğretmenlerine güdülen düşmanlık?..

“Köylüler ve işçiler, eğitim görme hakkından yoksun bırakılmış, akıllarını geliştirmelerine, yaşamı tanımlayıp çözümlemelerine, değiştirmelerine ve çalışma koşullarını geliştirmelerine olanak verilmemiştir. Okul eğitimi, kapitalist düzenin sürekli olacağına ve yasalığına inanan, sözdinler kapitalizm uşaklarının iş anlayışına uygun olarak yönetilmiştir. (Edebiyat Yaşamım. Maksim Gorki, Çev. Ş. Yeğin)

Bizde de tutulan yol bu değil mi?

Tunceli’li köylü de, emekçi halkımız da unutabilir mi gerçek eğitimci Tonguç Baba’yı? İzlenmesi gereken yol Tonguç yolu çünkü...

ÖZGÜRLEŞME EYLEMİ: KÖY ENSTİTÜLERİ

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra halk egemenliğine dayalı çağdaş bir devlet olmaya yönelmişiz. Ama aradan yarım yüzyılı aşkın bir süre geçtiği, 1946'dan bu yana çok partili yaşam (kesintilerle de olsa) sürdüğü halde, seçmenlerimizin küçümsenmeyecek bir bölümü parmak basarak belirliyor istencini. Kendi çıkarları doğrultusunda oy kullanabilme aydınlığından, bilincinden yoksun bırakılmış; eğitim hakkına kavuşturulmamışlar.

Siyasal ve ekonomik güç sahipleri, kaymağını yedikleri düzenin değişmesini, güçlerini yitirmeyi istemezler. Eğitilecekler, bu durumu olağan sayacak, sürdürecektir nitelikte eğitilmelidirler. Egemenlerin izlediği eğitim politikasının amacı budur. Tüm iletişim araçları da bu doğrultuda işletilir; eğitim kurumları egemen ideolojiyi yükleme aracı olarak kullanılır. Devlet değişmez, soyut bir güç olarak belletilir "ahlak, gelenek, manevi değerler, ulusal çıkarlar" gibi kavramlar ardına gizlenilerek düpedüz sınıfsal eğitimidir, düzeni yeniden üretmektir politikaları. Planı, izlencesi, dili, kitabı buna göre düzenlenir.

Derebeyler, derebeyliğin, krallar krallığın, burjuvalar kapitalizmin çarklarının döndürülmesini, sürdürülmesini beklerler eğitimden, ama yaşam, üretim araçları sürekli bir değişim içindedir. Baskı makinası-

nın bilgileri yaygınlaştırmamasından, aydınlanma döneminden sonra uyanış hızlanmış, yaşamı iyileştirme savaşımı güçlenmiştir. Giderek, alt yapıyı zorlayan bir özgürleşme eylemine dönüşmüştür eğitim. Kafaları bilgi, elleri beceriyle donatılanlar; hem daha çok üretir, hem de ürettiklerinin paylaşımını denetleme bilincine ulaşır.

Bizde Eğitim Çizgisi

Eğitim kurumlarının yaşamdan, halktan, topraktan kopmaları; üreticilikten tüketiciliğe geçmeleri, okur-yazarlık ayrıcalığı yaratmaları sömürü düzeninin buyruğuna girmeleriyle olmuştur. Tutucu güçlerin eğitim kurumları ezberci olmak, düşünceyi dondurmak zorundadır. Ortaçağ boyunca ilahi düzenin eğitimi yapılmış; din: “düşünme inan”, yönetim: “düşünme vergini öde”, askerler: “düşünme, öl, şehit ol” demiştir halka. Ancak aydınlanma döneminden sonra: “Sen insansın, aklını kullan; dünyayı kendine göre düzenle” eğitimine yönelinebilmiştir. Bilimlerin, sanatların, teknolojinin gelişmesi laik okulla olmuştur.

Bizde de medreseler düşünmeye, araştırmaya kapalı, salt kulluk eğitimi veren yerlerdir. İmparatorluğun ekonomik toplumsal yapısı bilimsel, teknolojik gelişmelere göre değişmemiş, ekonomik teknolojik yetersizlik yüzünden giderek yarı sömürge durumuna düşülmüştür. Batılılaşma devinimi de kimi üstyapı kurumlarının kopyacılığından öte geçememiştir.

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra “Dinsel bir imparatorluktan, halk egemenliğine dayalı bir Cumhuriyete doğru yol alınmak istenmektedir.” Sömürüyü, geriliği yazgı sayan, kurtuluşu başka dünyada arayan insan yurttaş değil, “kul”dur. Yeni devlet, yurttaşlık eğitimi gerçekleştirmek zorundadır. Halk egemenliğinin engelleri ortadan kaldırılamadan yenileşme devinimlerine girilir. 3 Mart 1924’te Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Tevhidi Tedrisat Kanunu (Eğitim Birliği Yasası) kabul edilir. Tekkeler, medreseler, daha sonra İmam Hatip Okulları kapatılır, izlencelerden din dersleri çıkarılır. 1928’de yeni *abece* kabul edilerek, eğitimde laikleşme hızlandırılır. Yeni *abece*’nin kabulü sırasında Mustafa Kemal’in söyledikleri akılcı, laik eğitime ne değin önem verildiğini de vurgulamaktadır:

“Bizim zengin ve ahenkli dilimiz, artık yeni Türk harfleriyle ken-

dini gösterebilecektir. Beyinlerimizi yüzyıllardır demir bir mengene içine sıkıştıran bu anlaşılmaz işaretlerden kurtulmalıyız."

Amerikan, Alman eğitim uzmanlarından yararlanarak eğitim düzeni yenilenmeye, laik, halkçı, ekonomiyi etkileyen bir eğitim anlayışı uygulanmaya çalışılır. Bunlar, eğitimin demokratikleşmesi yönünden önemli kazanımlardır.

Enstitüler demokrasiyi tabandan fışkırtıcı eğitim kurumlarıdır.

Halk egemenliğinin engellerini ortadan kaldıramayıp, geri üretim yaşamının sürüp gitmesi, "devrimlerin" yaygınlaşıp kökleşmesini engelliyordu. 1936'da nüfusun %85'i kırsal kesimde yaşıyordu; yarı feodal bir tarım ülkesi durumundaydık. Köylerde okuma yazma bilmeyenler oranı %80'in üstündeydi. Dış ve iç sömürü yoksul halk üzerinde yoğunlaşıyordu. Siyasal bağımsızlık kazanılmıştı, ama bu durum değişmedikçe ayakta kalmamız olanaksızdı. Yeni bir Kuruluş Savaşı anlayışıyla tüm halk kaynağını devindirmek gerekiyordu.

Saffet Arıkan'ın işbaşına getirdiği büyük eğitimci Hakkı Tonguç'a göre sorun eğitim sorunu değil, geri üretim yaşamını kökten değiştirmekti. İçinden canlandırılan halk, köleliğin her çeşidinden kurtulmalıydı. Köylü öylesine canlandırılıp bilinçlendirilmeliydi ki, bir daha hiçbir kuvvet onu sömürememeli, bedava çalışan iş hayvanı durumuna getirememeliydi. Eğitim de içinde olmak üzere, soruna bir bütün olarak bakılmalıydı. Toplumun gerçeklerine, olanaklarına, hızlı kalkınma, çağdaşlaşma özlemine uygun yeni bir çalışma yolu tutulmalıydı. Uzun araştırmalardan, denemelerden sonra Köy Enstitüleri'ne ulaşıldı. "Köy Enstitüsü" tamlaması, yeni bir eğitim terimiydi. Bilimin yol göstericiliğiyle, amaçlanan yaşama biçimini gerçekleştirci etkinliklerin eğitim ortamına dönüştürülmesi anlamını kapsıyordu. Yalnız okur yazarlığı yaygınlaştırmak, tüm köyleri okula kavuşturmak, yeni tip bir öğretmen yetiştirmek değildi amaç. Hele hele kimilerinin sandığı gibi kapalı köy ekonomisini sürdürmek hiç değildi. Tarihsel koşulların sağladığı olanaklardan yararlanarak; eğitimi; emekçi üretici halkı bilinçlendirerek, siyasal bir güç durumuna getirici; sömürü düzenini zorlayıcı, değişmeyi hızlandırıcı bir eyleme,⁽¹⁾ özgürleşme eylemine dönüştürmekti. Elbet, geleneksel ya-

pyla çelişici bir eylemdi bu, ama İkinci Dünya Savaşı ortamında Kurtuluş Savaşı'ndan gelen kadroların desteğiyle bir "eğitim seferberliği boyutunda" uygulandı.

Yaşamdan kopuk, belleğe yük sayılabilecek işe yaramaz bilgiler ak-taran, kara tahta-dört duvar okulu anlayışı bir yana itildi? Böyle di-yoruz ya hiç de kolay olmadı bu iş. Bir boşinanın, kemikleşmiş bir alışkanlığın bırakılmasının atomun parçalanmasından daha güç ol-duğu gerçeği de unutulmamalı. Üretimi yeni aşamalara ulaştırıcı ça-lışmaları eğitim ortamına dönüştürmekse, eğitim alanında bir dev-rimdi. Üniversite bitirdiği halde evindeki sigortayı değiştiremeyen-ler, yaşama en küçük bir katkıda bulunamayanlar düşünülün bir...

İnceleme araştırma sonuçlarına göre yirmi bölgeye ayrılan ülke-de, o bölgelerin üretim yaşamını canlandırıcı eğitim imeceleri ku-rulmaya başlandı. Öğrencilikle-işçiliği birleştirerek, kırsal kesimden gelmiş bin kişiyi ürettikleriyle yaşatan, her yönden gelişmelerini sağ-layan, sağlıklı yaşam birimleriydi bunlar. "Enstitüler, içinde yaşa-yanların ortak malları ve ortaklaşa yönettikleri yıkılmaz kurumlar durumuna gelmeli" diyordu Tonguç.

Üretici güçlerin kedilerini yenileyerek canlanması, örgütlenmesi, yaşamlarına çağdaş boyutlar kazandırmalarıydı bu. Yöneticileri, Us-taöğreticileri, Eğitimbaşları, Sanatbaşları, Kümebaşları, vb.. ile sö-mürüyü ahlakdışı sayan, yepyeni bir toplum. Herkesi yeteneğine göre işe yaratan, yapıcı, yaratıcı duruma getiren, çalışmaları yarışmaya değil, dayanışmaya dönüştüren coşkulu bir yaşam. Çalışma izlence-lerini kendisi saptayan, doğanın üstüne titreyerek, onun güzellikle-rine güzellik katarak "katkıda bulunduğu oranda almanın, topluma yararlı olmanın mutluluğunu duyan" bir topluluk...

Tabandan fışkıran gerçek bir demokrasi...

Dönemin koşullarında üretimi yeni aşamalara ulaştıran, teknolo-jiyi yenileyen kırsal kesimdeki nüfusu meslekleştirerek, üretim ya-şamını örgütleyerek dönüşümleri gerçekleştirmeye, sanayileşmeye yö-neliktir atılım. Enstitülerde uygulanan ilkeleri şöylece saptayabiliriz:

1- Her Enstitü ürettikleriyle kendikendine yeten, öbür Enstitülerle dayanışmayı sürdürerek bağımsız işletmelere, çağdaş, demokratik ya-şam birimlerine dönüşmeyi amaçlar. Üreterek eğitir-eğiterek üretir, sorumluluk duyguları gelişmiş, sağlıklı kişilikler geliştirir,

2- Yaşama, çalışma izlenceleri imece topluluğunca ortaklaşa sap-tanır, başarı ölçüleri imecenin gelişen özüne göre oluşur.

3- İşleyiş, toplumsal yapıları kireçlendiren bürokrasi çarkının dışında tutulur, bunu sağlayıcı yasalar çıkarılmasına çalışılır (3803, 4274 vb. sayılı yasalar...)

4- Çeşitli işlerde çalışarak (işlik, derslik, tarla) kişiliğin çok yönlü gelişimi sağlanır, her insana toplumda saygın bir yer kazandırılır,

5- Enstitü-Enstitü arası, Enstitü-köyler arası imecelerle, toplu iş görme geleneğimize yeni boyutlar kazandırılır,

6- İşliğı, dersliğı, uygulama alanıyla küçük bir enstitü gibi gelişen köy okullarında; ilkeğitim; 8-10 köy ortasında kurulan, yörelerinin donanım merkezi olarak gelişen Bölge Okullarında ortaöğretim gerçekleştirilirken, kooperatifçilikle üretim yaşamı tabanda örgütlenir,

7- Enstitü çıkışlılarla, enstitü kesimiyle ilişki sürdürülerek, gelişen koşullara göre eğitimde süreklilik sağlanır,

8- Enstitülere öğretmen yetiştiren, bir köy üniversitesi gibi gelişen Yüksek Köy Enstitüsü, bir inceleme araştırma merkezi olarak çalışmalarına ışık tutar...

Enstitülerin İkinci Dünya Savaşı koşullarındaki çalışmaları, 1946'ya değin özgünlüklerini koruyabildi. Altı yılda ulaşılan sonuçlar, halkın gücünü devindirmenin neler yaratabileceğini somutlayıcıydı: Öğretmen yetiştirmede, 110 yılda ulaşılan sayı aşılmıştı (6000'den 20.000'e ulaşıldı), okul sayısı 5000'den 17.000'e, öğrenci sayısı 380.000'den 1.5 Milyona çıktı. 600 sağlıkçı, 9000 öğretmen yetiştirildi. On yılda tüm insanımızın sağlıklı eğitim hakkına kavuşturulması planlandı...

Çok partili yönetime geçildiğinde iktidar olan CHP'nin sağ kanadı, Cumhuriyet Dönemi kazanımlarını oy pazarına sürdü. 1945'te çıkarılan toprak kanununa karşı çıkanların başını çektiği "muhalefet", saldırılarını eğitim seferberliğine yöneltti. Enstitüler yozlaştırılarak, bir kıyam bastırıcısına kapatıldı. İkili anlaşmalar, yabancı sermaye, "Küçük Amerika olacağız" derken, yeni sömürgeciliğin dümen suyuna girildi. Giderek ekonomimiz gibi, eğitimimiz de Amerikalı uzmanlar güdümüne sokuldu. Ulusallık, laiklik, çağdaşlık ilkelerinden uzaklaşıldı.

1961 Anayasası özgürlüklerin sınırlarını genişletiyor, insan haklarına dayalı sosyal devlet olma ilkelerini getiriyor, eğitimin de buna göre düzenlenmesini istiyordu. Az gelişmiş ülkelerin anayasaları için "Karbon kağıdıyla kopya edilmiş anayasalar" deyimi kullanı-

lır. Geleneksel yapı, bu anayasaların uygulanışını engeller. Bizde de böyle oldu. 12 Mart döneminde “lüks” sayılarak budanan anayasa, 12 Eylül döneminde rafa kaldırıldı.

Biçimsel demokrasilerde geri üretim yaşamının, geleneksel yapının kıskacındaki eğitilmemiş halk, kendinden yana bir iktidar oluşturamaz. İktidar, belli sınıfların elinde kalır. Menderes böyle bir toplumda yapılacak seçimlerin niteliğini: “Ben istesem bir odunu bile milletvekili seçtirebilirim” sözüyle çarpıcı biçimde somutlamıştır.

Profesör Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun tanısıyla: “12 Eylül karşı devrimiyle “geleceği karartılmış bir toplumuz bugün. Örgütlenme, sendikalaşma özgürlükleri yok edilmiştir. 1982 Anayasasına konan zorunlu din dersleriyle Eğitim Birliği bozulmuştur. Atatürk devrimleriyle, Köy Enstitüleriyle kazandığımız saygın durumu yitirerek boynu eğri bir toplum durumuna düşürüldük. Bizi bu duruma düşüren, egemen güçlerin bağımlı politikalarıdır. Bu politikaların türevi olan eğitimin nitelikleri şöyle sıralanabilir:

1- Eğitim özgürlükçü, demokratik eşitlikçi değildir. Yetişenlere çağdışı ideolojiler yüklenmeye çalışılmaktadır, laik eğitimin yerini kulluk eğitimi almıştır.

3- Gelir dağılımı dengesiz olduğu, sosyal adalet ilkeleri bir yana itildiği için, eğitimde fırsat ve olanak eşitliği yoktur. Bölgeler, köy-kent, sınıflar arası okullaşmada, eğitim harcamalarında, verilen eğitimin niteliğinde büyük ayrılıklar vardır. Görebildiği kadar eğitimden sonra herkes sınıfsal yaşamına dönmektedir.

3- Eğitim, bir pazar metaına dönmüştür, çok pahalıdır. Üniversiteler bilim ve araştırma yurdu olmaktan çıkmıştır. Eğitim düzeni bir kıyım makinası gibi çalışmaktadır, üniversite kapılarına yığılanların sayısı 600 bine ulaşmıştır. Özel okullukluk, özel derslane ticareti alıp yürümüştür,

4- Eğitim kurumları yaşamdan kopuktur, verilen eğitim kurtakçı sanayinin dışardan alınan eskimiş teknolojileri için bile yetersizdir,

5- Eğitim kurumlarının yönetimleri, işleyişleri eğitimin içeriği antidemokratiktir. Okullar, yönetimin karikatür modelleridir. Bilgilendirme bilgilendirme özgürlüğü yoktur. Baskılar, korkular, dayatmalarla düzene uygun kafalar oluşturma yolu tutulmuştur.

6- 150 yıllık öğretmen yetiştirme deneyimleri bir yana itilerek öğretmen yetiştirme kaynakları kurutulmuş, okul yapımı varsılların merhametine bırakılmıştır.

Özgürlükçü eşitlikçi demokratik eğitim

Eğitimin demokratikleşmesi, halk egemenliğinin gerçekleşmesine, işçinin, emekçinin kendi eğitim politikalarını uygulayabilecek güce ulaşmasına, kalkınmada sosyal adalet ilkelerinin uygulanmasına bağlıdır. Başta da vurgulandığı gibi eğitim, bir özgürleşme eylemidir, egemenlerin çabalarına karşın bilgilenme, bilinçlenme önlenemez. İngiliz tutucu partisi Milli Eğitim Bakanı (1938), Earl Baldwin, şöyle diyor bir konuşmasında:

“Öğretim, bu dünyada her şeyden önce, yüzde yüz dürüst, yüzde yüz özgür olmalıdır. Öğretmen, hiçbir zaman devlerin uşağı olmamalıdır. Yani hükümet ister sağ, ister sol, ister orta olsun, onun istediğini sandığı şeyleri savunmamalı ve öğretmemelidir. Öğretmenin tek amacı, gerçeği olduğu gibi belirtmek olmalı.” (V.Günyol, Orman Işırsa)

Evet, toplumun geleceği açısından, eğitim işleri gelip geçici hükümetlerin güdümünden kurtarılmalı, özgürleşme eylemini yürütenler, devrimci imecelerdeki gibi kişilikli yetiştirilmeli, grevli toplu sözleşmeli sendikal haklara kavuşturulmalıdır.

Eğitimin demokratikleşmesi, yaşamın demokratikleşmesi savaşıyla özdeştir. Laik, çağdaş, halktan yana, kendi toplumumuzun gereksinimlerine uygun bir eğitim düzeninin yaratılması, tüm demokratik güçlerin görevidir. “Öğretmen, toplumunun yeniden üretilmesinde eğitimin işlevini, eğitim düzeni içinde kendi yerini, eğitimin içeriğini, kime nasıl hizmet ettiğini iyi kavramışsa, kişilikli ve bilinçliyse, vereceği eğitim de özgürlükçü düşünce ve davranışı geliştirici” yönde olur. Öğretmenler, kendi örgütlerinin etkinlikle riyle bu bilinç düzeyine ulaştırılmalıdır. Sürdürülen olumsuz çalışmaları olumlu yöne çevirmek “Toplumdaki düzensizliklerin farkına varacak, ekonomik bağımlılığın, kültürel yozlaşmanın sorumluluğunu duyacak, koşulları geniş halk kitleleri yararına değiştirecek, bu alanda karşısına çıkacak engelleri yenecek yetkinlik ve etkinlikte “kuşaklar yetiştirmek... Amaç bu...”

UNESCO'nun isteği üzerine uluslararası bir komisyonun hazırladığı raporda eğitim sistemlerinin yenilenmesi gerektiği vurgulanıyor: “Seçkin bir tabakanın malı olan ve amacı orta sınıf değerlerini ve oldukça sınırlı bilgilerini kuşaktan kuşağa aktarmak olan eğitim

sistemlerinin kitlelerin gereksinimlerini karşılayamayacağı ortadadır. Bu sistemler günlük yaşamda olumlu sonuçlar vermeyen değerleri öğrencilere zorla kabul ettiremezler. Ayrıca insan bilgisinin sürekli olarak, özellikle bilimsel alanda gerçekleşmesi sonucunda artık bu sistemlerin modası da geçmiştir.” (GÖRÜŞ, s. 3)

Ve yenileşmeyi gerçekleştirci stratejiler öneriliyor; bunlar, Köy Enstitülerinde uygulanan ilkelerle çakışmaktadır; Eğitim sürekli olmalı, dört duvar arasına sıkışıp kalmamalı, yaşamın tümünü kapsamalı, herkese olanak eşitliği sağlanmalı; gelişen yaşamın gerisine düşmemeli, bireysel toplumsal yaşamı iyileştirmeli. Enstitülerin gücü buradadır ve bugün de dünyanın özlemi insanı, yaşamı bir bütün olarak algılayan özgürlükçü, eşitlikçi, demokratik, çağdaş ve sürekli eğitimidir. (Bkz: Ek)

Değerli yazarımız Yaşar Kemal şöyle diyor:

“Hoca geliyor, söylüyor, çocuklar ezberliyor. Bu, çocukları köleleştirme eğitimidir. Köle olan köle yapmaya çalışır. İnsanlar her yerde böyle yetiştirildikçe, barış olmaz. Biz Köy Enstitüleriyle eğitime yaşayarak ve yaratarak eğitimi katmıştık. Böyle bir eğitime doğru gidilseydi dünyada savaş olmazdı. Çünkü o, doğayla, gökyüzüyle, eşyayla birlikte gelişen gerçek bir insan olurdu. 20. yüzyılda Türklerin yarattığı ve insanlığa armağan ettiği en büyük iştir Köy Enstitüleri. Ben üç şeyle övünmesini isterim Türkiye'nin: Atatürk'ün gerçekleştirdiği kendine dönüş ve bağımsızlık politikası, Hakkı Tonguç'un gerçekleştirdiği demokratik eğitim. Ve Nazım Hikmet'in getirdiği insancıl, ulusal şiir... Az katkı değildir bunlar insanlığa, atom icat etmekten daha büyük bir katkıdır... Çünkü atomu insanları öldürmek için kullanıyorlar.” (Haftaya Bakış, 22-28 Mart, 1987, sayı: 23)

Enstitülerin 50. kuruluş yıldönümünde Yaşar Kemal'e katılmamak mümkün mü?

YENİ EĞİTİM STRATEJİSİNDE 21 NOKTA

1- Sürekli eğitim, ileriki yıllarda, kalkınmış ülkelerin olduğu kadar kalkınma yolundaki ülkelerin de eğitim politikalarının ana konusu olmalıdır,

2- Eğitim, okul duvarları arasına sıkışmayıp insanın tüm yaşamı boyunca sürmelidir; eğitimde toptan bir yenilenmeye gidilmeli ve eğitim gerçek bir halk hareketinin boyutlarını edinmelidir.

3- Eğitim birçok yoldan sağlanmalıdır. Önemli olan izlenilecek yol değil, öğrenilen ve kazanılan gerçek bilgilerdir.

4- Çeşitli eğitim sınıfları, çevrimleri ve düzeyleri arasındaki yavaş ya da eskimiş engeller ortadan kalkmalıdır.

5- Okul çağında olmayan çocukların eğitilmesi 1970'lerin baş amacı olmalıdır.

6- Milyonlarca çocuk ve genç her türlü öğrenimden uzak kalmaktadır. Şu halde eğitim politikalarında ilk gerçekleştirilecek amaç, değişik biçimlerde, ulusal olanak ve gereklere göre temel eğitimin geliştirilmesidir.

7- Daha ilkokuldan başlayarak toplu olarak eğitime kuramsal, uygulamalı ve teknolojik bir özellik verilmeli, değişik dallardaki öğretimler (genel, bilimsel, teknik ve mesleki) arasındaki katı ayrımlar ortadan kaldırılmalıdır.

8- Eğitimin amacı yalnızca belirli bir mesleğe göre yetiştirmek değil, onları özellikle farklı mesleklere, üretim biçimlerine çalışma koşullarına ve yeniliklere uyabilmeye hazırlamaktır.

9- Teknik yeışmenin sorumluluğu yalnızca okul sisteminin sırtına yüklenmemelidir. Bu sorumluluk, okullar, kurumlar ve okuldışı eğitim arasında paylaştırılmalıdır.

10- Yüksek öğretim genişlemeli ve yaygın bir çeşitlilik kazanmalıdır. Bu da herşeyden önce üniversite hakkındaki geleneksel tutumların değişmesini gerektirir.

11- Çeşitli türde öğretimlere ve profesyonel görevlere başlayış herkesin kendi durum, yetenek ve bilgisine bağlı olmalıdır.

12- Okulda ya da okul dışında yetişkin eğitiminin ivedilikle gelişmesi önümüzdeki on yıl içinde uygulanacak eğitim stratejilerinin en önemli hedeflerinden biri olmalıdır.

13- Okur-yazarlığın sağlanması için gösterilen çabalar, ülkenin, sosyo-ekonomik gelişimine uygun düşmelidir.

14- Dil laboratuvarları, kütüphaneler, odiyo-visüel araçlar gibi kişinin kendini eğitmesine yardımcı olan araçlar tüm eğitim sistemlerinde de kullanılmalıdır.

15- Eğitim sistemleri tekniğin yeni olanakları gözönünde tutularak tasarlanıp planlanmalıdır.

16- Öğretmenler eğitim teknolojilerinin sırtlarına yüklemiş olduğu yeni görevlere hazırlanmalıdırlar.

17- Öğretmenlerin görevi, hangi öğrenim kesiminde olursa olsun hep aynıdır ve aynı kalmalıdır. İlkokul, teknikokul, ortaokul, lise öğretmenleri ve profesörler arasında hiç bir derece farkı gözetmemek gerekir.

18- Öğretmenlerin bilgi aktarma uzmanlarından çok eğitimci olmalarını sağlamak üzere öğretmen eğitiminde köklü gelişmeler yapılmalıdır.

19- Eğitimde meslek öğretmenlerinin yanısıra işçi, teknisyen vb. gibi yardımcılara başvurulmalı ve ayrıca orta ve yükseköğrenim öğrencileri arasında yardımlaşma ve işbirliği gerçekleştirilmelidir. Çünkü gençler başkalarını eğitirken kendilerini de eğitmiş olurlar.

20- Geleneksel uygulamaların tersine, bugün öğrenci öğrenimin önceden kormuş kuralları önünde eğileceği yerde, asıl öğretim öğrenciye uymak zorundadır.

21- Küçük olsun, büyük olsun öğrenciler konu olarak sadece kendi eğitimlerinde değil, tümü içinde eğitim kurumunda sorumluluklar yüklenmelidir.

(GÖRÜŞ, s. 3, UNESCO'nun aylık dergisi)

Not: Klasik okullarda koşullanmış kafalarla, kalıplaşmış bilgilerle Köy Enstitülerini değerlendirmeye kalkışanlar için şaşırtıcı gelebilir,ama bu stratejiler,hatta daha da ilerileri Enstitülerde uygulanmıştır. Kapanışlarından kırk yıl sonra da konunun canlılığını sürdürmesi buradan kaynaklanmaktadır.

HASAN - ALİ DÖNEMİ

Ulusal eğitimimizin geçmişte en yaratıcı, en verimli dönemi, hiç kuşkusuz Hasan-Ali dönemidir. Düşüncemiz, sanatımız, ekinimiz boylanır, başağa kalkar bu dönemde. Eğitim düzenimiz —özellikle Köy Enstitüleriyle— yaşamla bütünleşme, değişimi hızlandırma tüm insan gücümüzü işe yaratma açısından, dünyanın geliştirdiği klasik eğitim kurumlarını aşar. Bolluklu hasatlar yakındır. Bağımsızlık savaşımız nasıl “mazlum milletlere” kurtuluşun yolunu açmışsa, Hasan-Ali dönemi de, kendi kaynaklarına dayanarak kalkınmanın, bağımsızlığı kökleştirmenin örneğini vermiştir.

Çok genç yaşta yitirdiğimiz değerli bilim adamı Orhan Burian: “Mustafa Kemal, Doğu’nun Rönesansı”dır der. Gerçekten de, teokratik devlet anlayışını yıkarak, bilimin öncülüğünde çağdaşlaşmaya yönelerek, Doğu insanına kendini bulma, akılcı yaşam yolunu O açmıştır. Doğu da bin yıldır düşüncesini, elini bağlayan zincirleri kırarak, kendini yenileyebilecektir. Bu düşüncenin en çok Hasan-Ali döneminde somutlaştığını görüyoruz. Örneğin Profesör Tütengil: “Temelde bir Rönesans hareketi” diyor da Köy Enstitüleri için.

Elbet bir birikimin sonucuydu bu dönem, düşün ve ekin adamlarımızın ortaklaşa ürünü.

Hilmi Ziya Ülken: "Ali, çok ve büyük iş yaptı" diyor. "Maarif Şûrası, Ahlâk Şûrası, Tercüme Kongresi, Felsefe Terimleri Komisyonu, Köy Enstitüleri, Ortaöğretimde birlik. Yüksek öğretimle orta-öğretimin uyarlanması, Dünya klasikleri tercümesi, nihayet üniversite muhtariyeti..."

Evet, Hasan Ali Yücel, çekirdekten yetişme bir bakan. Toplumumuzun seçkin bir ekin; sanat adamı. Doğuyu da Batıyı da çok iyi biliyor. Yıllarca öğretmen, Bakanlık Müfettişi, Genel Müdür olarak çalışmış. Milli eğitim avucunun içi. Ona göre Milli Eğitim Bakanlığı demek, toplumdaki gizil gücü (potansiyeli) çağdaşlaşma yolunda devindiren, tüm insanımızın kafa ve kol gücünü coşkulu bir imeceye başlatan demektir. Tonguç gibi, Rüştü Uzel gibi. Genel Müdürleri var. Kolları sıvıyor:

1939'da ilk Maarif Şûrası'nı topluyor. Mesleğin yetişkin adamları, ekinimizin, eğitimimizin sorunlarını enine boyuna inceliyorlar o şûrada. Deneyler düşünceler birikimi, harman ediliyor. Tane sap-tan ayrılarak bir "Milli eğitim planı" düzenleniyor sonunda. "Batı, fikirden korkuyu kaldırmakla başlar" diyen adam, her kafayı, her değeri ülke hizmetine koşuyor.

Hasan-Ali dönemi, şûraca hazırlanan "Milli Eğitim Planı"nın, O'nun imecebaşılığında uygulandığı dönemdir.

"Bir yandan Batı'nın kültür kaynaklarına, bir yandan Türkiye'nin insan kaynaklarına, kısacası bir yandan humanizmaya, bir yandan köylüye gitmek. Karanlıklar içinde bir çoğunluk ve yarım yamalak bir tanzimat aydınlığıyla Yeni Türkiye'nin kurulabileceğine inanmıyor, eğitim ve öğretim ilkelerinin bu acı gerçeğe çevrilmesini istiyordu. Köy Enstitüleri ve Dünya Klasikleri için yıllarca, geceli gündüzlü, cenkleşe tartışa, Büyük Millet Meclisinden köy kahvelerine kadar her yerde giriştiği savaşın özü buydu" (YÜCEL, Sabahattin Eyüboğlu)

Atatürk'ü en iyi anlayan, Cumhuriyet milli eğitimini yoğuran adamdır Yücel. Yazgısı Atatürkçülükle özdeşleşmiştir. Çok partili döneme geçerken en çok saldırıya uğrayan O'dur. "Atatürk'ü ve eserlerini yıkmak için, önce bizim gibi Atatürkçü ve devrimcileri âdi iftiralarla yıkmaya çalıştılar." (Bize Göre Köşe Yazısı: Hayri Alpar)

Mustafa Kemal'e göre geçmiş dönemlerin eğitim anlayışı, uygulamaları yarısömürge durumuna düşmemizin, yıkılışımızın en önemli nedenleri arasındadır. Cumhuriyet, "Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür" kuşaklar yetiştirmelidir. Ancak, böyle kuşaklar, tüm kafa güçlerini ortaya koyup, çağdaş bir toplum yaratabilirler. Eğitim, bir buyurma aracı bir süs olmaktan çıkarılmalı, dünyayı yaşanması duruma getirmeğe yaramalıdır. İşte ilk şûra, bu doğrultuda, eğitimi bir öz-gürleşme eylemine dönüştürmeye yönelmiştir.

Tonguç'un deyişiyle "Köylüyü köleliklerin her türlüşünden kurtarmayı amaçlayan" eğitim seferberliği, Köy Enstitüleri atılımı böyle başlar. Görüldüğü gibi "bilen" insanlardan oluşan bir toplum yaratılmak isteniyor. Ama "bilgilendirme" vatandaşı "siyasi ve ekonomik kudret sahiplerinin köleliğinden kurtarıcı" olacak. Üretim teknolojisini yenilemeye, toprak reformuna yönelme bu yüzden. Toplum bol üreten, hakça bölüşen kendi-kendini yönetebilen bir toplum haline gelecek. Enstitülerin kendi-kendini yönetebilen, üretimi yeni aşamalara ulaştırıcı eğitim imeceleri olarak kurulması da bundan.

Tercüme Bürosu çevresinde toplanan aydınlar, harıl harıl Batı'nın başyapıtlarını Türkçe'ye kazandırmaya çabılıyor.. Her yıl, Cumhuriyet Bayramına belli sayıda çeviri yetiştirme programlanmış. Çevirilerin baş okuyucusu, Devlet Başkanı: "Edebiyatımızda, sanatımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek tabii yoldur" (İnönü) Liselerin yazın eğitimine yardımcı olmak üzere bir de Okul Klasikleri Dizisi başlatılmıştır. Ancak sağlam düşünce ve sanat yapıtlarını okuyarak yetişenler, sağlıklı düşünebilir, hoşgörölü olur, insancıl duyarlılıkla donanır. Sokrates'in Savunmasını, Hamlet'i, Cimri'yi okuyan özümleyen öğrenci sınırlarını genişletmiş, dünya düşüncesine sanatına açılmağa başlamış olmaz mı? Bir düşünce, bir bilinç ortamı yaratamadıkça düşünen, arayan, fikri, vicdanı, irfanı hür insanlar yetiştirilebilir mi?

Hasan-Ali, iyi bir imece-başıdır demiştik. Gizil gücümüzü devindirip, coşkulu bir imece yaratmayı başarmıştır. Tonguç'un büyük adam olduğunu bilir. Kentsoylu eğitim anlayışının aşıldığını, eğitime yeni boyutlar katıldığını görür. Giderek, tüm eğitim düzenimizi bu öze göre düzenleme hazırlığındadır. Tarihimizde, onun döneminde yetişen öğretmen kuşağınca özveriyle çalışan, yurdun her yanına,

işine alın terini katan, acı çeken, yılmayan, bir kuşak var mıdır?..

“Bir kişinin atacağı dev adımlarını değil, bin kişinin atacağı insan adımlarını” özleyen Yücel, gerçekten Cumhuriyet döneminin en başarılı bakanıdır.

**HASAN-ALİ YÜCEL'İN
KÖY ENSTİTÜLERİ II. BROŞÜRÜNE YAZDIĞI
ÖNSÖZ'DEN**

- Köy Enstitülerinin sayısı 20'ye çıkmıştır. Bu kurumların kız ve erkek öğrenci sayısı 16.400'ü bulmuştur.

2- Bunlardan 2.000'i bu ders yılı başında Enstitüyü bitirerek, köy okullarına öğretmen tayin edileceklerdir.

3- Enstitülerin dersane, yatakhane, mutfak, işlik, ahır, depo, garaj, öğretmen evi, gibi türlü ihtiyaçları için 306 bina yapılmıştır.

4- Bu kurumlarda 15.000 dönüm yer işlenip ekildi. Bu kurumlara ait topraklara meyvalı meyvasız 250.000 fidan dikildi. Bazı Enstitüler, çevrelerinde ormanlar meydana getirdiler. 1.500 dönümlük yer, sebze ziraatine elverişli duruma getirildi. 1.200 dönüm bağ yapıldı. Enstitülerde 9.000 baş hayvan vardır.

5- Enstitülerin işlikleri 16.400 öğrencinin giyeceklerini; yapıcılık, demircilik ve ziraat işleriyle ilgili her türlü işleri yapabilecek duruma getirildi. Bu işlikler yer yer dolaylarındaki köylerin ihtiyaçlarına da cevap vermeye başladılar.

6- 16 Enstitü, öğretmen ve öğrencilerin emeğiyle elektriğe kavuştu.

7- Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek üzere Hasanoğlu'da bir Yüksek Köy Enstitüsü açıldı. Buraya Enstitü mezunlarından 130 öğrenci alındı.

8- Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu ile Köy Sağlık Memurları ve Ebeleri Kanunları Büyük Millet Meclisi'ne sunulurken çıkarıldı. Enstitülerde sağlık memurları kolu açıldı.

9- Enstitülerin ders dağıtım ve müfredatını ihtiva eden programları, beş yıllık denemelerden de istifade edilerek, milli eğitim ve genel öğretim prensipleri gözönünde tutulmak üzere tespit olundu.

10- Enstitülerden mezun olacak öğretmenler için 2.000 köyde hazırlıklara başlatıldı. Bu köylerde okullara arazi tahsisi, okul binası ve öğretmen evi yapma işlerine girişildi. 29 Mayıs 1944.

**Maarif Vekili
Hasan-Ali YÜCEL**

FİLOZOF RUSSELL İLE TONGUÇ

Boş yere çekilen acıları, eziyetleri, ortadan kaldıramamış mutsuz bir toplumuz. Toplum düzenine, eğitime, bilimsel açıdan bakamamış, nice kuşakları ziyan etmişiz.

Günümüzde eğitimin amaçlarından biri de:

“Kişiyi, ülkesinin ekonomik düzenini, toplumsal koşullarını öbür uluslarıkiyle kıyaslayacak, kendisinin, halkının toplumsal, ekonomik koşullarını araştırma, inceleme yoluyla kavrayacak, bu koşulları geniş halk kitleleri yararına değiştirecek, bu alanda karşısına çıkacak engelleri yenecek yetkinlik ve etkinliğe kavuşturacaktır” diyorsak; bu, büyük eğitimci Tonguç’un gözümüzü açmasındandır.

Ünlü Filozof Russell de, eğitim üzerine çok düşünmüş kafalardan biri “Barışa, özgürlüğe, mutluluğa ancak eğitim yoluyla varılabileceğine” inanıyor. Ama bugünkü eğitimle değil, baskısız, korkusuz bir eğitimle; insanları canlılığa, duyarlılığa, yiğitliğe yöneltten, akıllı geliştiren bir eğitimle.

Yaşamını, kurduğu eğitim düzeyini, savunduğu düşünceleri düşünersek, Russell için söylediklerimizi Tonguç için de söyleyemez miyiz? Onun da ana temi “eğitim yoluyla canlandırılacak insan” değil mi?

Russell’in “Eğitim Üstüne” adlı yazısını okurken, boyuna Tonguç çıktı karşıma. Kimi yerde konuşan Russell mi, Tonguç mu de-

yip durakladım. Oylesine bir yakınlık kurdum aralarında. Tonguç, gözümde daha bir büyüdü. Çünkü O, bu düşünceleri gerçekleştirecek eğitim kurumlarını, düzenini yaratmasını bilmiş, toplumunu daha derinden etkilemişti.

Russell, yazısında Atina eğitimini, geleneksel Çin eğitimini, Cizvit eğitimini, İngilizlerin Dr. Arnold sistemini, yani tüm dünyanın eğitim alanında ortaya koyduklarını inceliyor, özelliklerini belirtiyor, eleştirilerini yaparak, eksikliklerini ortaya koyuyor. Eğitimle ne çeşit bir insan yaratmak istediğimizi bilmek esas olduğuna göre, gerçek insana temel olabilecek özellikleri saptamaya geçiyor bundan sonra. Ona göre gerçek insanda bulunması gereken özellikler şunlar: Canlılık, yiğitlik, duyarlık, akli geliştirme...

Tonguç'un gerçekleştirdiği eğitim düzeni, bu özellikleri taşıyan insanlar yağurma amacını güdüyordu. Düşünceler arasındaki şu koşutluğa bakın:

Aldı Russell:

"Sağlamlıkla, etkinlikle, çevreyi incelemekle, yaşamın tadını çıkarmakla açıklayabileceğimiz bir özelliktir eğitimden beklediğimiz 'canlılık'.

Aldı Tonguç:

Başarı çelenklerine bürünen, vücutları sağlam, sağlıkları yerinde olan enstitülüler, hayatı seven, ondan zevk alan, yaşamaya doymak bilmeyen, inzivadan hoşlanmayan, onun ruh karartıcı etkilerine karşı koymayı bilen kimselerdir.

Evet "canlılık", "Eğitim yoluyla canlandırma" yaşamı güzelleştirme, dünyayı yaşanası duruma getirme, Tonguç eğitiminin özüdür.

Aldı Russell:

"Genellikle korku, insana büyüklerce aşılır. Gösteriş olsun diye korkmaz görünme, korkuyu baskıyla yenme, bir değer taşımaz. Önemli olan, korkuların içten yenilmesidir. Kadınlar, erkekler, korkusuz yaşayabilecek şekilde eğitilebilirler. Her çeşit düşünceye, kırmılıya karşı uygulanan aşırı sertlik, bir korkaklık belirtisidir. Yiğitlik, insanın kendine olan saygısı ile, kişisel duygulardan sıyrılmış bir hayat görüşü bileşimi olmalıdır."

"Enstitülü haksızlığa, kötülüğe boyun eğmez, bunları gidermek için gerekirse savaşır, bir parazit gibi başkalarının veya milletin sırtından geçinmek isteyenlerden iğrenir. Yalnız emeğine güvenir. Açık yürekli olmayı, mertliğe ilke bilir. Modern yaşamışın zorluklarıyla uyur

şamayan davranışlarla, bunların eski kuşaklar üzerindeki etkileriyle çarpışır.” (Köy Enstitüleri II Sf. 55)

Korkuyu içinden yenmiş insan olmak değil mi bu?

Russell'in önem verdiği üçüncü özelliğe, “duyarlığa” gelince...

Duyarlık: Yiğitliği düzeltici, ölçülü bir haz ve acı duyma, özellikle “iyi etkenler karşısında haz ve acı duyma” diye tanımlanıyor. Acı çekme, çekildiğini bildiğimiz acılara karşı sempati, yakınlık duyma ile gelişeceği belirtiliyor “duyarlığın.” “Savaşta oğlunun sakat kalmasını korkunç görür insan, ama bir milyon kişinin sakatlanmasını bir milyon kez korkunç saymaz.” Duyarlık bu duygusuzluğu azaltmalı işte...

Tonguç, eğitim yoluyla ülkeyi canlandırma; yüzlerce yıllık acılara son verme, toplumda insanlığı kapsayan bir duyarlılığı geliştirme amacı güden bir eğitimciydi. “İş içinde yoğurulan insanlar, içlerini intikam, kin, kıskançlık, kibir, dedikoduculuk gibi duygulardan arındırmaya var güçleriyle çalışırlar. Kötülükleri ortadan kaldırarak, yaraları sararak başkalarının mutluluğunu hazırlarlar.”

Tüm insanlığın kurtulması, barış içinde yaşaması uğruna savaşım veren Russell, yazısında “Akıl, canlı merakla beslenir, merak verimli olması için gözlem, bilgi elde etme inancı, sabır ve çaba gibi, bilgi edinme yollarına bağlanmalı. Geniş görüşlü insanlar yetiştirmek, eğitimin başlıca amaçlarından biri olmalı. Akıl, elde edilmiş bilgiden çok, bilgi edinme yoluyla gelişir” diyor ve şöyle bağlıyor sözünü:

“Endüstri devriminden sonra yoksulluk, sadece kolektif bir aptallığın sonucudur. Duyarlık, insanlarda yoksulluğu ortadan kaldırma isteğini uyandırır; akıl, ona bu işte yol gösterir, cesaret de bu yolu benimsemeye götürür.”

Ve Russell'e göre “Eğitim, yeni dünyanın anahtarıdır.”

Tonguç da tüm gücüyle bu amaca varılması, kolektif aptallığın yenilmesi için savaşır. “İş içinde, iş vasıtasıyla, iş için” eğitilenler, sürekli olarak doğayla savaş halindedir. Maddeyi değiştirerek, kendilerini değiştirirler. Akıllı durduran, geliştirmeyen öğretimin yerini inceleme, araştırma, gözlem, tartışma; öğrenme ve uygulama almıştır. Kurulan eğitim imecelerinde duyarlılıkla, akılla, yiğitlikle yoksulluğu yenme savaşına girilmiştir.

Görüldüğü gibi Bertrand Russell'in, yeni dünyayı yaratacağına

inandığı gerçek insan için saptadığı, eğitimin amacı saydığı özellikler, Tonguç'un Köy enstitüleriyle kazandırmaya çalıştığı özelliklerdir. Köy Enstitülerini sadece belli bir dönemde ve köylerimiz için "özgün" buluş sayanlar; onlara "deneme" deyip geçenler, temeldeki bilimsel yanlıştan (!) söz edenler, Tonguç'un giriştiği işin büyüklüğünü anlayamayanlardır. Köy Enstitüleri, toplumumuzun ve dünyanın özlemini çektiği gerçek insanı yoğuracak eğitim kurumlarıdır.

KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ

KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ 1945'te, Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nce çıkarılmaya başlandı. İlk sayıya "Ülkümüzün Yolculuğu" başlıklı bir yazı yazan dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, şöyle diyordu:

"Gönlümün duru dileği olarak söylüyorum; bu dergi, köy enstitülerinde okuyan ve köydeki kardeşlerini milyonluk bir kitle olarak okutup yetiştirecek olan yeni bir çağdaşlar kafilesinin, ülkü yolunda buluşma yeri olsun. Unutmayalım ki tarihe geçmek liyakatini kazanan her devir kendi tapınağını kendi eliyle yapar.

Bütün bu düşünceler, bir ana fikirde toplanıyor: ne için yaşadığımızı bilmek."

Dergi, ne için yaşadığını bilenlerin ürünlerini sunuyordu okurlarına üç ayda bir: 20 Enstitüden seçilip gelen yazıları harman ediyordu. Yüksek Köy Enstitüsü Dergi Kolu, Sabahattin Eyüboğlu'nun kılavuzluğunda yazıları inceliyor, yayına hazırlıyordu. Üç bölümden oluşmaktaydı dergi:

"Köy İncelemeleri", "Enstitü Çalışmaları", "Haberler."

İlk bölümde bilimsel incelemeler, ikinci bölümde yeni bir yazın anlayışı, beğenisiyle yetişenlerin özgün yaratıları, son bölümde de, üç ayda Enstitülerde yapılan işler, olup bitenler yer alıyordu.

Değerli bilim adamı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu "Baltalanan Bir Kalkınma Hamlesi" adlı yazısında şöyle diyor:

"Köy Enstitüleri Dergisi'nin 1945'te yayımlanmış olan birinci cildinin sahife toplamı 623'tür. Bugün hiçbir okulda, lisede, hatta üniversitelerin fakültelerinde bir tek yıl içinde bu ölçüde bir dergi çıkmamaktadır. Bu derginin asıl değeri yaprak sayısının çokluğunda yani niceliğinde değil, içindeki yazı, etüt, inceleme hikaye ve şiirlerin niteliğindedir."(..) "Derginin dört sayılık 1945 cildinde yer alan ciddi

araştırma, inceleme ve tercümelerden bazılarının sadece başlıkları gözden geçirilirse, o yıllarda fikir ve bilim hayatımızda Köy Enstitülerinin yaptığı katkı kendiliğinden meydana çıkar. Başlıklar şunlardır:

Birinci sayıda: Hasanoğlu Köyü ile ilgili Tarihi Belgeler, Hasanoğlu Üregil Araplar Köyü'nün Aralık Bitkileri, Çukurova'da Toprak ve Müstahsil Durumu, Bakırçayı Vadisindeki Beş Köyde Ziraat İşletmesi, Bozkır ve Söğüt Kültürü, Çekirge (tercüme)

İkinci sayıda: Köye Göre Çeyizin Toplumsal Anlamı, Foça Çiftliğinin Foça Köyü Üzerinde Sosyal Etkileri, Masallar Nasıl Derlenmeli, Köyde Tedavi ve İlaçlar, Toprak Meselesi, Yüksek Köy Enstitüsünde İç Süslemeciliği...

Üçüncü sayıda: Arsız Otlar, Macar Köyünde Bir Aile, Kızılcahamam'da Bir Botanik Gezisi, Hasanoğlu Köy Enstitüsünde Heykel ve Mulaj İşleri, Bir Doğu Köyünde...

Dördüncü sayıda: İbi Köyünde Ödünçleme, Sarap Köyünde Çerçilik, Bir Müzik Denemesi, Kan Gütme, Toprak Meselesi, Vitaminli Besinler, Patates Hastalıkları (tercüme), Tabiat Kanunları (tercüme)

Bunlar derginin birinci cildindeki 123 inceleme, etüt, makale, şiir, hikaye ve tercümelerden seçilmiş birkaç başlıktır (CUMHURİYET, Nisan, 1967)

Velidedeoğlu'nun değinemediği ikinci cildin ilk iki sayısı bir arada yayımlanmıştır, 92 sayfadır ve 56 yazı vardır içinde. Önceki sayılardan daha olgun bir düzeydedir.

1946'da iktidar olanların başlattığı "ıslahat!" çalışmaları, Dergi'yi de etkilemiş, Hasan Ali - Kenan Öner Davası'nda kimi yazılar suçlanmaya kalkışılmıştır. Oysa altı sayıdaki tüm yazılarda devrimci eğitim imecesi içinde yetişenlerin, doğruyu kuşun ötüşünde sıkıntısız söyleyenlerin ayak sesleri, yürek vuruşları duyulmaktadır.

Köy Enstitüleri Programı (1942): "Yazma çalışmalarında güdülecek amaç, talebenin kendi anlayış ve anlatış özelliklerini muhafaza ederek açık, düzgün ve özentisiz bir ifade ile yazmalarını sağlamak olmalıdır. Köy Enstitülerine gelen talebe ekseriyetle gördüğünü, düşündüğünü ve bildiğini eksiksiz ve fazlasız anlatmaya o kadar alışkındır ki bu meziyetlerini korumaya çalışmak başlıbaşına bir yazı terbiyesi olacaktır; çünkü eksiksiz ve fazlasız ifade, yazı sanatının en üstün mertebesidir." diyordu. Ürünlerde, bu anlayışla sürdürülen eğitimin başarısı açıkça görülmektedir.

17.000 basılan dergi, tüm enstitülerin Türkçe derslerinde okunup

incelenmektedir. Yüksek Kısım birinci sınıf öğrencileri Eyüboğlu'nun bir dersinde ilk sayıdaki yazıları: "Yazıda disiplin, dil sadeliği, gerçeğe dayanmak ve sonuca varmak, denmek isteneni konunun gerektirdiğince duru, akıcı olarak söylemek, yaşamımızda yeri olmak" niteliklerine göre değerlendirip ödüllendirmiştir.

Bu nitelikler, giderek Enstitü Kuşağı yazarlarının başat nitelikleri olacaktır.

Üçüncü sayıda ilginç bir imece ürünü bulunmaktadır: Hasanoğlu Köy Enstitüsü 4/A kümesinin yazdığı BİZİM KÖY oyunu. Konservatuvar T.Wilder'in BİZİM ŞEHİR'ini oynamıştır açık hava tiyatrosunda ondan esinlenerek Bizim Köy'ü yazmıştır 4/A kümesi de.

Dergi Kolu'nun düzenlediği kimi etkinliklere de yer verilmektedir Dergide. İşte "Hafta Konuşmaları"nda iki ayda ele alınan konular ve konuşmacıları:

Demokrasi ve Sosyalizm (Kitap tanıtma) M.Şükrü Koç YKE. öğrencisi.

Yeni Dünya (Kitap tanıtması) Bekir Semerci YKE. öğrencisi

Freudizm (Konferans) İsa Öztürk YKE. öğrencisi.

Felsefe Nedir? (Konferans) Yunus Kazım Köni, YKE, ruhbilim öğretmeni.

Milliyetçilik, Laiklik, İnkılâpçılık (Konferans) Prof. Enver Ziya Karal

İnsanlığın Kurtuluşu (Kitap tanıtması) Haşim Kanar, YKE. öğrencisi.

Tiyatronun Önemi ve İrlanda Tiyatrosu (Konferans) Prof. Saffet Korkut.

Dikkatle incelendiğinde, derginin de bir Köy Enstitüsü gibi çalıştığı görülmektedir.

V-VI. sayılarda sağlıklı okuma alışkanlığını geliştirme amacıyla "Sınıf düzeyine göre her sayıda on kitap" işine girilmiştir. Tanıtılacak kitaplar Dergi Kolu'nun düzenlediği seminerlerde saptanmaktadır. Önce öğütlenen kitaplar sırasıyla şunlardır:

Cimri, Vişne Bahçesi, Ana, Şahika, Baraganın Dikenleri, Dubrovski, Öldüren Kutup, Guliverin Seyahatleri, Roberson Kruzoe.

Dergi Kolu'nca bir de "Özet, tahlil, tenkit komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon, öbür enstitülerden gönderilmiş 800 yazıyla ilgili inceleme, değerlendirme sonuçlarına ilişkin raporunu yayımlamaktadır. Rapor sonraki çalışmalara ışık tutucu niteliktedir.

Kısaca bir göz atmak bile KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ'nin yeni bir yazın kuşağının yetişmesine öncülük ettiğini göstermektedir.

Ne diyordu Tonguç:

“Köy Enstitülerinde yetiştirilen çocuklar, iskolastiğe köle olmaktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Onların kültürleri cila şeklinde ezberlenerek benimsenmiş bilgi değil, iş içinde, iş vasıtasıyla öğrenilen gerçek ve öz bilgidir.”

Bu anlayışla yetişenlerin ürünlerini sergileyen KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ eğitimciler, yazın tarihçileri için özgün bir inceleme kaynağıdır.

KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ'nde yayınlanan "haberler" Enstitülerin belli dönemlerdeki çalışmalarını yansıtır. İşte 1944-1945 öğrenim yılı sonu ÇİFTER KÖY ENSTİTÜSÜ haberleri:

Bu yıl enstitümüzü bitirenlerin sayısı 149'dur. Bunlara üretim araçları; at, araba, tohumluk verilmiş, herbirine 40'ar liralık kitap gönderilmiştir.

YAPI İŞLERİ:

Mahmudiye bölümündeki en son büyük yapı bitti ve Sağlık Kolu'na teslim edildi. Yeni plandaki iki öğretmen evi de tamamlandı. Eski helalar yıkılarak yerlerine çamaşırılık, dokuma işliğı, dikiş işliğı, depo yapıldı.

Hamidiye bölümündeki ikinci grup öğretmen evlerinden biri bitti. Köy okulları tipindeki sekiz yapıdan da biri tamamlandı, öbürleri de tamamlanmak üzere. Yeni Kooperatifin ilk katı bitti. At ahırlarında önemli değişiklikler oldu.

Teknik İşler:

İki tane iki zamanlı, iki dik silindirli 26'şar beygir gücünde dizel motoru alındı.

köşebentten yapılan yeni dağıtma direğine kadar hava hatları 25'lik ısıtma ana şebekeleri 16'lık, küçük şebekelerse 10'luk telle değiştiriliyor.

Hamidiye bölümüne 10'luk bir pikap, amplifikatör, bir iç bir de dış hoparlörle 7 lambalı lokalli bir radyo alındı.

İki kamyonumuz var, iki de yılbaşında gelecek.

İşliklerde:

Son yapılan üç kişilik elektrikli makineler ve ocaklarla çalıştığı için bunlarda araba yapılıyor, günde üç araba çıkarılıyor.

Bir yıldan beri tüm öğrencilerin çamaşırları yazlık ve kışlık giysileri, işliğimizde dikiliyor. 1336 kışlık giysi bitirilmek üzere.

Dokuma İşliğinde:

Sürekli 4 tezgâh çalışıyor. Sekiz ayda kendi koyunlarımızın yönünden 1.50 x 1.80 boyutunda 70 battaniye, 1168 m. 2, 4, 8 ayakla yapılmış çeşitli dokumalar üretildi.

Sağlık Durumu:

Şimdilik arkadaşların sağlık durumu iyi. Hamidiye ve Mahmudiye revirlerinde çeşitli hastalıktan yatanlar sayısı 3-4 dolayında. Prevantoryumda 4 arkadaşımız var.

Bir inceleme, zatülcenp geçirenlerle ölenlerin daha çok Dinarlı olduğunu ortaya çıkardı. Enstitümüzdeki 45 Dinarlı arkadaş Bakanlığın izniyle Gönen Köy Enstitüsü'ne gönderildi.

TARIM:**Bahçede:**

Çekirdekten 1205 zerdali, 3500 badem, 1000 akasya, 1000 elma ve armut fidanı yetiştirildi. Akasyalar sökölüp hendekleme yapıldı, öbürleri baharda sökölerek terbiye tavalalarına dikilecek. Çelikten yetiştirilen 3000 kavağın 1000'i başka yerlere dağıtılacak.

Terbiye tavalalarına 100 elma, 700 düt, 100 idris, kendi yerlerine de 300 elma, 25 dut, 25 vişne, 25 kayısı dikildi..

Ormana 500 akasya ile 100 ak kavak dikildi.

Sebzeler:

Bu yıl alınan sebzelerin miktarı:

2 ton taze bakla	9 ton soğan	3 ton sarımsak	3 ton patlıcan
4 ton biber	15 ton domates	20 ton pırasa	3 ton turp
2 ton lahana	25 ton kabak	10 ton patates	2 ton havuç
20 ton ıspanak			

Ayrıca 500 kg bezelye, 400 kg kuru bakla, 400 kg arpacık, 200 kg karnabahar, 500 kg bamya, 1500 kg fasulye, 250 kg vişne.

Tarla Ürünü:

40.531 kg buğday, 13.096 kg arpa, 2.284 kg yulaf, 508 kg mercimek, 154 kg nohut.

1945-1946 yılında 1281 dekar buğday, 240 dekar arpa ekildi.

Hayvancılık:

Enstitünün Hamidiye ve Mahmudiye bölümlerinde: 47 at, 250 koyun, 11 inek, 7 tay, 50 tavuk, 50 kaz, 10 ördek vardır. Koyunlardan 130'u satılarak haradan cins 10 inek, 1 boğa alındı.

EKİPLER:

Bu yaz iki ekip Ankara'da, bir ekip Pulur'da çalıştı. Ayrıca Eskişehir, Afyon, Bozkır, Seydişehir köylerine 5-8 arasında ekipler gönderildi. Son sınıf öğrencileri de Hamidiye ve Mahmudiye köylerinin uygulama okullarını yaptı.

Kooperatif:

Kooperatifimiz 21.000 lirayla işletiliyor. Yapısı şimdilik yetersiz.

Serbest Okuma:

Okuma dosyalarına göre 6 ayda okunan kitap sayısı 7.000'dir.

HERKES KENDİNE GÖRE KÖY ENSTİTÜLÜ OLSUN YETER Kİ OLSUN...

Ekin, kişinin tarlasını işleyen, eken çiftçi gibi, düşüncesini beğenisini geliştirmesi, yeni düşünceler değerler üretmesi; yeni hasatlar kaldırması değil mi yaşamdan? Halkımızı, üzerinde yaşadığımız toprağı tanımadan çağdaşlaşmak, köklü yaratmalara ulaşmak olası mı? Öğretmenimiz Eyüboğlu, özümlediği insanlık ekiniyle eğilmişti Anadolu'ya "Biz bu toprakları yoğurmuşuz, bu topraklar da bizi. Onun için en eskiden en yeniye ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. Halkımızın tarihi, Anadolu'nun tarihidir" diyordu.

Enstitülerle girişilen halk kirizmasının en coşkulu kazmacısıydı. Ne fışkıracaksa, halkın bağrından fışkıracaktı. Koca Tonguç'la kafa kafa, omuz omuza girişmişti işe. Düşünleri, yükselen yapıların harcı, göveren ormanların özsuğu oluyordu. Hasanoğlu'daki bin kişilik açık hava tiyatrosu, köyün çeşmesi, dibek taşı kadar yerine oturmuş, tu, susuzluğumuzu gideren, buğdayımıza kabuğunu attıran bir ekin alanıydı. Öğrencileriyle İzmirlerden kopyalarını getirip bozkıra diktiği Milo Venüs'ü, Yunanlı Çocuk, Samatrakos yontuları, anamız bacımız kadar yakındı bize. Onlardan gelen aydınlık, yoğunlaşarak Anadolu'yla karılarak İstasyon Tepesi'nde Nusret Suman Usta'nın yarattığı Tohum Saçan Köylü yontusu oluyordu.

Kafamızı gönlümüzü doyuracak ekinin ekmeğın, yeni hamuru yoğurulmaya başlamıştı Hasanoglan'da. En yaygın derlemelerle gelecek Folklor Arşivi'nin hazırlıkları tamamdı. İlk derlemeler, halk-bilincimiz Pertev Boratav'ın yüzünü güldürmüştü. Hasanoglan Basımevi'nde basılan Türküler kitabının bir benzeri daha görülmedi.

Toprağa sağlam basılıyor, Anadolu'ya, derinlemesine sahip çıkılıyor.

EĞİTİM KIRIZMA YAPMAYI ÖĞRENMEKTİ

İş ve Eğitim adlı yazısında diyordu ki öğretmenimiz:

"Sokrates, Musa, Brahma, İsa, Muhammed, Dante, Montaigne, Galile, Shakespeare, Descartes, Spinoza, Rousseau, Marx, Freud, Pasteur, Darwin, Einstein... gibi insan büyüklerinin getirdikleri ortak gerçek, bütün gerçeklerin aşılması gerektiği, kimsenin kimseyi ezme hakkı olmadığı, iyiliğin de, güzelliğin de, doğruluğun da yalnız çalışan, arayan, zincirini kıran sınırlarını aşan, köleliklerin her türlüşünden, dinin bile köleliğinden kurtulmasını bilen insanlara vergi olduğudur."

Bütün gerçekleri nasıl aşar, sınırlarını nasıl genişletir, zincirlerini nasıl kırar insan? Durukluğu, aktarınçılığı, yüzeyselliği, aşınmış bir yana iterek; egemenlerin bize verdiği kadarıyla yetinmeyerek; korkuların baskıların ötesinde düşünerek, arayarak... Metinlerle Batı Edebiyatı derslerinde, eski Yunan'dan günümüze doğru düşün ve sanat yapıtları üzerinde kirizma yapmayı öğretiyordu bize. (Bilindiği gibi kirizma toprağı derin işlemek, en bolluklu verimlere hazırlamaktır) Binlerce ciltlik kitaplık, günün her saatinde önümüzde açıktı; dilediğimiz zaman, dilediğimiz kitabı alıp didikleyebiliyorduk. Kitaplar "yıllanmış köylü çarığına" döndükçe, mutluluğuna diyecek yoktu Eyüboğlu'nun. Dergi Kolu her hafta, benzerlerinin ancak 1960'tan sonra yapılabildiğini gördüğümüz açık oturumlar, konferanslar, kitap tanıtma toplantıları düzenliyordu. KÖY ENSTİTÜLERİ DERGİSİ'nin hazırlandığı oda, yirmi Enstitünün beyni gibi çalışıyordu.

ÖĞRENCİLİKLE-İŞÇİLİK BİRLEŞTİRİLMİŞTİ

Daha akşam üzeri, Kırıkkale treninden inerken aramıza karışıyor, yolda, yemek yerken, Dergi Kolu odasında, derslikte iş alanında ya-

nımızda oluyordu hep. Taze kazılmış toprağın üzerine oturarak günümüz şiirinden konuşuyor, duvar örerken, o hafta açık hava tiyatrosunda oynanan oyun tartışılıyordu. Bilgiler, dondurulmuş izlenceler içinde verilmiyor, geliştirilen yaşam, izlencemiz oluyordu. Derslikler, işlikler, yapım alanı, tarım alanı gürül gürüldü. Eyüboğlu'na göre "genç, arayıcı, bulucu, yaratıcıydı" yeniliğin peşindeydi hep. Öğrene-uygulaya yetişirdi. Zeka, özünde maddeyle oynama gücüydü. Kitapların amacı "İnsanları belli bir düşüncenin hamalı yapmak değil, tam tersine özgürce düşündürmek olmalıydı.

Topraklar yoz, insanlar zorda, hayvanlar bakımsız, barınaklar ilkel, yaşama ortamı çağdışı nitelikteyken, yetiştirme çağındakileri dört duvar arasına kapatıp gerçeklere sırt dönerek onlara egemen güçlerin kitap bilgilerini aktarmak, eğitimi çarpıtmak, insanı kendine, toplumuna yabancılaştırmaktır. Gerçek eğitim; yaparken öğrenerek toprağı yozluktan, insanı zor durumdan, hayvanları bakımsızlıktan, barınakları ıskellikten kurtarmaktır. Öğrenenin öğretenin, yönetenin coşkulu bir imeceye katılmaları; değişimleri, yaşama ortamını değiştirmeleriyle olur bu. "Köy Enstitüleri bu memlekette kurulmuş kurulacak halkçı, gerçekçi, ilerici, kelimenin tam anlamıyla milli eğitim kurumlarının başında gelir. İlk bu kurumlarda taklitçilikten kurtuluş çağdaş dünya görüşüyle kendi koşullarına uygun, varlığımızın kökenlerine giden bir yol bulmuşuz. tüketici okuldan, üretici okula geçmişiz, ezberciliğin yerine yaşayan, yaşatan bilgiyi koymuşuz. İnsanoğlunun seve seve, sevine sevine çalışacağını, işe koşacağını kanıtlamışız; işçilikle öğrenciliği birleştirerek, her ikisini de angarya olmaktan kurtarmışız." (17 Nisan Bir Gurbet Bayramı)

HERKES KENDİNE GÖRE BİR ENSTİTÜLÜ OLSUN YETER Kİ OLSUN

Çağdaş ekine, uygarlığa kaynaklık eden Yunan ekinini, uygarlığını inceledikten sonra Goethe: "Herkes kendine göre bir Yunanlı olsun, yeter ki olsun" demiş. Kendi çağının, toplumunun koşulları içinde uygarlık ürünlerinden yararlanan, yararlandırıran, onlara katkıda bulunan, yapıcı yaratıcı bir kişi olsun... Doğayı, insanı, yaşamı sevsin; dünyayı dünya etmeye çaba harcasın, yaşamda tuzu bulunsun demeye getirmiş. Sabahattin Eyüboğlu da Hasanoğlan'daki öğ-

retmenliği, Tercüme Bürosundaki dünya başıyapıtlarını dilimize kazandırma işinin yürütülmesi, herkeslerin Enstitülere saldırıma başladığı yıllardan yüreğinin durduğu güne değin, devrimci, eğitim imelerini yüreklilikle savunuşuyla; tüm yaşamını coşkulu, verimli bir imeceye döndürmesiyle “Herkes kendine göre bir Enstitülü olsun, yeter ki olsun” diyordu.

SABAHATTİN ALİ HASANOĞLAN'DA

Yönetimevinin bitişiğindeki salonda toplanmıştık. Soluğumuzu tuta tuta bekliyorduk. Biri yerli, biri yabancı iki büyük adam gelecekti: Karl Ebert ile Sabahattin Ali..

Biz, en çok Sabahattin Ali'yi merak ediyorduk. Marangozluk işliğinde bitirdiğim *Kuyucaklı Yusuf*'un serüveni yakıcı bir çizgi halinde içimde uzuyordu. Muazzez'i kendi elimle Köylüce yolundaki çamların dibine gömmüş, hırsızlar, ahlaksızlar kalabalığına tabancamdaki bütün kurşunları boşaltmış gibiydim. "*Kağnı ve Ses*"teki *Yeni Dünya*'daki öykülerde anamızın, babamızın çilesi, köyümüzün, toprağımızın kokusu vardı. Öbür yazarlara benzemiyordu Sabahattin Ali, bize bizim kadar yakın bir sesti.

Kapıda göründüler. Uzun boylusu Karl Ebert, orta boylu, yuvarlak, sevimli yüzlü, ak saçlı, gözlüklü olanı Sabahattin Ali'ydi. Büyük coşkunlukla nasırlı ellerimizi birbirine vurmaya başladık. Ortalık yıkılıyordu alkıştan...

İlkin Karl Ebert konuştu. Sabahattin Ali duraksamadan, tatlı bir pelteklelikle dilimize çeviriyordu bu konuşmayı. Karl Ebert neler söylemişti, şimdi pek anımsamıyorum, ama Sabahattin Ali'nin sesi kulaklarımda, aydınlık yüzü, tüm canlılığıyla gözlerimin önünde.

Konuşma bitince, şiir okumasını istedik kendisinden. Başını hafifçe yukarıya kaldırıp düşündü, gözlerini bir noktaya dikti; hiç naz-

lanmadan "Rüzgar"ı okudu. Karamsar bir şiirdi. Yalanlardan, sahtekarlıklardan yakınıyor, kokmuş bir dünyadan rüzgarın temizliğine, sadeliğine sığınışı dile getiriyordu.

Sonunda: "Bakın," dedi, "bir açıklama, bir düzeltme yapma gereğini duyuyorum burada. Ellerinizle yükselttiğiniz yapıları, diktiğiniz ağaçları gördük. Bağ, açık hava tiyatrosunu, çalışmalarınızı gördük.. Bambaşka bir hava esiyor Hasanoğlu'n'da. Kişi kendini, dünyasını yeniliyor, mutluluk duyuyor burada... Biraz önce şiirimin bir yerinde:

'İnsan olmak dokunuyor haysiyetime'

demiştim. Bunu dediğim zaman haklıydım. Ama Hasanoğlu'n'ı gördükten sonra düşüncemi değiştirdim. Umutlarım tazelendi. O dizeyi değiştirmek istiyorum. Gayrı:

"İnsan olmak dokunmuyor haysiyetime"

Aksine, insan olmanın eşsiz onurunu, kıvancını duyuyorum."

Fırsat bulursa bana Almanca öğretmek istiyordu. Gelişmek için yabancı dil şarttı. Vakit geçirmeden paçaları sıvamalıydım.

"Nerede rastlarsan yanıma sokul, dürt beni. Çekilip bir kenarda çalışalım. Ama mutlaka dürt, ben uzaktan seçemem" diyordu.

Çok sevinmiştim. Sabahattin Ali öğretmenim olacaktı... Olacaktı ama, ben Hasanoğlu'n'daydım o Ankara'daydı; nasıl yürüyecekti bu iş? Dersleri bırakıp gidemezdim, o da yeniden Hasanoğlu'n'a glemeyeceğine göre... Olası görünmüyordu. Sevincim kursağımda kalmıştı.

Nasılsa, Ankara'da bir kez karşılaştık. Çok heyecanlıydı. Çöktüğümüz köşede, ceketinin iç cebinden mavi pelür kağıdına makineyle yazılmış bir tomar şiir çıkardı. Bursa'dan yeni gelmişti:

"Koca Usta," dedi, "bir mitoloji tanrısı gibi Olimpos'a çekilmiş memleketinin insan manzaralarını çiziyor. Nazım, bu halkın yetiştirdiği en büyük şairdir. Biz onu ezmeye çalışıyoruz, o yapıtlarıyla bizi yüceltiyor."

Sonra sevgiyle, hayranlıkla okumaya başladı:

"...Ah, gözümün nuru, gözümün nuru,

Yine yalan söylüyor antenler:

Alinteri tacirleri kapatabilsin diye defteri yüzde yüz kârla

Fakat Ezrailin sofrasından dönenler

Döndüler verilmiş kararlarla..."

Evet, savaş bitecek, dünya değişecekti. Ama biz çok çalışmak, çok okumak zorundaydık. Hiç yitirecek zamanımız yoktu. İnsanlığın kültür kaynaklarına yeni yeni aılıyorduk daha. Yunan klasiklerinden başlayıp günümüze doğru tüm düşün ve sanat ürünlerini zmlemeliydik. Solcu olmak, insan olmak demekti; sol yapıtlar, yüzlerce yıllık düşünce birikiminin sonucuydu çünkü. Marks'tan, *Kapital*'den söz etmek yetmezdi. En geniş humanist kültürle yoğurulmamız şarttı.

Aradań yedi yıl geçmiř, Köy Enstitüleri kapanmıřtı. Sabahattin Ali, kiřiye:

“İnsan olmak dokunuyor haysiyetime”
dedirtecek bir ölümle ortadan kaldırılmış, Nazım, vatanından kaçmak zorunda bırakılmıştı.

Tevfik İleri'nin üç müfettişi, *Kuyucaklı Yusuf*'un hırsızlar, ahlak-sızlar kalabalığına tabancasındaki bütün kurşunları boşalttığı kasa-bada tepeme dikilmiş soruyordu:

“Sabahattin Ali sık sık Hasanoğlan'a gelir miydi?”

DİRİ-TAZE

Yüksek Köy Enstitüsünde ğrenciydim. Sırtımda boz urbalarım, ayağımda postallarım vardı. Çalışma, birşeyler başarma sevincinin içimizi sardığı; bozkırı suya, ışığa hayata kavuşturmanın heyecanını duyduğumuz günlerdi. İçinde okuyacağımız, öğreneceğimiz yapıların duvarlarını kendimiz yükseltiyor, çatısını kendimiz atıveriyorduk. stmz başımız ter, avularımız toprak kokuyordu... İş günleri, yorgunluklar, yurdunu yeni değerlerle bezemek için didinen insan, üstüne titrenecek gzellikeydi... Kolumuz kafamız işledikçe bilgimiz artıyor, ufkumuz genişliyordu. Hepimiz bir yeniden doğuş tazelığı içindeydik...

şiir söylemek, bu destansı havanın türkülerini yakmak istiyordum. İim dolu doluydu. Ama aydınlarımızın soluk ulaştıramadıkları yerlerden, köy dünyasından gelmiştim. Hamuru toprak üstünde tutulmuş kişilere, onların şiiri yavan geliyordu. zlediğim, kanlı canlı ıbir dünyanın, kanlı canlı şiirleriydi. Birşeyler deniyor, yolda, derslikte, istasyonda ğretmenimiz Sabahattin Eyüboğlu'nun yakasını bırakmıyordum.

Deli eder, insanı bu dünya
Bu gece, bu yıldızlar, bu koku
Bu tepeden tırnağa çiçek açmış ağaç...

Tereyağından kıl çekercesine rahat ve güzel söylenmiş bu üç dizeyi duyduğum gün, iliklerime değin ürpermiştim. Dünyaya dört elle sarılma, deli dolu yaşama dileğini, sevgisini hiçbir şair bana bu değin içten duyurmamıştı. Eserleriyle ilk karşılaşmamda başımı döndüren bu sanatçıyı mutlaka tanımalıyım...

Yeni bir yapıya başlamıştık. Tuğla, harç tezgereleri gelip gidiyor, mala, çekiç sesleri ortalığı çınlatıyordu. Üst yandan arkadaşlar:

“Başaran, Başaran! Öğretmen seni çağırıyor” diye seslendiler.

Doğrudum malamı bıraktım, harçlı ellerimin tersiyle alnımı silecek yürüdüm. Çağırın Sabahattin Eyüboğlu’ydu. Yanında da ince uzun, dal gibi; ak ceketli, yüzü çiçek bozuğunu andıran biri vardı.

Öğretmenim gülümseyerek:

“Orhan Veli’yi tanımak istiyordun, isteğini ona duyurdum, kendisi kalktı geldi” dedi.

Demek Orhan Veli’ydi! O güzel şiirleri yazan kişiydi bu? Demek bizleri görmek, tanımak için kalkmış taa buralara gelmişti... Ömrümde ilk kez bir sanatçıyla karşılaşıyordum. Sevinçten, şaşkınlıktan yüreğim küt küt atıyordu...

O gün, taze kazılmış topraklar üzerine oturarak saatlerce şiirden konuştuk. Ben okudum, o okudu. Kendisine iyice kanım ısınmıştı. İşinin delisi bir insanı dinlemenin mutluluğu içindeydim.

“Şiiri sevdiğini biliyorum. Sabahattin Bey’le bazılarını okuduk” diyordu. “Ama sadece sevmek yetmez. İşin kolayından kaçınmak, çilesini çekmek gerek. Bir kere kalıplardan, alışılmış şeylerden sıyrılmaya bakmalı. Bütün imkanları zorlayarak yeni güzellikler aramanın, yaratmanın hazzını bir düşün!.. İri sözleri, başkalarına akıl hocalığı etmeye kalkışanları şüphe ile karşılamalı. İşin değerini, o işin çilesini çeken bilir. Tek inanacağın eleştirmeci zevkin, sağduyun olsun. Oku, özellikle dediğim şekilde çalışanları oku!.. Şairlerden Melih’i, Oktay’ı, Sabahattin Kudret’i, Cahit Külebi’yi, Cumalı’yı oku, bak nasıl seveceksin.”

Ne güzel bir söyleşiydi.

Şimdi sokaklarında:

“Diri-taze, Diri-taze!.. Şimdi çıktı denizden... Derya kuzuları...” diye bağırlarak tezgere üzerinde ıslak, pırıltılı balıklar gezdirilen bir kasabadayım. Deniz için en güzel şiirleri söyleyen şairin ölümü bana tanıştığımız günü ansıtıyor.

Orhan Veli, şiirinin o garip tadını damağımızda bırakarak pek erken sustu. Nedense balıkçıların her “Diri-taze, Diri-tazeee” diye bağıışında hep aklıma o geliyor. Öyle ya o da yazının bir “Diri-Taze”si değil miydi?...

HASANOĞLAN SORUŞTURMASI (KARABEKİRLER GÜNALTAYLAR VE DÜŞÜNSELLER)

Ak saçlı, güleç yüzlü adam eğildi, topraktan yarım metre yukarıya çıkan borunun ucundaki musluğu açtı. Birden, bir ışık fışkırtısı, bir serinlik yükseldi göğe. Hasanoğlan Köy Enstitüsü, suya kavuşmuştu. Yaşından beklenmeyen bir çeviklikle yana çekilen adam, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanıydı. Çevresindeki boz giysili, yağız yüzlü köy delikanlılarına sevgiyle baktı. Açtığı suyu ta İdris Dağı'ndan buraya getiren onlardı. Düzlükte yayılıp giden eğitim sitesini de onlar kurmuştu. Yirmi Enstitüde, bunlar gibi 16.400 köy çocuğu, Kurtuluş Savaşı coşkusuyla çalışıyor "gelmez" denilen suları getiriyor, "işe yaramaz" denilen toprakları bağa bahçeye, ormana dönüştürüyordu. Savaş yıllarının sıkıntıları içinde girilen "Eğitim Seferberliği" hızla ilerliyordu. İlköğretim Genel Müdürü Hakkı Tonguç'un buluşuyla halk kaynağı harekete geçirilmiş, çok yönlü çalışmalarla ülke canlanma yoluna girmişti.

17 Nisan 1946, "Cumhuriyetin eserleri içinde en önemlisi" saydığı Köy Enstitülerinin altıncı kuruluş yıldönümüydü. İnanılmaz başarılarla ulaşılmıştı bu altı yılda. Her 17 Nisan, bir iş, bir eserle kutlanıyordu. Yurt çapında bir hasat günü olmaya, bir halk bayramına dönüşmeye başlamıştı 17 Nisanlar. O gün, muhtarından valisine değin yöneticiler, eğitim alanındaki bir yıllık çalışmalarının hesabını

veriyor; daha çok okul yapanlar, yörelerinde yapılacak işleri gerçekleştirenler “başarılı”, gerçekleştiremeyenler “başarısız” sayılıyorlardı. Devlet Başkanı olarak radyoda “başarılılar” listesini okumak bir zevkti. Yeni bir anlayış, bir sağtöre boy atıyordu ülkede.

Öte yandan homurtular, engellemeler, başarısızlıklarını iftiralar, kara çalmalarla örtmeye kalkışmalar sürüp gidiyor, halkın uyanmasına karşı olan “Siyasi ve ekonomik kudret sahipleri” de boş durmuyordu. Bu yıl yapılacak ilk çok partili seçimde “dinin”, “eğitim seferberliği” konularının propagandalar dışı tutulması, liderlerle görüşülmüştü. Bakanlar Kurulu, ünlü gazeteciler, parti ileri gelenleriyle son durumu görmek üzere Hasanoglan’daydılar.

Kafile, 17 Nisan törenlerini izlemek üzere toplantı alanına yöneldi. Günün önemini belirten konuşmalardan sonra kızılı erkekli bin kişi davul zurna, akordeon, mandolin eşliğinde çeşitli halk oyunları oynadı. Türküler söylendi. Halkın yiğitliği, çalışkanlığı, sevme yaratma gücü, eşsiz bir güzellikle, coşkuyla karşılarında canlanıyordu. Başbakan Saracoğlu, efeleri görünce kendini tutamadı; okul müdüründen, kendisine de “Hasanoglan Köy Enstitüsü’nde öğrenci olma şerefının” verilmesini istedi.

Açıkhava tiyatrosunda öğrencilerin oynadığı *Bizim Şehir* adlı oyun izlendi. Söz ve müzik koroları dinlendi. Okunan şiirler, coşkunlukla alkışlandı. Cumhurbaşkanı uzun bir iş destanı niteliğindeki Temelden Çatıya adlı şiiri çok beğenmişti, şairine olağanüstü ilgi gösterdi, güzel sözler söyledi. Devrisi gün ULUS gazetesinde övgü dolu yazılar çıktı. Halkevleri Genel Yazmanı da Cumhurbaşkanının görüştüğü şair için “Güneş Başlı Çocuk” diye bir yazı yazmıştı.

17 Nisan günü akşamı “Millet olma, insan olma davası” yürütücüsü İNÖNÜ, halka şu gerçekleri duyuruyordu radyodan: Genel olarak eğitim çalışmaları bütün yurttta başarılı olmuştu. Adana, Kars, Antalya, Edirne valilerine çabalarından dolayı teşekkür ediliyordu. İşliğı öğretmen evleri olan 1756 okul yapılmıştı o yıl. Böylece, köy okullarının sayısı 14.981’e ulaşıyordu. Yüzbin öğrenci artışı vardı. Hazırlanan on yıllık planla 1956’da ilköğretimden geçmemiş tek yurttaş kalmamış olacaktı. Cumhurbaşkanı, ayrıca şunları da vurguluyordu:

“...İlköğretim meselesinde halkı aldatıp avutma yolunu tutan propagandacılar karşı, çok acı duyduğumuzu söylemek de vazifemizdir. İlköğretim meselesinin bir demogojiye kurban edilmemesi için,

bütün kuvvetimizi kullanacağız.”

“...Köylünün kalkınması, bizim için yaşama meselesidir. Köylünün okumuş yazmış, teknik öğretime girmiş, esir hayatından kurtularak toprak sahibi olmuş olması herhalde gerçekleştirmeye azmettiğimiz meselelerdir.”

Enstitülerin altıncı kuruluş yıldönümleri böyle kutlanmıştı. Bundan sonra dört yıl daha Cumhurbaşkanı kaldığı halde, İnönü'nün Enstitülerde geçen son 17 Nisan'ı oldu bu “millet olma insan olma davası” bir yana itilir, oralarda çalışanlara türlü baskılar uygulanırken “Cumhuriyetin en önemli eserlerinden biri saydığı Enstitüler” yozlaştırılır, yıkılırken sesini çıkardığını duyan olmadı.

SEÇİM SONRASI

Aradan iki ay geçmişti, ama koca bir tarih dönemi olmuştu bu süre. İlk çok partili seçim büyük gürültülerle sona ermiş, Meclis'te kafalar da değişmişti. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana karanlık kovuklarında içlerinde zehir biriktiren güçler, zincirinden boşanmış; demokrasi aşığı inanç savunucusu, milliyetçilik tekercisi olarak ortaya çıkmışlardı. Eğitim seferberliğine, Köy Enstitülerine saldırıyorlardı tümü de: Köylülerin kendi okullarını imece yoluyla yapmaları halka zulümdü, Enstitülerin amaçları karanlıktı... Ülke büyük bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. Aynı parti içinde bir iktidar değişikliği olmuştu sanki. Peker Hükümeti, kendisinden önceki hükümeti suçluyordu. “C.H.P.'yi bu ilköğretim seferberliği davası, mektepçilik yıktı” diyorlardı. Mecliste, Köy Enstitüleri konusunda kıyametler koparılıyor, ustalıkla kışkırtmalar, düzenlemelerle, olaylar yaratılıyordu. Saldıranların düzmece belgeler sağlayanların başında, evvelce devlet parasını iyi kullanmadığı yolundaki soruşturmayla Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürlüğü'nden uzaklaştırılan, o yıl nasılsa Milletvekili olarak Meclis'e giren Emin Soysal vardı.

ÜÇ KARA ARABA

Yüksek Köy Enstitüsü ikinci mezunlarını veriyordu. Uygulama okulu ile Yüksek Kısım yapısı arasındaki düzlüğe, bir “hayvanlar bahçesi” kuracaklardı “pratik iş ödevi” olarak. Her kol, konunun kendileriyle ilgili ön hazırlıklarını tamamlamıştı. Planı toprağa uygulama-

ya gelmişti sıra. Yol şarampolları açılmaya başlandığı gün, üç kara araba, birdenbire beklenmedik resmi konuklar getirdi Hasanoglan'a. Sabahın saat onunda baskın biçiminde, anlaşılmaz bir gelişti bu.

Uygulama okulu önünde arabalardan yeni Meclis Başkanı Kazım Karabekir, Yardımcıları Şemsettin Günaltay'la Feridun Fikri Düşünsel, Denizli Milletvekili Kemal Cemal ile sivil görevliler inmişti. Ağır ağır çalışanlara doğru ilerlemeye başladılar. Yüzleri sert, bakışları soğuk, hatta küçümseyiciydi. "Siz amele misiniz?", "Bir mektep içinde ne gereği var hayvanat bahçesinin?", "Yövmiyeleriniz ne kadar?" gibi acayip sorular yöneltmişlerdi öğrencilere.

Enstitüye, yerli yabancı, her zaman konuklar gelirdi; çevrelerine beğenerek, şaşarak bakan, yüzleri aydınlık kimseler olurdu bunlar çoğu zaman. Savaş sona ererken, Amerika Başkan Yardımcısı *Tek Bir Dünya* yazarı Wandel Vilki de gelmişti. Ama, bunların gelişleri, bakışları bambaşkaydı. Gergin bir hava yayılıvermişti ortalığa.

Uygulanacak plana ilişkin açıklamalar yapan öğrenciye Kazım Karabekir:

"Yeter!" dedi birdenbire, "söyle bakalım size tarih de okutuyorlar mı?"

"...!!!"

"Niye susuyorsun? Size Türk Tarihi okutuyor, şerefli mazimizi öğretiyorlar mı?" diyorum"

Ses tonu, bakışı, suçlayıcıydı:

"Soruyu biraz acayip buldum efendim de... Elbet, öbür okullardaki gibi biz de tarih okuyoruz. Öğretmenimiz Dil Tarihten Doçent Halil Demircioğlu'dur."

Başkanla yardımcıları, beklenmedik bir yanıtla karşılaşmışlar gibi bakışp kaldılar.

Milletvekili Kemal Cemal'in davranışları daha da kuşku uyandırıcıydı. Konukların yanlarından ayrılıp, Kızılçullu'dan gelme hemşerilerinin arasına karışmıştı. Duvar diplerinde fısıfısa başlamışlardı. Daha önceden tanıştıkları, haberleştikleri belli oluyordu.

Biraz sonra işin bırakılması, tüm öğrencilerin Güzel Sanatlar Salonunda toplanması istendi.

Konuklar, eski Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın armağan ettiği kuyruklu piyanonun yanında yer almışlardı; yüzleri, sorguya hazırlanan yargıçları andırıyordu. Bakanlık Şube Müdürlerinden Ferit Oğuz Bayır, Eğitimbaşı Hürrem Arman, Müdür Ali Doğan'a yar-

dımcısı da oradaydılar.

Küçük bir eğlenti düzenlenmişti. Önce milli oyunlar oynandı, türküler söylendi topluca. Bir öğrenci "Halı", biri de "Al Güllü Bohçam" adlı şiirlerini okudular. Her iki şiir de Türk yaratıcılığının övgüsüydü.

Konukların yüz çizgileri yumuşar gibi olmuştu.

Karabekir:

"Oynadığınız oyunlar, söylediğiniz türküler güzel. Şiirleri beğendim. Bir de sınırlarımız dışında kalmış ırkdaşlarımız var, onları da düşünüyor musunuz hiç? Mesela topraklarımıza göz diken Moskoflar için yazılmış bir şeyleriniz yok mu?" dedi.

Gerilerden tıknaz, ablak yüzlü bir Orta Kısım öğrencisi ayağa kalktı:

"Benim var efendim ama, küfürlü; kız arkadaşlarımın yanında okunmaz."

"Zararı yok, zararı yok! Elbette küfürlü olacak, övgü düzecek değilsin ya... Düşmanımıza, erkek dişi küfrederiz biz. Oku bakalım!"

Öğrenci sıkıla sıkıla:

"Si..n katran kazanına batsın Baltacı"

diye başlayan manzumesini okudu.

Karabekir çok memnun olmuştu:

"Pekiii, Moskofların ezeli planını kim anlatabilecek bize?"

Salondakilerin tümü ayağa kalkmıştı.

İşaret edilen öğrenci ortaya gelerek "Rusların tarih boyunca Akdeniz'e inmeyi amaçladıkları"nı etraflıca anlattı.

Feridun Fikri, kararıp duruyordu; hep, kendilerinden birşeyler gizleniyormuş gibi sıkıntılı bir kuşkululuğu vardı; Paşa'nın kulağına eğildi.

Karabekir'in kaşları çatılıverdi, sert sert:

"Hakkı Tonguç için bir marşınız varmış sizin, bir de onu söyleyin bakalım" dedi.

Herkes birbirine bakıp kaldı, kimse öyle bir marş anımsamıyordu.

"Canım, içinde "Köylü efendimiz" filan sözleri geçiyormuş."

"Haa! anladım" dedi Hürrem Arman, "Ziraat Marşı... Çocuklar, başlayın!.."

"Sürer eker biçeriz güvenip ötesine

Milletin her kazancı milletin kesesine

Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine

Marş buydu, salonda da güzel gidiyordu ama, Atatürk'ün adı geçmeye başlayınca, kesilmesini istedi Karabekir nedense.. Atatürk'ten pek hoşlanmıyordu galiba...

Ardından, Hüseyin Küçükçakar kendi bestelerini çaldı piyanoda. Hele halk havalarından meydana getirilmiş süit dinlenirken, Şemsettin Günaltay kendini tutamadı:

“Görüyoruz ki yazı yazma, besteler yapma, icra kabiliyetleri mükemmel bu çocukların” dedi. “Ne diye kalkar boyuna frenk yazarlarını okuturlar, frenk eserlerini oynatırlar bunlara?”

“Değil mi efendim?” diye sürdürdü Feridun Fikri. “Madem böyle kabiliyetler var, kendi şerefli tarihimizin mevzularını yazsınlar, bestelesinler.. Neymiş Moliere, Gogol, Puşkin!.. Kendimize dönelim, millî benliğimize kavuşalım.”

Tutuk tutuk duruyorlardı, belli ki diyecekleri bitmemişti daha. Kalktılar. Bir de öğretmenler, yöneticilerle özel olarak görüşmek istedikleri konular vardı. Önemli günler yaşıyorduk, düşmanların gözü ülkemizdeydi. Bize denilenleri unutmamalı, daima uyanık olmalıydık.

GİZLİ OTURUM

Duvarları kilim motifleriyle süslü, büyük bir yerdî öğretmenler kantini. Pencereleeri, iki ay önce Cumhurbaşkanının, bakanlar kurulunun, seçkin çağrılıların 17 Nisan gösterilerini izledikleri açık hava tiyatrosuna bakıyordu.

Karabekir, ortadaki uzun masanın üst başına, Günaltay'la Feridun Fikri de iki yanına oturmuştu. Yüzleeri daha bir asıktı, daha bir kasıntılıydılar. İçerde yargılama öncesindeki gibi ağır bir hava vardı. Karşılarında oturan Şube Müdürü Ferit Oğuz, Okul Müdürü Ali Doğan, Eğitimbaşı Hürrem Arman, müdür yardımcıları ve öğrenci başkanı, olup bitenleeri anlamaya çalışıyor, sorgulanmayı bekliyorlardı.

Milletvekili Kemal Cemal, geldiğinden beri dışarda Emin Soysal'la haberleşen, Ankara'da kimi çevreleeri ilgi kurmuş Kızılçululu, Çiftelerli öğrencileeri görüşüyor, gizli gizli, paşaya verilecek “zararlı kişiler” listesi hazırlıyorlardı.

Karabekir, tüm ciddiyetiyle, Meclis kürsüsündeymiş gibi karşıındakileerin yüzleeriine baka baka söze başladı:

“Efendileer, namuslu, şerefli birer Türk evladı olarak hepinizin hakikatleeri açıkça ortaya koymanızı istiyorum.”

Hafifçe öksürdü:

“Evet, hiçbir şeyi bizden saklamayacaksınız. Konuşacaklarımız şerefli milletimizin bekasını, vatanımızın selametini alâkadâr etmektedir. Biliyorsunuz Köy Enstitülerinin tehlikeli müesseseler oldukları söyleniyor memleket sathında. Duyduklarımızdan ürperiyoruz. Belki bir miktar hain sızmış olabilir buralara. Yaratacakları büyük tehlike düşünülerek, toptan kapatılmak üzeredir bu mektepler. Çeşitli iddialar vardır. Biz Âli Meclis'in temsilcileri olarak, son tahkikatı yapmaya geldik. Demek oluyor ki, bu mekteplerin kaderi şu masa başında yapacağımız soruşturmada edineceğimiz kanaate bağlı.”

Günaltay'la, Feridun Fikri, denilenleri başlarıyla onaylıyorlardı. İlk soruyu Şemsettin Günaltay sordu:

“Efendim, bu acayip müesseselerde milli hisler inkişaf ettirilmiyor, talebeye kendi harsımız verilmiyor, kendi tarihimiz tedris olunmuyormuş. Boyuna amelelik ettiriliyor Gogollar, Çehovlar okutuluyormuş, yabancı eserler temsil ettiriliyormuş.. İdareci zevat bunlara ne buyuruyor?”

Şube Müdürü Ferit Oğuz Bayır ayağa kalktı:

“Efendim, acayip buyurulan bu kurumlarda yasalar, yönetmelikler çerçevesi içinde eğitim, öğretim yapılmaktadır. Çalışmalar, yetkili organlarca denetlenmektedir. Enstitüler, alışılmış Batı kopyası klasik okullara benzemez, kendi gerçeklerimizden doğmuş, bize göre kurumlardır. Acayip bulunuşları, sanırım buradan gelmektedir. Yepyeni bir anlayışla, iş içinde üretici, yaratıcı insanlar yetiştirdikleri, halkın kültürel birikimini değerlendirdikleri için, gerçek anlamda ulusal duygu, tarih bilinci, ancak buralarda verilebilmektedir.”

“Oynadıkları piyeslere gelince.. Konservatuarın değerli öğretmenleri burada da görevlidirler. Sergiledikleri oyunlar, ya öğrencilerce yazılmakta ya da Bakanlık yayınları arasından seçilmektedir. En yetkili kişilerin kılavuzluğunda sahneye konmaktadır.”

“Ulusal duyguların geliştirilmediği söyleniyormuş.. Yaz demeden kış demeden, geceyi gündüze katarak bu toprakları vatanlaştırmaya çalışanlara bu toprakları alınterleri, bilgileriyle yoğuranlara iftira dır bu. Ulusal duygularının, tarih kültürlerinin geliştirilmediğini söyleyenler, acaba bir gün onlar gibi çalışmış, bir tek fidan dikmişler midir; böylesine yaratıcı bir aşkla sevmişler midir toprağı? Dinlediğiniz halk türküleri mi, tarihimizin derinliklerinden süzülüp gelen milli oyunlar mı, buram buram vatan kokan kendi besteleri, şiirleri

mi?... Çok rica ederim beyefendi, bunların hangisi gayri milli?"

Şemsettin Günaltay, alay edercesine:

"Pekiii" dedi, "ya Tırabazon'daki hadiseye ne buyuruluyor? Orada talebenin gayri milli bir piyes temsil ettikleri, hadise çıktığı, seyircilerin galeyana geldiği yalan mı?"

"Yalan değilse de, yanlış efendim. Ben Bakanlık Disiplin Kurulu üyesiyim. Müfettiş piyesi oynanmış orada. Kaymakam, hükümeti küçük düşürücü saymaya kalkışmış oyunu, yarısında durdurtmak istemiş; seyirciler razı olmamışlar. "Neden gocunuyorsunuz filan!" diyenler çıkmış. Jandarma, polis çağırılmış. Hadise dedikleri bu. Durum incelendi, Enstitüce işlenmiş bir hata yok. Mülkiye Müfettişlerinin raporu da Kaymakamın aleyhinde..."

Karabekir soruyu değiştirdi:

"Bir de şu var: talebeler hep köyden alındıkları için köy-şehir, zengin-fakir ayrılığı yaratılarak yetiştiriliyorlarmış. Bu korkunç, en büyük tehlike burada..."

Bu kez, okul müdürü yanıtladı:

"Bu da yersiz bir endişe efendim, ta başından beri söylenir. Enstitülerin amacı mevcut, hem de korkunç şekilde mevcut köy-şehir farkını ortadan kaldırmak; tüm toplumun kalkınmasına kaldıraç olmak... Eski öğretmen okullarından yetişenler, bu fark yüzünden köylere gitmek istemiyorlar. Gönderilenler de, bir yolunu bulup kaçıyorlar. Şartlar, bugüne dek girilen araştırmalar, tecrübeler, köyü kendi içinden alıp yetiştirdiklerimizle kımıldatmaya, bize göre bir yol tutmaya zorluyor bizi. Dedikodular, endişeler, köyün uyanmasını, memleketin bütünüyle kalkınmasını çıkarlarına aykırı gören kaynaklardan geliyor."

Paşa, katılamamıştı pek bu düşüncelere:

"Amman efendiler birlik!" dedi. "Asıl hassas davranılması gereken nokta bu. Köylüsü şehirlisi, zengin/fakiri hep Türk değil mi? Güzel adetlerimiz ananelerimiz, dinimiz, yekpare bir vücut gibi yaşatmaya yeter bizi. Bu ruhu bozmayalım, bu esastan ayrılmayalım."

Kolunu kaldırarak parmaklarını açtı:

"Bakın, tek tek parmaklar zayıftır, kolayca bükülebilir ama, hepsi bir araya gelip yumruk oldu mu kuvvettir, yenilmez. Kuvvetli olalım. Birlik, daima birlik.."

Sıra kendisine gelmiş olmalı ki, Feridun Fikri kımıldandı:

"Ben, cemiyetimizin manevi kıymetlerine aykırı taraflar görüyo-

rum bu mekteplerin çalışmalarında. Maksatlı davranışlar var. Bakıyorsunuz yirmi senelik Başmuallimin başına talebesi idareci olarak getirilmiş. Mektepler, çocuk denecek yaştaki yetiştirmelere teslim ediliyor. Bu ne iştir efendim! Örfümüze, adetimize, şu kadar yıllık tatbikata uyar mı bu? Asıl gaye ne acaba?"

Eğitimbaşı hemen ekledi:

"Gaye köye daha yararlı olmak efendim. Az önce de söylendi, Enstitüler, yeni bir tip öğretmen yetiştiriyor. Köy okulunun işliği, toprağı var. Her alanda örnek olmaya çalışacak yeni öğretmen. Toprak, üretim araçları veriliyor kendilerine. Okulun demirbaşı hepsi. Eski öğretmen, tatilde köyde oturmuyor. Bu durumda kendilerini köye adayacakları Başöğretmen yapmak, devletin çıkarları bakımından en doğru yol oluyor."

Söylenenleri dinlememiş, pencereden dışarıya bakmıştı boyuna, sesini yükselterek sürdürdü Düşünsel:

"Hiyerarşi denilen bir şey vardır devlet işlerinde. Hiyerarşiye uyulmadı mı, bundan ne doğar? Müthiş şımarıklıklar duyuyoruz. Tarihimizde görülmüş şey midir hiç, ağzı süt kokan bir ilkmektep muallimi kalsın da ona çatsın, bunu şikayet etsin? Kaymakamı sürdürsün, Nahiye Müdürünü dinlemesin... Yarın isyan çıkarır bunlar. Devletin gerek mülki, gerekse hukuki işlerinde bir hiyerarşi vardır, olacaktır kimse bunun dışına çıkamaz. Neymiş efendim, bir Enstitü Müdürü beş valiye emir verirmiş, muvaffakiyetlerini ölçer biçer, yukarıya duyurmuş. Hangi memleketteyiz, bu nasıl iş? N'oluyoruz, rejim mi değişiyor yoksa?"

Hürrem Arman kalktı:

"Efendim, Köy Enstitüleri ve işleyişi, kimi çevrelerde yeterince tanınmıyor. Bürokrasi çarkı bu işleyişe ayak uyduramıyor, sanırım şikayetlerin çoğu buradan kaynaklanıyor. Her Enstitü, üç ya da beş yıllık bir kesimin ortasına kurulmuştur. Bu kesimden öğrenci alır, yetiştirdiklerini buralara gönderir. İşlerini buna göre planlar. Eğitsel açıdan "Kesimler" bir bütün olarak düşünülür. Çağdaş eğitim ilkelerini uygulayan Enstitülerin çalışma tempoları, pek çok yerde kırtasiyeciliği zorlamaktadır. Okul yaptırmada, buralara geçim toprağı ayırmada, eğitim seferberliğiyle ilgili işleri yürütmede, her basamaktan geri kalanlar, ayak uyduramayanlar; çalışmalar sırasında, türlü yönlerden rahatı kaçanlar oluyor... Toplumumuzun bugünkü durumu malûm, Cumhurbaşkanımızın değişiyse Ortaçağ hayatı sürüyor.

Bilginin, bilgili kişilerin, yeni tip öğretmenin girdiği yerlerde, kimi çıkar dikişleri kopuyor, ya da zorlanıyor.. Haklarını arayabilenlerle karşılaşmak, çoklarının işine gelmiyor. Geçenlerde L.. ilçesinde genç bir öğretmen, okul işliği için Kaymakama başvuruyor. Kaymakam, boş oturduğu halde ilgilenmiyor “Yarın gel” diyor. Öğretmen köyünün uzak olduğunu, mümkünse işin o gün sonuçlandırılmasını rica ediyor. “Eh be, defol başımdan! Bana işimi mi öğreteceksin, yarın dedik sana” diye kesip atıyor Kaymakam. Bunun üzerine “Afedersiniz Kaymakam Bey” diyor öğretmen, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarından hangisinde “yarın gel” maddesi vardır? Kıyamet kopuyor bundan sonra.. Valilerin başarılı ya da başarısız sayılma konuları da Cumhurbaşkanlığıyla ilgilidir efendim. Enstitü Müdürleri, hiçbir şekilde Valilere emir vermezler. Tüm çalışmalarını, uygulamalarını yasalara göre yürütürler.”

Kazım Karabekir’in yüzü değişmişti. Canı sıkıldığı, kimi yaraların deşilmesini istemediği belliydi:

“İşin kimi cepheleri çok karışıktır, her yanımız yaralıdır. Düzeltilecek, yoluna sokulacak çok işimiz vardır. Söylediklerinizden hakikat payı olanlar üzerinde durulacaktır. Köy Enstitüleri konusu, yarılanlar çok naziktir. Şimdilik soracaklarımız bu kadardır. Teşekkür ederim. Bu memlekette hemen her hayırlı müessesenin kaderi böyle olmuştur. Edindiğim kanaate göre, memleketin geleceği için cidden umut bağlanacak yerlermiş buralar. Şuurlu bir ıslahatla her şey yoluna girebilir.

Köy Enstitüleri tarihinde bu soruşturma, bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonrası Reşat Şemsettin “ıslahatı”, Tonguç’la birlikte dokuz eğitimciyi Bakanlık emrine alarak işe başlayan Tefik İleri “icraatı”dır. Kimi öğrencilerin Denizli Milletvekili Kemal Cermal aracılığıyla önemli kişilere bir “zararlı kişiler listesi” verdikleri bilinmektedir.

KÖY ENSTİTÜLERİNİN ETKİLERİ

Bilim adamı Cavit Orhan Tütengil, daha çiçeği burnunda bir öğretmenken; 32 sayfalık, oylumu küçük ama aydınlık içerikli bir kitap yayınladı 1948'de: KÖY ENSTİTÜSÜ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER. Kepirtepe Meslek Dersleri Öğretmeni, gözlemlerine, incelemelerine dayanarak her yönüyle Enstitüleri anlatmayı deniyordu yaptığında. Herkesin Enstitülere saldırdığı dönemde, "zihni bulandırılmış okuyucuların doğruyu bulmalarına" yardımcı olmayı amaçlıyordu.

Yapılan kasıtlı, dayanıksız eleştiriler yanıtlandıktan sonra, şu yargıya varılıyordu:

"Köy Enstitüleri, Türk inkılâbının millet temelinde başlanmış olan hayırlı rönesans hareketidir. Türk aydınınının vazifesi bu hayırlı rönesans üzerine titremek olmalıdır."

Tütengil'in dileği gerçekleşmedi, Enstitüler kısa bir süre sonra kapandı (1954). Ancak Tütengil'in gözlemlerini, incelemelerini doğrulayan etkileri, günümüzde de sürüp gidiyor. "Sistemli çürütme ve kötüleme kampanyalarına karşın", Enstitüler üstüne doktora tezleri hazırlanıyor, inceleme, araştırma, anı kitapları yazılıyor. Kuruluş günleri, her yıl coşkuyla kutlanıyor.

Hemen her 17 Nisan'da konuya eğilen Tütengil, Köy Enstitüsü Tecrübesi başlıklı yazısında Enstitülerin eğitim öğretim, kültür ve sanat , sosyal-ekonomik alandaki etkileri üzerinde duruyor.

Sık sık belirtildiği gibi Enstitüler, geçmiş deney ve birikimlerin, akılcı bir bileşimle, en geniş boyutta uygulamaya konmasıdır; etkileri de, bu yüzden yaygın olmuştur.

Eğitim ve Öğretim Alanında:

Cumhuriyet, kendi eğitim düzenini kurabilmek için Amerika'dan, Almanya'dan uzmanlar çağırmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı raflarında tozlanmaya bırakılmış pekçok rapor vardır. Jhon Dewey, kendi gerçeklerimize göre, demokratik ilkelere dayalı, pragmatizmden kaynaklanan bir eğitim düzeni kurulmasını önermiştir. Kerschensteiner'in yerine gelen yardımcısı Alman eğitimci, halkın nasıl beslendiğini sormuş, durumu öğrenince de; "salt tahıllarla (karbonhidratlarla) beslenen, proteinsiz beslenmeyle yaşamını sürdürmeye çalışanlara, uzman raporlarının bir yararı olmayacağını" belirtmiştir. Önce sağlıklı beslenme sorununun çözülmesi gerektiğini öne sürmüştür. Böyle olmasına böyledir ama, Osmanlı artığı kadrolar, dört duvar kara, tahta okulculuğunu sürdürmekten öte geçememişlerdir. Batı'nın hazır, elden düşme hazır giysisini köylere giydirmeye çalışmak bir işe yaramamış, salt okuma yazma öğreten, unutulmuş bilgiler yayan okulun, kısa sürede "yok okul" durumuna geldiği saptanmıştır. Enstitüler, bunların yerine "öğretmen evleri, tarlaları, bahçeleri, kümesleri, ışıkları, okuma odaları, dinlenme ve eğlenme yerleriyle, ileri köy yaşamının tümüne sahne" olacak, işlevsel okulu yaygınlaştırmaya yönelmiştir. Bu da, tutucu eğitimcilerin, yaşamın değişmesinden korkanların tepkilerine yol açmıştır. Uzun tartışmaların, savaşmaların sonucu, eğitim alanına şu etkileri getirmiştir:

"1- Sistem ve program hazır giysiciliği yerine gereksemeden doğmak, varolan durumlara çözüm yolları getirmek,"

2- Eğitim ve öğretimi amaca uygun bir ortam içinde demokratik işleyişte, herkese sorumluluk ve yetki vererek gerçekleştirmek,"

3- Köy Enstitüsü uygulamasının, yeni bir eğitim kuşağı için okul durumuna gelmesi."

4- Köy Enstitülerinde denenmiş eğitim ilkelerinin bir bölümünün bugünkü öğretmen okullarında sürdürülüşü,

5. Öğretmen adaylarının köylerle ilgisinin kesilmemesi gereği.

6- Enstitülerin kuruluş yerlerine yöneltilen eleştirilerden vazgeçi-

lerek, büyük kentler yerine, doğa içinde bir bütün oluşturan eğitim sitelerine yöneliş,

7- Köy Enstitülerinde başarıyla uygulanan karma eğitim görüşünün, yaygınlaştırılmaya çalışılması,

8- Köy Enstitüleriyle gerçekleştirilmeye başlanan “eğitimde fırsat eşitliği” ilkesinin, milli eğitimin temel görüşlerinden biri durumuna gelmeye başlaması.”

Kültür ve Sanat Alanında:

“Kirizma” tarımda toprağı daha verimli duruma getirici derin işleme, canlandırma yöntemidir. Enstitüler de eğitim ve kültür alanının bir kirizma olmuştur. Halk kaynağına açılma, halkın yaratıcılığını, yaşayan kültür değerlerini gün ışığına çıkarma, kültürümüzü sanatımızı zenginleştirme açısından, Enstitülerin etkisi büyüktür:

1- Ulusal kültürün yaratılmasında Enstitü uygulamasının payı yadsınmaz,

2- Halk oyunları, türküleri, dili sanatı Enstitüler arası imecelerle yurt yüzeyine yayılmış, yeni bir mayalanmaya yol açmıştır.

3- Halk-aydın ikiliğı ortadan kalkmış, halk aydınları yetismeye başlamıştır.

4- Yazınımızda gerçekçiliğı güçlendiren, yazın haritamızı genişleten bir gelişme olmuştur.

5- Yakın çevrenin doğa, tarih ve kültür değerlerini ortaya koyarak, yersel özelliklerin izinde “ulusal”ı bulmaya yönelinmiştir.

Sosyal ve Ekonomik Alandaki Etkiler:

Köy Enstitüleriyle, Anadolu'nun yeraltı, yerüstü zenginliklerine sahip çıkılmakta, emeğe dayalı bir kalkınma anlayışıyla “tam bağımsızlık” ilkesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Enstitülerin adları, “adlandırmada coğrafya (vatan) boyutuyla”, kuruldukları iller bu anlayışın haritasını çizmektedir: Akçadağ (Malatya), Akpınar (Samsun), Aksu (Antalya), Arifiye (Sakarya), Beşikdüzü (Trabzon), Cılavuz (Kars), Çifteler (Eskişehir), Dicle (Diyarbakır), Düzici (Adana), Ernis (Van), Gököy (Kastamonu), Gönen (Isparta), Hasanoglan (Ankara), İvriz (Konya), Kepirtepe (Kırklareli), Kızılçullu (İzmir), Pazarören (Kayseri), Pulur (Erzurum), Savaştepe (Balıkesir), Ortak-

lar (Aydın), Yıldızeli (Sivas). Bunlar Tütengil'in deyişiyile "Türkiye haritamızın 21 köşesinden bize bakan 'akıl ve umut' gözleridir."

Enstitüler, halktan gelen aydının büyük sayılara ulaşmasında güb bir kaynak olmuş; "büyük uyanış" terimi, Enstitülerle Türkiye'de bir içerik zenginliğine kavuşmuştur.

Demokratik savaşımın hız kazanmasında, ilkelerinin savunulmasında "Türk sosyal hayatında, özellikle köy konularında ve öğretmen örgütlerinde Köy Enstitüsü çıkışlıların oynadığı rol, kayabalıklarından farksızdır" (Savaşımı canlı ve diri tutma anlamında)

"Dünya pedagoji literatürüne, Türk eğitimcilerine ve milli eğitime şeref veren bir terim olarak girmiş bulunan "Köy Enstitüsü", biz istesek de, istemesek de yaşamakta devam edecektir" (Tütengil Cumhuriyet 1966)

TONGUÇ'UN MEKTUPLARI

1935-1946 arası, milli eğitim tarihimizin en önemli dönemidir. Atatürk'ün ölümü, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, koşulları olumsuz yönde etkilemektedir. Büyük çoğunluğun yaşadığı kırsal kesimde, kapalı ortaçağ yaşamı sürmektedir. Böyle bir ortamda halk kirizması boyutlarına ulaşan Köy Enstitüleri atılımı nasıl olabilmıştır? Buralarda uygulanan ilkeler nelerdir, bunlar uygulanırken ne gibi zorluklarla karşılaşmıştır? Bunların ve daha başka soruların yanıtlarını Tonguç'un mektuplarında bulabiliriz. İşini bilgiyle bilinçle pişirip kotaran Tonguç, birlikte çalışacağı kişilerle dostluk arkadaşlık ilişkileri, yakınlığı kurmuş, onlarla sürekli mektuplaşmıştır. “ çalışmalarında aslında karşı olan, en azından elverişsiz olan bürokratik ve tutucu yönetim içerisinde yeni bir anlayışla iş yapabilmek için “mektuplaşma” bir yöntem olarak kullanılmıştır.”

Tonguç'un 1935-1946 yılları arasında Enstitü Müdürlerine, arkadaşlarına, öğretmenlere, öğrencilere, Milli Eğitim Müdürlerine, kimi valilere, İlköğretim Müfettişlerine, köy öğretmenlerine yazdığı mektuplardan (102)'si *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları* adı altında bir kitapta toplanmıştır. Bu mektuplarda, on yıl,acı tatlı yönleri, üzüntüsü coşkusuyla ve içtenlikle sergilenmektedir..

Kafalarda gönüllerde mayalanmayı sağlamak, uygulamaya geçmek.. Eylem içinde eski alışkanlıklarla savaşmak, ayak uyduramayanları, havayı bozanları sabırla anlayışla yola getirmek “resmi yazışmaların”

dar ve kuru çerçevesine sığacak işlerden değildir. “Müsait şartlar hazırlanmadıkça, insanlar candan kazanılmadıkça, insanlara karşı muhabbet ve samimiyetle hareket edilmedikçe değil reform, günlük basit ve mütevazi işler bile” yapılamaz. (s. 30)

Enstitülerin mayalanma, kuruluş ve eyleme geçiş, mezunlarla yurt yüzeyine yayılma dönemlerinin giderek artan, gerilim yaratan sorunlarını, bunların nasıl çözüme kavuşturulmaya çalışıldığını buluyoruz mektuplarda, destanlık bir savaşımın coşkusu duyuluyor. Onbinlerce kafa ve yüreğin katkılarıyla yaratılan, gittikçe gürleşen bir senfoni dinler gibi oluyoruz: arıtan, yenileyen ter kokan emeğin senfonisi.. Taşla, toprakla, ağaçla, makinayla çalınan, halkın derinlerinden süzülüp gelen değerlerle beslenen, çağdaş teknikle biçimlenen bir senfoni bu.. Umutlar, umutsuzluklar, atılımlar yıkılışlar var içinde. Elbet kusursuz değil, bir hayli çatlak, bozucu ses de çıkıyor arada, falsolar da oluyor, parıltılar sönüveriyor, karamsarlıklar gözleri yakıyor kimi zaman. Ama hep uyanık; hep tetikte Tonguç, uç uca eklenen sigaraları, koca gövdesiyle çağdaş bir Promete gibi ışık, cesaret, güven, dostluk, sevgi dağıtıyor her yana. Kirli çamaşırlarını çiteler gibi, özenle yazdığı mektuplarla erip yetişiyor en uzak köşelere. Çok usta bir yönetici, en cılız sesleri bile değerlendirmesini biliyor. Çağiltı sürerken, alını ter içinde, değneğini kaldırıyor, kimi zaman “Bütün Enstitü Müdürlerine” sesleniyor: İlkelerin oturması, uyumu, gelişimi, zenginleşmesi “icra”nın kusursuzluğu sağlanmaya çalışılıyor...

Mayalanma Dönemi

1935’te, geçmiş dönemlerin deney düşünce birikimi öğütölüp un edilmiş, hamur edilmiş, mayalanmaya geçilmiştir. Ferit Oğuz Bayır’a; “Kardeşim” diye başlayan mektuplarda ön hazırlık , köy sorununa nasıl yaklaşılabileceği ortaya konuyor: “Yapmacık münevverle köye giremeyiz. Onun için köyü harekete getirebilecek, içinden eleman bulmak lazımdır. Amaç: Üretimi arttırmak, teknikleştirmek, olabildiğince rasyonalize etmek. Dağınık, perişan, bitkin köyü hareketlendirmek, canlandırmak. İş çok ağır: “Öyle safhaları var ki, onları hallederken öyle kayalara tesadüf ediliyor ki granitleri tuz buz etmek” gerekiyor. Ama bu atılımı besleyici hava yok. Köyler dağınık ve kükük. İş düzenleyip yürütmeye gelince “Bugünkü teşkilatın hiçbir

bu realiteye göre kurulmamış.” Ya uyuşuk, duruk kalınacak, ya yepyeni bir anlayışla “dinamizme” geçilecek.

Gerçek köyü tanımak, ona göre eğitim biçimleri bulmak, bunları uygulayacak yeni insan tipi yaratmak.. “İdealizmle realizmden bir hamur yapmak” gerek. Bu uğurda canını verecek eğitimci ve öğretmenler yetiştirmek zorunlu.. Eğitimde, yolun bize göresini geliştirmek.. Birlikte çalışılacak adamları bulmak.. Tümü kurulu düzenin görüşü, alışkanlıklarıyla koşullanmış “Aradığımız adamları, batta, kurslarda yağurmak suretiyle elde edebileceğiz. Henüz hamur yağurma” dönemindeyiz.

KURULUŞ VE İŞLEYİŞ

Eğitimci Kursları açılmış, hamur kabarmaya, pişirilecek duruma gelmeye başlamıştır. Kurslarda önce varolan bilgileri bırakma, alışkanlıklardan kurtulma, yeni işe göre sağduyu ile davranma yolu tutulmuştur. Yoktan var ederek, Kursların kendi kendilerini yaratmaları en önemli noktayı oluşturmaktadır.

1940’ta Köy Enstitüleri Yasası çıkınca, uygulama yaygınlaştırılıyor. Doğa ve insan kaynaklarımızın özelliklerine göre bir eğitim haritası yaratılıyor. Köylerin yanbaşlarında her şey yaşanarak, zorlukları yene yene, yeni bir yaşama düzeni kurulacak. “Bu müesseseleri klasik okullara benzetmemek için elinden ne gelirse hepsini yap. Herkes bir defa sersemlemeli ki yeni bir vaziyet alabilsin.” (s. 31)

Kolay mı, yetişeceklerin emekleriyle coşkulu bir imeceyi başlatıp yürütmek, çadırlardan barakalara, sağlıklı yapılara geçmek, su getirmek, santral kurmak?.. Bütün müdürlere yazılan mektupta çalışmalarda tutulacak yol açıklanır; Enstitü, emeği değerlendirerek, arı kovanı gibi işleyerek balını yapacaktır. “Bisiklet, motosiklet kullanma işini, bir musiki aletini çalmayı, şarkı söylemeyi, milli oyunlar oynamayı bütün talebe aynı derecede bilmelidir. Bütün güçlüklerine rağmen kız ve erkekli bir hayatın her türlü işine, eğlencesine zevklerine veya ıstıraplarına iki cins talebe de müştereken sevk olunmalıdır. Bayağı olan her şeyden kaçınmak ve korunmak şartıyla kız ve erkek talebeye hayatı bütünüyle yasatmanız lazımdır.” (s. 36)

Her Enstitü, kendi özelliklerine göre gelişecektir.

Bu yeni yaşam biçimine uymak, ayrı kafa, ayrı yürek istemektedir. Bunalanlar, panikleyenler, bedensel çalışmayı küçümseyenler,

öğrencileri kışkırtanlar, klasik eğitimin verdiği “efendilik” alışkanlıklarıyla kırıcı, bozguncu davrananlar; beceriksizliklerini “yüksek pedagoji uzmanlığıyla” örtmeye yeltenenler çıkıyor arada. Kızdırmıyor Tonguç, ayrı ayrı dert anlatmaya çalışıyor herbirine, caydırmaya çalışıyor mektuplarla onları; “Biz elimizden gelen gayretle ve azami tahammülle sizin gibi toy arkadaşların akıttıkları zehirleri yuta yuta, eleman yetiştirmeye çalışıyoruz.” (s. 39)

Enstitü, kendi emeğiyle yaşama gereksinimlerini karşılayabilmeli, imeciler, yeni değerlerle bezenmeli, hoşgörüsü, eleştirilerle, sağlıklı bir demokratik yaşam gerçekleştirilmelidir. Klasik okulların köf değerleri barınamamalıdır buralarda.

İkinci Dünya Savaşı, yaşamayı, iş görmeyi zorlaştırmaktadır. Kişi başına 150 gram ekmek verilmektedir. Trakya boşaltılmış, Kepirtepe Köy Enstitüsü de Hasanoglan köyüne göçmek zorunda kalmıştır. Koşullar daha da zorlaşabilir. “Kudretim bu kadardır, bundan fazlasını benden beklemeyin” gibi Tanzimat mantığına uyulmamalı, yeni bir insan tipi yoğurduklarını unutmamalı müdürler:

“Elinizdeki talebeyi öyle bir hale getireceksiniz ki bir gün onlara maaş verilemese, yani memleket veremeyecek duruma gelse, felaketler birbiri üstüne yıkılsa, onları ateşler içinde bıraksa, yine onlar maaşlarının verildiği; ekmeklerin serbest satıldığı devirdeki haleti ruhiye gibi sağlam bir imanla işlerini görebilmelidirler. Köy Enstitüleri talebelerinin olgunluk imtihanı bu olmalıdır. Biz onları bu kadar çelik ruhlu ve iradeli bir hale getirmezsek beklediklerimizin hepsi, bu memlekette teneffüs ettiğimiz hava dahi hepimiz için haram olur.” (s. 117)

YURT YÜZEYİNE YAYILMA

Enstitüler mezun vermeye, eylem köylere yayılmaya başlayınca iş kızışıyor. Düzenin keli görünüyor. “Devlet mekanizmasının bütün çabalarıyla birlikte bu amaca göre” işlemesi gerçeği öne çıkıyor. Daha geniş boyutlara ulaşıyor savaşımlar, tedirgin ediyor, uykularını kaçırıyor masa başı yöneticilerinin, egemenlerin.

On binlerce köy dolaşıyor Tonguç, çalışmaları yerinde izliyor. “Köy Enstitülerini Bitiren Öğretmenlere Mektuplar”la her koşulda yapılabilecek birşeyler bulunduğunu anlatıyor, halkla köylüyle bütünleşme yollarını gösteriyor “.. yüzyıllardan beri süregelen hayat şart-

ların esiri olan köylüleri yeni hayatın icaplarına göre ve gelecek için yetiştirmek lazımdı. Bu da onların çocuklarının ve genç nesillerinin eğitilecekleri yerleri bu amacı gerçekleştirmek üzere kurmak ve teşkilatlandırmakla olur (f.145) Enstitüler, kesimlerine açılarak, bürokrasinin engellerini aşma yolunu tutuyorlar. Devlete hizmet gören, köyle sıkı sıkıya ilgili elemanların, Enstitülerde yetiştirilmesi düşünüyor.

Bölgelerinde okul yapımı işlerini aksatan yöneticiler, köylerde köyün sırtından geçinenler, Enstitülerde enstitülerin çalışma temposuna ayak uyduramayanlar, tedirgindir. Kimi yörelerden Bakanlığa jirnal mektupları gelmeye başlar. Açık yüreklilikle, 'mertlikle, dürüstlükle iş görmeyi seven Tonguç, Şerif Tekben'e jurnalcılar hakkında düşündüklerini yazar:

"1. Memlekette hoşumuza gitmeyen ne gibi olaylar varsa, bunların meydana gelmesinin ve yok edilememesinin en mühim sebebi jurnacıların namuslu iş adamlarına, işleri doğru yolda yürütmek için engel olmalarıdır. Onun için bu memlekette iyilik yapmak isteyenlerin baş düşmanları jurnalcılar olmalıdır.

2. Jurnacılık; ahlâksızlık, korkaklık, iftiracılık, yalancılık, düzenbazlık demektir. İnsanlığa sığmayan, mertliğe, yiğitliğe uymayan kahpece hareket etmek demektir. İşte en büyük namussuzluk ve şeref-sizlik budur. Bu ruhu Köy Enstitülerinde beslemek de bence alçaklık, memlekete en büyük fenalığı yapmak demektir."

Daha sonra Enstitülerden ayrılan ya da ayrılanlar arasından da "davaya kara çalmaya kalkışanlar" "yalancılığa, iftiracılığa ve jurnacılığa dayanan iğrenç zehir koleksiyonları" çıkaranlar olacaktır. Tonguç, zehire karşı panzehirini hazırlamak için bir kitap yazmayı düşünmektedir: "Çıkarmayı tasarladığım kitapta tamamen objektif davranacağım, sadece hakikatleri olduğu gibi ortaya koyacağım." diyerek, kimi müdürlerden gereçler ister.

1946'ya yaklaşıldıkça üzüntüler, gerilimler de artmaktadır. Çok partili seçim havasıyla yoğunlaşan saldırılar karşısında, Enstitülerden ayrılmayı düşünen yöneticiler çıkar. Tonguç bunlara şöyle demektedir: ".. işlerinizi benim şahsıma veya başka bir şahsa bağlı görmeksizin prensiplere göre yürütmelisiniz. Bunu yapmayacak olursanız, çok zayıf düşersiniz. En doğru yol, işi sıkı tutarak ve iyi yaparak onu kendisine müdafaa ettirmektir." (s. 235)

Mektuplar, gerçeğe susayanlara, ülke sorunlarıyla dertlenenlere,

devrimci eğitim imecelerini tanımak isteyenlere cömertçe açık bir halk çeşmesi...

“İSLAHAT(!) DÖNEMİNDE VARLIK DERGİSİ ve KÖY ENSTİTÜLERİ

1946 seçimlerinden sonra Meclis'in ilk toplantısında Halk Partililer solcu parti odukları gerekçesiyle salonun sol yanında, Demokrat Partililer de sağ yanında oturmuştu. Savaş sonrası dengelerinin olduğu, Türkiye'ye baskıların arttığı bir dönemdi (Sovyetlerin toprak istekleri) Seçim propagandalarında en çok tüm halkı eğitim haklarına kavuşturucu, üretim yaşamını değiştirmeye yönelik çalışmalara yüklenilmişti. Halk Partisi, yeni Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer'e "Enstitüleri düzeltme" görevi veriyordu. Tüm kurumların demokratikleşmesi gereken dönemde, Cumhuriyet döneminin en demokratik kurumları, giderek tüm kazanımlar "düzeltme" kapsamına girecekti.

Büyük gürültülerle başlayan çalışmalar, "düzeltme"den çok, tüm yeniliklere karşı çıkanların eğilimleri doğrultusunda bir yıkıcılıktı. Bağımsız Milletvekili olarak Meclis'e giren, Enstitülerden uzaklaştırılmış bir eski müdür, on parmağında on kara, dokunulmazlığının ardından saldırıyordu. Enstitüler komünist yuvasıydı, ahlâksızlık feshat yuvasıydı, Hakkı Tonguç... "Hasan-Ali Kenan Öner Davası"nda da Cumhuriyet milli eğitiminin en verimli dönemi kıyasıya suçlanmakta, gazeteler eğilimlerine göre başlıklarla "davayı" yansıtmaktaydı. 1945'ten beri köylerde çalışan Enstitü çıkışlı öğretmenler, kıskırtmaların yarattığı tehlike ortamında ağır baskılar altındaydı.

Tercüme Bürosu'ndaki işinden ayrılan Yaşar Nabi, *Varlık*'ı İstanbul'a taşımış, Cahit Sıtkı'nın Otuz Beş Yaş adlı kitabıyla da yayınlarının temelini atmıştı. Yeni yazının önde gelen tüm adları, Varlık sayfalarındaydı. Herkesin "vur abalıya" ettiği dönemde, Varlık çağdaştan, yeniden, yanaydı. Bir üretici eğitim imecelerini tutmakla kalmıyor, yavaşlatılan Klasik Yayınları'nın, Tercüme Dergisi'nin, durdurulan Okul Klasiklerinin, kapanan Köy Enstitüleri Dergisi'nin yerini alan çalışmalarıyla, bir Enstitüye dönüşüyordu.

Reşat Şemsettin, Meclis'te "Düzeltilmekte bulunduğumuz Köy Enstitüsü Sistemine göre" diye başlayan konuşmasında şu bilgileri veriyordu:

"Köy Enstitülerine 1937'den 1947'ye kadar 51.649.548 lira ödenek ayrılmış ve 1940'tan bu yana 21.963 öğrenci alınmıştır. Halen (1947) 16.780 öğrenci okumaktadır. Enstitüler, her yıl ortalama 2.000 öğretmen verecek şekilde programlanmıştır. 20 Köy Enstitüsü vardır. Bu 20 Enstitüde 465 öğretmen genel bilgi, 67 öğretmen sanat ve 38 öğretmen tarım dersi okutmaktadır. 1946 Eylül'ünden beri Köy Enstitülerine 180 yüksek tahsilli öğretmen gönderdik. Öteki öğretim kurumlarımızda yetişmiş başarılı müdürler yolladık⁽¹⁾"

Bunları söyleyen bakan, 1943'te Enstitülere öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuş Yüksek Köy Enstitüsü'nden habersiz görünüyordu. "Enstitüleri kuran yöneticileri oralardan uzaklaştırdık, bu sistemin özünü değiştiriyoruz" demiyor da, klasik eğitim kurumlarından başarılı(!) müdürler gönderdik diyordu.

Reşat Şemsettin'e göre, yapılan değişiklikleri beğenmeyenlerin bir kısmı Markopaşacılar ve o zihniyette olanlardı. Bir kısmı da yanlışlık ve gaflet içindeydiler⁽²⁾

Sabahattin Eyüboğlu'nun Varlık'ta yayınlanan "Okuryazarlar ve Köy Enstitüleri adlı yazısı konuya enine boyuna aydınlık getiren, okur yazarları "açıklığa" çağıran bir yazıydı. "Cumhuriyetin zorunlu ve mantıklı sonucu olarak girilen bu eğitim seferberliği karşısında okur yazarların serbestçe vaziyet alışları, ileri geri birçok anlayışları, düşünceleri, alışkanlıkları ortaya koydu. O kadar ki, insanın rastgeldiğine "Köy Enstitüleri hakkında ne düşündüğünü söyle, kim olduğunu söyleyeyim" diyeceği geliyor."⁽³⁾

Ankara'da "vur" diye başlatılan düzeltmecilik, Enstitülerde çeşitli "tertiplerle", "kışkırtmalarla" doldurularak gönderilmiş Reşat Şemsettin'in adamlarıyla "öldür" biçiminde uygulanıyordu. Saldı-

rılardan bunalanları serinleten, onlara güç ve umut veren tek dergi Varlık'tı. Hemen her sayısında konuya eğiliyor, sayfalarında Enstitü çıkışlıların yazılarına da yer veriyordu.

Cuyhın Atuf Kansu "Akçağdağ Destanı"nda Şerif Tekben'in "Canlandırılacak Köy Yolunda" adlı yapıtını tanıtıyor, Enstitü çalışmalarını coşkulu bir dille sergiliyordu. Yüreklendirici, bilinç tazeleyici yazıda köylere dağılan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler de ortaya konuyordu.

"Gerçekten köylere dağılan öğretmen adayları, gerek köy yönünden, gerek şehirdeki yönetim adamlarından bazı direnmelere uğruyorlar. Toplumsal destanın içinden çıkmış bu güçlü insan, bozuk düzen giden bir topluluğu sarsıyor, uyuşmuş, köhnemiş eski bir toplumun düzeni karşısına yepyeni ilkelerle bir kahraman gibi çıkıyor. Onun ilkesi emektir. Önünde ise emeğe göre düzenlenmemiş, çoğu kez emeği sömürerek rahata kavuşmuş ortaçağ artığı bir düzen yatıp duruyor."(4)

Bu yazıyı "Milli Duygu ve Köy Enstitüleri"(5), "Köylerimiz ve Enstitü Davası"(6) adlı yazılar izledi. Varlık'ın "ıslahat" yıllarında, Enstitülüler için nasıl bir önem kazandığı, Enstitülerde yapılanlar "Köy Enstitüleri ve Varlık"ta açıklanmaktaydı. Dergi yazıyı şöyle sunuyordu:

"Bir Köy Enstitüsü öğrencisinden aldığımız bu yazıyı "İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti'nin kurucusu, Demokrat Parti'nin hürriyet kahramanı ve 'Hürriyet Misakı'nı kabul eden kongrenin başkanı olduğu halde başkalarında hürriyetin kırıntısına bile tahammül edemeyen onbinlerce vatan çocuğunun üstüne iftiraların en ağırını atan Bay Kenan Öner'e ithaf ediyoruz."(7)

Haydar Arıkoğlu, yazısında Enstitülerde yaşanan yoğun baskıyı anlatıyor ve şöyle diyordu:

"Hemen hemen kontrol altına alınmadık hiçbir hareketimiz kalmadı. Neredeyse geceleri yatağımızda bile sağa mı sola mı yattığımızı merak edecekler. Artık o hale geldik ki, günlük elbiselerimizle Ankara'ya gitmekten çekiniyoruz."

Enstitüye dışardan gelip gidenler artmıştır. Bunlar "Varlık Dergisi ve yayınlarını" ellerde gördükçe küplere binmekte, onların yerine Ergenekon, Kürşat, Serdengeçti, Meşale vb. dergileri ögütlemektedirler.

Giderek, Yüksek Kısım çıkışlı öğretmenler toptan askere alınmak

suretiyle, Enstitülerden uzaklaştırıldı. Ardından, suçlamalarla Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı (1948) Enstitü kitaplıklarına kilit vuruldu. Programları değiştirildi. Dört yüz Halkevi abonesi kesilen VARLIK'ın Köy Enstitülerine sokulması, okunması Bakanlıkça yasaklandı.

Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenliğinden, Talim Terbiye Kurulu üyeliğinden, Tercüme Bürosu'ndan ayrılan Eyüboğlu okurlara yazıları, Paris Mektupları'yla Varlık sayfalarından seslenmeyi sürdürüyordu. Köy ve Enstitüler, sürekli gündemdeydi. Derginin 329. sayısında, yeni bir yazı dizisi başladı: Köyden Notlar... Muhtar Körükçü'nün bu ilk yazısı altında bir de not vardı: "Yakında çıkacak olan Küçük Kasaba ve Memleket Hikâyeleri adlı kitabından" Haberci bir diziye bu. Ardından Mahmut Makal'ın Bir Köy Öğretmeninin Notları geldi.(9)

Köylerden gelip köylere dönenler, yüzyılların ihmaline uğrayan yerlerin gerçeklerini dile getirmeye başlıyordu. S.Kocagöz'ün Bir Şehrin İki Kapısı romanını tanıtan Ceyhun Atuf Kansu, Anadolu halkının yazına, gerçek yönleriyle yansımadığından yakınıyor, şöyle diyor:

"Kardeşim Sıtkı, bizde yazıcı hâlâ halktan ayrı bir kişidir, edebiyat da hâlâ uyutucu, vakit geçirtici avareliktir de ondan, Yazar toplum için bir kılavuz, bir yol gösterici olduğunu bilmiyor." Kansu, bu konuda "gerçekle haşırneşir olan" Anadolu öğretmene umut bağladığını belirtiyordu.(10)

Yaşar Nabi'nin ardarda yayınlanan iki yazısının da konusu "köy"ü. Asıl dava, köy davasıydı. "En kusursuz bir Anayasanın, en mükemmel seçim kanununun, bu dava gereken ehemmiyetiyle ele alınmadıkça, bizi bir adım bile ileri götüremeyeceğine inanalım."(11)

Yunan köylüsü ile Türk köylüsünün durumunun kıyaslandığı ikinci yazıda, gerçekler sergilenerek şu yargıya varılıyordu: "Rejimin dizginlerini elinde tutan nesil, ne yazık ki köyü tanımıyordu, tanımasına da imkan yoktu, çünkü Türk köyü şu yakın zamanlara kadar ne edebiyatımıza girmişti, ne ilmimize ve basınımıza."(12)

Kepirtepe Köy Enstitüsü Öğretmeni Cavit Orhan Tütengil'in Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler adlı kitapçığını tanıtan Mustafa Baydar, konuyu ilginç alıntılarla ortaya koymaktadır. Enstitülere saldırarak mevkiiler kazanılan dönemde Tütengil, yansız bir incelemeye girişmiştir. Enstitülerin elbet kusurları da vardır ama: "Köy Enstitüleri Türk inkılâbının, millet temelinde başlamış olan hayırlı rö-

nesans hareketidir. Türk aydınının vazifesi, bu hayırlı rönesans üzerine titremek olmalıdır.” Kimi eleştirilere, saldırılara somut örneklerle yanıtlar veren Tütengil’in kanısı şudur: “Boş laflar bir yana, gerçeğin ifadesi, beş yıllık bir yakınlığın verdiği kanaatle söylüyorum: Türkiye’deki tahsil kurumları içinde milli vafına en ziyade layık olanı Köy Enstitüleridir.”(13)

Yüksek Köy Enstitüsüne soruşturmacı olarak gelen Günaltay’ın kurduğu hükümet de, “islahat”ı yozlaştırmayı sürdürmekteydi. Enstitülerin “kesinileriyle” ilgileri kesilmiş, işler yukarının kışkırtmalarıyla daha da katılaştıran “bürokrasi” çarkına sıkıştırılmıştı. Köy öğretmeni, politikacıların kararttığı ortamda yalnızdı. Öğrenci devamını sağlamaya çalışırken öldürülen öğretmenler vardı. Yaşar Nabi “Köy ve Köy Öğretmeni” başlıklı yazısında Enstitülerin milletlerarası kültür alanında gördüğü ilgiden söz ederek, buralardan yetişmiş köy öğretmenine her türlü desteğin sağlanmasını istiyordu(14) Varlık’ın 350. sayısında. Şevket Gedikoğlu’nun “Niçin Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri” adlı kitabından alıntılar vardı. İki sayı sonra Oğuz Taseel Enstitülerin verimine eğiliyor, üç yılda tanıdığı Enstitü çıkışlı 45 öğretmenin çalışmalarına dayanarak, bunların çevrelerinde çok başarılı olduklarını, müspet düşüncenin, Türk devrimlerinin köye onlarla girdiğini vurguluyordu.(15)

“Korkunç bir Hakikat” adlı yazısında Orta Anadolu’daki kıtlık konusunu ele alan Yaşar Nabi, “Milyonlarca insanımız açlık işken-cesinde kıvranırken, ölüm tehlikesiyle burun buruna yaşarken “kalkınmadan” bahsedebilenlerin vicdan huzuruna şaşmamak elden gelmiyor” diyordu. Yazısının altında ayrıca şu not vardı: “Bu faciyanın mahallinde tespit edilmiş ve hiçbir hayal karışmamış hikayesini pek yakında Mahmut Makal’ın *BİZİM KÖY*’ünde okuyacaksınız.”(16)

Üst üste baskılar yapmaya başlayan Bizim Köy, görülmemiş bir ilgiyle karşılandı; kısa sürede yabancı dillere çevrildi, politikada ve yazında “Anadolu gerçeğini” gündeme getirdi. Yazarı “zararlı propaganda” yaptığı gerekçesiyle tutuklandı.

Samet Ağaoğlu, yapıt üstüne şöyle diyordu: “Edebiyatımızda yeni bir merhale belki de bu küçük eserle başlayacaktır. Bu, hakiki, her türlü mübalâğa ve şahsi telâkkilerle mahiyeti değişmemiş bir realizmin hakim olduğu edebiyat merhalesidir. Mahmut Makal bize Anadolu’daki insanı dış görünüşü itibarıyla anlatmaya muvaffak oldu. Şimdi bu insanın iç alemine inebiliriz.”(18)

Dergide yeni bir hava, okuyucularda bir coşku... Z.Hüsni Taran Varlık öncülüğünde kurulacak bir derneğin köylere, köy öğretmenlerine her alanda yardımcı olmasını öneriyordu.⁽¹⁹⁾ "Bizim Kasaba", "Makal'a Mektuplar" gibi diziler yanında dergide bir, "Köyden Sesler" sayfası açıldı. "Toprak Ana, Bizim Köy ve Fakir Baykurt'a Dair" gibi yazılarda gerçekçi yazının ürünlerine eğilmeye başlandı.

D.P.'nin ilk hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olan Avni Başman, eğitim çevrelerinde sevilen, *Fikir ve Söz Hürriyeti* adlı çeviri kitabıyla tanınan aydın, demokrat bir kişiydi. Tonguç'u Bakanlığa çağıran Başman, eğitim çalışmalarını 1946'da kaldığı yerden birlikte sürdürmek istediğini bildirdi. Daha sonra, partisinin tutumunun buna elverişli olmadığını görünce, ilkeleri uğruna istifa eden ilk Bakan oldu. Onun yerine Samsun köylerinde elinde Bizim Köy'le: "Biz bu gerçekleri değiştirmek için oylarınızı istiyoruz" diyerek dolaşan ve seçilen yol mühendisi Tevfik İleri getirildi. Tonguç ve arkadaşlarını Bakanlık emrine alan İleri, yıkımı-Reşat Şemettinlerin anlayışıyla sürdürdü. Enstitüleri 1954'te öğretmen okuluna çevirerek, resmen kapatmış oldu.

1950-1960 arası Varlık Dergisi'nin Atatürk ilkelerini, devrimlerini savunduğu dönemdir. Bu dönemde de eğitimde Amerikanlaşmaya, yabancı etkilere karşı çıkan, adları Enstitülerle özdeşleşmiş ozanların yazarların ürünlerini, yapıtlarını yayınlamayı sürdürdü. Onların yanında oldu.

1) Goloğlu Mahmut, Demokrasiye Geçiş 1946-1950 s. 177

2) Agy.

3) Eyuboglu Sabahattin Okuyazarlar ve Köy Enstitüleri Varlık sayı. 318

4) Kansu C.Atuf Varlık sy. 320 1. 3.1947

5) Koç M.Şukru Varlık s. 322 1. 5.1947

6) Korukçu Muhtar Varlık. s. 323 1. 6.1947

7) Arıkoğlu Haydar Sayı 324 1. 7.1947

8) Agy

9) Makal M. sayı 324 1. 5.1948

10) Kansu C.Atuf sayı 337 1. 8.1948

11) Nayır Y.N. sayı 343 1. 2.1949

12) Nayır Y.N. sayı 344 1. 3.1949

13) Baydar Mustafa s. 348 1. 7.1949

14) Nayır Y.N. s. 347 1. 6.1949

15) Tansel Oguz s. 350 1. 9.1949

16) Nayır Y.N. s. 353 1.12.1949

17) Nayır Y.N. s. 358 1. 5.1950

18) Ağaoglu Samet s. 358 1. 5.1950

19) Torun 2. cilt. s. 559 1. 6.1950

KÖY ENSTİTÜLERİNİ KİM YIKTI?

“Köy Enstitülerini Cumhuriyetin eserleri içinde en önemlilerinden biri sayan”, 1940-1946 arasında her yıl Tonguç’la bir Enstitüye uğrayarak oralardaki çalışmalara coşku ve umut katan, ilköğretim seferberliğini Tonguç’la birlikte yürüten Atatürk Döneminin Başbakanı, Cumhuriyetin İkinci Cumhurbaşkanı İNÖNÜ, bir mektuba verdiği yanıtta “Kendileri zamanında Enstitülere dokunulmadığını” belirtmiş. Partisinin “yıkıcılık” suçu altında kalmasını istemediği için “Bir yanlışlığı sağlığında düzeltmeyi vazife” saymış.

Doğrusu, Büyük Devlet Adamı için “güç bir vazife” bu.

Cumhurbaşkanı İnönü, 17 Nisan 1946’da yazdığı “İlköğretimde Çalışmalarımız” başlıklı yazıda önemli gerçekleri sergiliyor ve “İlköğretim meselesinin bir demagojiye kurban edilmemesi için bütün kuvvetimizi kullanacağız” diyordu. Ama o güç nedense kullanılmamış ve Köy Enstitüleri 1946-1950 arasında bir demagojiye kurban edilmiştir.

Yüce makamlar, 1946 Nisan’ında korkunç bir “ihbar” mektubu almıştı. “Sayın Türk Emniyetine” diye başlayan mektup, Hasanoglan Köy Enstitüsü’nde milli bir cinayetin feci ve trajik hazırlıklarından, Ankara’da bulunan malum elebaşılardan bu hazırlıkları yazı, şiir ve kitap gibi vasıtalarla desteklediklerinden, Bursa hapishanesiyle bağlantı kurulduğundan söz ediliyordu. Daha önemlisi “bir vatandaşlık vazifesini yerine getirdiklerine sevinen” ihbarcılar, “herbi-

rinde bir komünist beyannamesi olan öğrencilerin” listesini de veriyorlardı.

Benzeri bir “oyun”, daha önce Eskişehir Çifteler’de de oynanmıştı.

İhbar mektubu, eski bir müdürün ağzıyla yazılmıştı. Öne sürülen iddialar, Köy Enstitüleri Kanunu’nun görüşüldüğü sırada Meclis’te konuşanların (Kazım Karabekir, toprak ağası Emin Sazak vb.) düşünceleriyle ırkçarın şurda burda yazıp yaydıklarıydı.

Bir süre sonra 17 Nisan 1946’da İnönü tüm Bakanlar Kurulu’yla Hasanoglan’a Köy Enstitüleri bayramını kutlamaya geldiler. Nihal Atsız’ın kendisine açık mektup yazdığı Başbakan Şükrü Saracoğlu, aşırı ilgi ve övgüleriyle dikkati çekiyordu. (Enstitü müdüründen kendisine de Enstitüye öğrenci kaydedilme şerefine verilmesini istiyor) Bu görkemli tören, tüm gözleri Enstitülere çevirmiş ve İnönü’nün Enstitülere son gelişi olmuştu.

Seçim propagandalarında ve seçimden sonra, Enstitüler demagoji canavarının önüne atılmıştı. Kazananlar da yitirenler de, Enstitülere saldırıyordu. Recep Peker’in hükümet programında “Köy Enstitülerinin daha milli bir hale getirileceği” yazılıydı. Ölçünün kaçırıldığını anlayan Peker, Adana konuşmasında Enstitüleri “Rejimin iki büyük başarısından biri” sayarak, durumu düzeltmeye çalıştıysa da “Vatanı muzır faaliyetlerden temizleme eylemi” başlatılmış bulunuyordu. (Bunun ne demek olduğunu 4 Aralık Tan Matbaası olaylarını, Rektör Şevket Aziz Kansu’nun saldırıya uğrayışını, Sabahattin Ali’nin öldürölüşünü, Nazım’dan bir şiir okumanın bir insan yaşamının söndürölmesine yettiğini anımsayanlar bilir). Asıl amaç, köyde kentte egemen çevrelerin rahatını bozmaya başlayan Enstitüleri yıkmaktı.

İnönü’nün Hasanoglan’a gelişinden iki ay sonra üç resmi arabayla Hasanoglan’a dedektiflere taş çıkartacak bir baskın yapıldı. Enstitüler kapatılmak üzereydi. Bu konuda yerinde inceleme yapan gerğini duyan Meclis Başkanı Kazım Karabekir, Şemsettin Günaltay, Feridun Fikri Düşünsel, nedense yanlarına katılmış ırkçı-Turancı milletvekili (Denizli) Kemal Cemal ihbarcı öğrencilerin yol göstericiliğinde öğrencileri, yöneticileri gizli ve açık toplantılarda sorguya çektiler. Her şey, bu soruşturmaların sonucuna bağılıydı. Emin Soysal’ın öğrencileriyle, Nihal Atsız’la ilişki kuranlarla gizli toplantılar yapan Kemal Cemal, yeniden bir “zararlılar listesi” daha hazırlanmasını sağladı.

7.8.1946'da Bakan olan ve kendisine "Enstitüleri düzeltme" görevi verilen Reşat Şemsettin Sirer, Genel Müdürlükten ayrılmaya kalkan Tonguç'a "Senin ve senin gibilerin çoluk çocuklarıyla beraber bellerini kıracağım" tehdidini savuruyordu.

Bütün çalışmalar, sadist bir ruhla Enstitülerin ve oralarda çalışanların "bellerini kırma" ilkesine göre yürütülecekti gayrı. Parasal konularda bir soruşturma geçirerek görevinden uzaklaştırılan, o yılki seçimlerde Meclis'e giren Kızılçullu Köy Enstitüsü eski Müdürü çalışmaların baş destekçisi, hırslı ve hınçlı körük çekicisi olacaktı. 24.12.1946 günkü bütçe görüşmelerinde Enstitülerin "ahlâksızlık, dinsizlik, komünistlik yuvaları" olduğunu öne sürüyordu. Muzır faaliyetlerin en tehlikeli kaynağı Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmalıydı.

Bu hırslı ve hınçlı kişinin sağ kolu olan ırkçılarla ilişkili kimi öğrencileri mektup açarak, ihbarlar yaparak, kitap çalarak yıkıcılara "malzeme" hazırlıyorlardı Hasanoglan'da. Tonguç'un, Palamar Öğretmene imzalayarak verdiği *Fontamara* romanı da bunlardan birince dolap kırarak çalınmış, korkunç bir belge olarak ilgililere ulaştırılmıştı.

Trajik nutuklar, dehşetli ifşaatlarla, tertiplerle engizisyon papazlarına parmak ısırtacak bir cadı kazanı kaynatılmaya başlandı.

Tüm Enstitüler, oralarda okuyanlar, ağır bir baskı altındaydı. Hasan-Ali Kenan Öner davasında yedi yıllık eğitim çalışmaları Enstitüler, Köy Enstitüleri Dergisi en ağır biçimde suçlanıyordu. Her gazete eğilimine göre başlıklar atıyordu.

Tam, Milletvekili Emin Soysal Savaştepe Köy Enstitüsü'ndeyken, şaşılacak bir rastlantıyla, postacı bir paket getiriyor denetiminde açılıyor, içinden çıkan kitaplar bir tutanakla saptanıyor. Mecliste "İşte belgeler! Enstitülerde sol kitaplar okunuyor" diye barbar bağırabiliyordu.

Topraklarının bir bölümü kamulaştırılmış kimi ağalar, Düziçi Köy Enstitüsü'ne dışardan soktukları bir adama Türk bayrağını yırttırıyor, pislik sürdürüyor (Sonradan mahkemede ortaya çıktı) öğrenciler tutuklanıyor basında, Mecliste "gördünüz mü?" diye kıyametler koparılıyordu.

Bütün Enstitü müdürleri, öğretmen kadroları değiştirilmiş, "İslahatçı" müdürlerin düzenledikleri sınavlarla kültür derslerinden zayıf sayılarak sınıfta bırakılan 2000 öğrenci (iki yıl sınıfta kalmış duruma düştükleri için) Enstitülerden uzaklaştırılmış, yoksul köylü

babalara "tazminat" davası açılmıştı.

1947'de çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı kanunlarla köylerdeki öğretmenlerin Enstitülerle bağları kesildi, verilen tarım, sanat araç gereçleri geri alınarak, 100 lira aylıklı memur durumuna getirildiler.

İlköğretimi yüzde yüz gerçekleştirme amacıyla hazırlanan On Yıllık Plan" uygulamasında vazgeçildi. Okul yapımı tavsatıldı.

Enstitüleri ilk bitirenler, "kültür bakımından yetişmemiş" sayılarak yetiştirme ve beyin yıkama kurslarından geçirildiler.

Enstitülere öğretmen yetiştirmek üzere açılan ve 1944-1945, 1945-1946, 1946-1947 öğrenim yıllarında mezun veren Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Öğrencileri, Ankara içindeki dengi okullara dağıtıldı. Üçüncü mezunlar, Gezici Başöğretmen ve Milli Eğitim Müdürlüklerinde memur olarak görevlendirildi.

9.5.1947 genelgesiyle, kız ve erkek öğrencileri Enstitü içinde günlük biçimde birbirinden ayırma yolu tutuldu.

20.5.1947 genelgesiyle, "serbest okuma"lar güdüm altına alındı. Enstitü kitaplıkları komisyonlarca tarandı, kimi bakanlık klasikleri yakıldı.

Enstitülerde çalışan Yüksek Kısım çıkışlı öğretmenler, buralardan uzaklaştırılmak amacıyla toptan askere alındılar (Mayıs 1947). Dönem sonunda evvelce verilmiş "listeler"e göre 22 kişi çavuş çıkarıldı.

1948'de Enstitülerin programları değiştirildi. İş eğitime, üretici eğitime son verilerek, klasik öğretmen okulu anlayışına dönüldü. İlkokul programları da elden geçirilerek, "köy" gerçeği bir yana itildi.

Askerden dönen Yüksek Kısım çıkışlılar köy öğretmenliğine, Gezici Başöğretmenliklere atandı. Yıkıma "malzeme, belge" sağlayan, "liste" hazırlayanların mükafatlandırılması da unutulmadı. (Bunlardan biri Milli Eğitim Müdürü yapıldı, biri de Londra'ya gönderildi.)

İnönü, kendileri zamanında Enstitülere dokunulmadığını söylüyor; oysa görüldüğü gibi, 1946-1950 yılları arasında estirilen terör havası içinde Enstitüler özlerinden uzaklaştırılmış, Türk milli eğitiminin "beli kırılmıştı."

Reşat Şemsettin Sirer, 1951 başlarında yazdığı bir makalede Tevfik İleri'ye şöyle diyordu:

"Köy Enstitülerinin öğretmen okulu haline getirileceği haberinde bir yanlışlık olacak. Çünkü bu Enstitüler, dört yıldan beri birer öğretmen okulundan başka bir şey değildir."

Reşat Şemsettin zamanında Talim Terbiye Kurulu üyeliğine, daha

sonra lise resim-iş öğretmenliğine verilen Tonguç'u ve dokuz  ğretmeni 11.9.1950'de bakanlık emrine alan Tevfik İleri de, CHP döneminde tıtulan yolu izleyerek Enstitüleri kapattı.

BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK YAZARI
və
KÖY ENSTİTÜLERİ KONUSUNDA
MEDDAHLIK

27 Mayıs, otuzdan çok Enstitü çıkışlı öğretmeni "bakanlık emri"-nde bulmuştu. D.P. Döneminin Türk milli eğitimini yozlaştırmasına, Amerikanlaştırmasına kalemli, bölge bölge kurdukları Köy Öğretmenleri Dernekleri ile direnenler, devrimleri savunanlar, onlar olmuştu. On yıllık D.P. iktidarı, onları önemli "muhalif" saymış; hep onlarla uğraşmıştı.

İşe bakın ki, Enstitüleri klasik öğretmen okuluna çeviren, eğitim kurumlarımızı Amerikalı uzmanlar güdümüne sokan Bakan Tevfik İleri'yi Harp Okulu'na götüren iki asteğmen de Enstitü çıkışlıydı. 27 Mayıs'tan sonra, Enstitüler daha iyi anlaşılmaya başlandı. "Kapatılmasaydılar emperyalizmin ağına düşmeden, kendi gücümüzle kalkınmayı gerçekleştirme yoluna girebilirdik" deniyordu.

H.G. Wels: "Bir topluma danışma hakkından önce eğitim verilmelidir. Seçmen oy vermeden önce, bilgilenmelidir. Oy kulübelelerinden önce, okullar kurulmalıdır. Yeterince eğitilmeyenin elinde oy pusulası, yalnız faydasız değil, tehlikelidir de" diyordu. "Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz", "Ben istersem odunu bile seçirebilirim"li on yıllık sandık demokrasimiz de bu gerçeği doğrulayıcıydı.

Türk halkına verilecek eğitim, Enstitülerle somutlanmıştı.

O günlerde ülkemizde bulunan Peztaozzi ve Devrim yazarı İsviçreli Prof. Alfred Rufer'le konuşuyorduk. Öğrendiği kadarıyla, Enstitülerin daha sonra anlaşılacağı kanısındaydı. İMECE Dergisi için "Eğitim planlaması" konusunda bir yazı istedim. Gülümsedi, İMECE'ye yazmaya hazırdı ama, o Pestalozi uzmanıydı. Alanı dışında yazı yazmak, bilimsel bir davranış olmazdı. Kimseleri yanıltmaya hakkı yoktu. Hem gülünç olmak da istemiyordu.

Şaşırmıştım. Her konuda, herkes bilgiçti bizde, hiç böyle bir kaygıları yoktu. Hele Enstitüler konusunda, kimler neler yazmamıştı neler!...

İsmet Bozdağ'ın yayınladığı "Kemal Tahir'le Söyleşiler"i (Milliyet 13.6.1980) okurken, "Bozkırda Çekirdek" yazarının Enstitüler üstüne dedikleri, bana Rufer'i anımsattı. Gerçekten de, kişinin bilmediği alanlarda bilgiçliğe kalkışması hem yanıltıcı, hem de gülünç oluyordu.

Söyleşici yazar, konusuna şöyle yaklaşıyordu:

"Şu bizim arkadaşlar, beni ramazan meddahi gibi söyletirler söyletirler, ama bana yarar bir işe gelince, kodunsa bul! Hele şu "Alangu?" bir ele geçsin, bunaltması benden."

Romancı, "Alangu"dan yakınmakta, onu bunaltmaya niyetlenmekte haklıydı. Reşat Şemsettin'in "İslahat"(!) döneminde Kepirtepe Köy Enstitüsü'nde öğretmen olan Tahir Alangu, bir bozuluşu yaşamıştı. Öğrencilerle olumsuz ilişkileri yüzünden de, Müdür Halit Ağanoğlu'nun baskısıyla bir sabah bavulunu alıp oradan uzaklaşmak zorunda kalmıştı. İşte böyle edindiği Enstitü izlenimlerini, gözlemlerini, Kemal Tahir'e aktarmış, o da Bozkırdaki Çekirdek romanını yazmıştı.

Ünlü romancının Alangu'yu bunaltıp bunaltmadığını bilmiyoruz. Ama Alangu, Kemal Tahir'in ölümünden sonra radyoda kendisine sorulan bir soruyu şöyle yanıtladı:

"Evet, Köy Enstitüleri konusunda bilgileri Kemal Tahir'e ben verdim ama, o benim anlattıklarımı değil, kendi düşündüklerini yazdı."

Kemal Tahir'in ramazan meddahi gibi konuşturulduğu, yazdığı doğru. Söyledikleri oldukça eğlendirici, güldürücü; ama ciddilikten, inandırıcılıktan uzak. BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK romanı da öyleydi. Bir meddah, bilmediği bir konuda, solculuk adına dolma tüfeklik ediyordu o kıyapta. Alangu'yu nasıl bunaltmak istemesin?

Romanın arka kapağında şöyle deniyordu:

“Bizdeki toplumsal ve siyasal şartlar içinde Köy Enstitüleri köy çocuklarının çile çekme ve azla yetinme yatkınlıklarından yararlanarak en ağır işlerde gaddarca çalıştırılıp sömürülmelerinden başka bir sonuç vermedi. Nitekim bu deneme, son hesaplaşmada biz Türk aydınlarının halk düşmanlığımızı değilse bile, halka hiç acımadığımızı ispatlamıştır. Bozkırdaki Çekirdek, işte bu çapraşık dramın romanıdır.”

Bilindiği gibi, Enstitüler eğitimi bir halk hareketi boyutuna ulaştırmış, kısa sürede somut sonuçlarını vermiş üretici eğitim imecele-ridir. Toplumsal gelişmemizi etkileyen yirmi bin öğretmen, dokuz bin eğitimci, altı yüz sağlıkçı... Halk kaynağından değerler fışkırtan bir eğitim kirizması... Türk aydınının en yaratıcı, en halkçı, halk kaynağını devindiren eylemi...

Böyle olunca, “Enstitüleri maskara etmek için” yazılan Bozkırdaki Çekirdek romanına, “sevgisizliğin romancısı” (F.N.) Kemal Tahir’in çapraşık kişiliğinin dramıdır diyebiliriz.

Ramazan meddahı gibi konuşturulan ünlü yazar, söyleşilerinde de büyük bir bilgiçlikle şunları öne sürüyor:

“İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcında Almanya’nın kazanacağı hesabına yatırım yapılmış ve ilköğretimde, öğretmen sistemi kurulmuştur. Rusların kazanacağı anlaşıncı, Köy Enstitülerine geçilmiştir. İşte Köy Enstitüleri sorununun temelinde bu yanlışlık yatar.”

Gördünüz mü halk dostluğunu, bilimsel yaklaşımı!?! Halka acıma(!) örneğini?! Kuruluşlarının altıncı yılında (1946), hem de savaşı Ruslar kazandığı halde, halk düşmanlarınca yıkılmaya başlanan Köy Enstitülerinin temelindeki yanlışlığı nasıl da şıp diye bulup ortaya çıkarıveriyor.

Eğitmen Kursları, Atatürk’ün buyruğuyla 1936’da açılmaya başlanmıştır. Demek, üç yıl sonra çıkacak savaşın sonucunu tahmin eden Atatürk, Hitler’i hoşnut etmek için her köye bir “ajan” yollamayı düşünmüş!

Öğretmen Duyşen romanından (Bize göre Eğitimci Duyşen diye çevrilmeliydi), Rusların da devrimden sonra ilköğretimi yaygınlaştırmak için deneyimli askerlerden “eğitmen” olarak yararlandıklarını öğreniyoruz. Acaba onlar da, daha sonra yurtlarına saldırarak olan Almanlara mı yaranmak istemişlerdi?

Sonra n’olmuş? Savaşı Rusların kazanacağı anlaşıncı, ilköğretim-

de eğitimci sisteminden Köy Enstitülerine geçilmiş!..

Çifteler, Kızılçullu Köy Öğretmen Okulları 1937'de, Trakya Köy Öğretmen Okulu, 1938'de kuruluyor. Bu okullar, Enstitülerin çekirdeği.. 1940'ta 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu çıkarılıyor. Bu gerçeklere göre meddahımız, yakıştırmalarıyla ne duruma düşüyor?

Hele halkımızın "Tonguç Baba" diyerek bağına bastığı büyük eğitimci için: "Şu Bulgaryalı, dülger kalfası kılıklı Tonguç zibidisi" (Bozkırdaki Çekirdek) diyebilmek!.. Emeğe, insana saygılı bir yazarın, "Bulgaryalı", "Dülger kalfası" kılıklılığı küçümseyici anlamda kullanabilmesi!..

"İlköğretimde eğitimci sistemini kuracaksın! Bölükte çavuş olan okur yazarlardan köy öğretmeni yapacaksın. Ona faşist bir eğitim vereceksin.."

"Derken sen hesabı yanlış yapmışsın, faşistler değil, komünistler kazanıyor partiyi. Bu kez fırt diye dönüyorsun, marksist düşünceli olanları işbaşına..."

Sayın Bozdağ, ünlü yazarın söyleşi sırasında ayık olup olmadığını belirtmiyor. Ama ayık kafayla, bir ramazan meddahi bile böylesine ölçüyü kaçırmaz.

Dokuz bin eğitimci, uzun süre başarıyla, hem de pekçok diploma-lıdan, bilgiçten daha iyi hizmet etmiştir. Eğitim tarihimizde, Kurtuluş Savaşı erlerince saygın bir yerleri vardır. Onlara "faşist" demek, "sevgisizliğin romancısı" olmayı da aşmıyor mu?

Sonra efendim; "fırt marksist düşünceliler işbaşına..."

Görüyor musunuz "Asya tipi üretim tarzı" düşüncesini "yüzdürmeye" çalışan solcumuzun gerçeklerimizi, sosyo-ekonomik durumumuzu ne denli iyi bildiğini!.. Ne sağlıklı çözümler yaptığını!..

Yerinde yapılırsa, güzeldir, eğlendiricidir meddahlık; ama, ciddi konulara solculuk adına meddahça yaklaşım, ne denli ünlü olursa olsun, yazarı da, yapıtlarını da yaralamaz mı?

"Bozkırdaki Çekirdek" ortada...

GÖK EKİN ACISI

EĞİTİM EMEKÇİSİ
FERİT OĞUZ

Denize bakan tahta bir evin kapısında durdum. Burayı göstermiş-
ti sorduklarım. “Ferit Hocayı mı arıyorsunuz?” derken gözleri ışı-
yordu. Sevilen sayılan biriydi Foça’da. Gene, elli yıl önceki gibi dost-
ça selamlar dağıtarak, çarşıdan geçiyordu her sabah.. Ama, okuluna
değil de, zeytinliğe tarlaya gidiyordu gayrı. Genişlemiş genişlemiş,
Foça olmuştu dersliği.. Bilge zeytin ağaçları gibi, dostluktu, barıştı
sevgiydi dersleri...

“Yamandır Hocamız” diyorlardı, “şunca yıl büyük kentlerde, baş-
kentte çalıştı; genel müdürler, bakanlarla düşüp kalktı ama toprak-
tan, bizden kopmadı hiç. Gene aramıza döndü. Bizim gibi, toprakla
boğuşuyor, emeğiyle yaşıyor.”

Bir eğitim emekçisiydi, Cumhuriyet Foça’sının ilk öğretmeni idi o.
Beni tanıyabilecek miydi? Belki yirmi beş yıldır görüşmüyorduk.
Hem de tozu dumana katan, at izinin it izine karıştığı, Kurtuluş Sa-
vaşçılarının üzerine titrediği değerlerin çığnendiği yirmibeş yıl... O
günlerin sıcaklığından coşkusundan ne kalmıştı ortada? Kitaplar ya-

ynlanmıştı bu sürede: “Atatürk Yaşadı mı?”, “Kemalizmin Dramı” diye...

Hem, seksenini aşmış olmalıydı şimdi...

Hasanoğlu Köy Enstitüsü’nün temeline ilk kazmayı vurduğumuz günkü gibi anımsıyordum onu: Orta boylu, gözlüklü, biraz şişmanca, babacan bir adamdı. İlköğretim Şube Müdürüydü, Tonguç’un omuzdaşı. Kazmayı kapıp öne çıkmıştı. Bomboz Anadolu bozkırına, ölgün Hasanoğlu köyü’ne baktı:

“Görüyorsunuz yurdumuzun halini” dedi, “yirminci yüzyılda utanç verici. Yatanlaştıramamışız daha onu. Bu toprağı, bu insanları uyardırmak, canlandırmak zorundayız. Emekle, ter dökmekle, inançla olur bu. Şimdi hep birlikte haykıralım:

“Toprağı göverteceğiz, ocak tütüreceğiz!..”

Gözünün içine bakan yüzlerce kişiydik, seslerimiz bozkırda yankılandı:

“Toprağı göverteceğiz, ocak tütüreceğiz!..”

“Toprağı gövertmek, ocak tütürmek” yeni bir savaşımın parolasıydı bu. Silahlı düşmanı denize dökmek yetmiyordu. Bilgiyle, binçle, dört elle toprağı sarılmak, ocaklar söndüren, halkı bunaltan dönemi kapayıp, yepyeni bir Türkiye yaratmaya yönelmeliydik.

★★★

Cılavuz’lu, Kepir’liyle, Beşikdüzü’lü, Savaştepe’liyle sarmaşdolaştı Enstitülerde. Bilimin yol göstericiliğinde bir kirizma başlamıştı; toprağımızı, insanımızı derinlemesine işleme, insanca bir yaşamın ocağını tütürme kirizması. Millet olma, insan olma gerçekleşiyordu...

Evet, Ferit Oğuz, bu kirizmanın kazmacılarından. Hem de, kırk üç yıl kazma sallamıştı yorulmadan. Tonguç’un deyişyle; “Ömrü boyunca geceyi gündüze katarak. İlköğretimle öğretmen yetiştirme işinin gelişmesine hizmet eden, bu uğurda her türlü fedakârlığı göze alan, daima müspet düşünmüş ve ileri fikirlere bağlı kalmış bir meslektaş.”

1946’da yıkıcıların, karalamacıların karşısına “Ben çarıklı Kolağası Ali’nin oğlu” diyerek dikilen, “millet olma, insan olma” davasını savunan, kıyımlardan ateşlerden geçmiş yiğit bir savaşçı...

Kapıyı açtım, taşlıkta sandalyesine oturmuş kitap okuyordu. Saçları, bıyıkları ap-aktı. Dalmıştı. Yüzüne düşüncelerin aydınlığı vurmuş, seksen yılın acılar, sevinçlerle yoğurduğu capcanlı, sevimli bir yontu... Yaşamını halkına adanmış eğitim emekçisinin yontusu...

Bir süre saygıyla baktım öyle. Belki de kuşağının son temsilcisiydi. İmparatorluğun yıkıntılığı altında, Edirne Muallim'i bitirmişti. Her yan, kanayan yara... İnsanlar yılgın, kararsız, düşman zalim... Halkının sancısıyla zonkluyor beyni. Bozgunlar bozgununun bunalmı yaşıyor. Her şey elden giderken, durulur mu? Bayır köylü okumaz yazmaz Ali'nin oğlu o. Kırkbeş yıl bu halk, bu topraklar için savaşmış babası.. Dömek, İşkodra, Plevne, Yemen., Er, onbaşı, çavuş, başçavuş, zahitvekili, mülazimevvel, mülazımsani, yüzbaşı, kolağası.. Evet, kolağalığına değin yükselmiş bir köylü rençber. Böyle bir babanın oğluna yakışanı yapıyor, dağa çıkıyor arkadaşlarıyla. Kurtuluş Savaşı onlarla başlıyor Trakya'da. Yunan'a karşı çete savaşına giriyorlar, baskınlar düzenliyor, şehitler veriyorlar. Zor bir savaş bu. Bir ara Bulgaristan'a sığınıyor, derken Yunan'a tutsak düşüyorlar.

★★★

1921'de Anadolu'ya geçiyor, Kemal Paşa ordusuna katılıyor, 1923'te topçu teğmeni olarak teskere alıyor.. Foça'da ilkokul öğretmenliği, Aydın'da, Balıkesir'de İzmir'de ilköğretim müfettişliği.. Edirne'de, Manisa'da Eğitim Kursu yöneticiliği ve 1937'den 1946'ya değin Tonguç'un Şube Müdürlüğü.. Banguoğlu döneminde Bolu kitaplığına sürülüyor. Avni Başman Bakan olunca Bakanlıktaki görevine döndürüyor.. Attila ilkokulunda iki yıl sınıf öğretmenliği ve emeklilik...

Hareketli, dopdolu bir yaşam, babası gibi tabandan gelme, her cephede dövüşen bir kurtuluş savaşçısı..Kırk üç yıl çalışmışlığın, kurtuluşçuluğun, toprağı gövertme, ocak tüttürme kavgasının yontusu.. KÖYÜN GÜCÜ adında bir de yapıtı var. Eliyle alınının terini sıyrarak soruyor orada:

“Neden köyler Anadolu ihtilâli yoluyla tek tek köylükten çıkıp bölgeleşemedi, kooperatifleşemedi? Köy insanına 1936-1946 yıllarında açılmış olan “eğitimde fırsat eşitliği” çığır ve uygulamaları neye sürdürülemedi? Neye topraksızlık sürüp gidiyor? Neden köylü çocuklarımız temel eğitimden uzaklaştırılarak “hafızlık” peşinde şurdan burdan devşirilip camilere medrese örneği üşüştürülerek karanlık hazırlıklara girişiliyor?

Kısacası Kurtuluş Savaşı dövüşçüleri, toplum savaşı veremedenden biçimsel devrim kalıpları arasında eriyeye eriyeye neden meydanı boş bıraktılar?”

Eğitimimiz, sosyal ekonomik yaşamımız neden çıkmazlara getirildi?

★ ★ ★

Mustafa Kemal ordusunun bir topçusu olarak soruyor bunları. 1946'dan beri toprağı gövertmekten, ocak tüttürmekten sapıldığı-
nı, asıl suçlular belliyken öğretmenlere yüklenildiğini söylüyor ve
şunu ekliyor:

“İşin özü: sağlıklı biçimde toprağı gövertmek, ocak tüttürmek”
diyor. “Emeğin tarihini çok iyi bilmemiz gerek, Mustafa Kemal'i doğ-
ru anlamak, bilimin yol göstericiliğinden şaşmamak gerek” diyor.
Sürdürüyor sözlerini: “Bakın milletimizin bugünkü idaresi, hakiki
mahiyetiyle bir halk idaresidir. Türkiye'deki bu değişiklik şekilde
değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Emek sahibi olma-
yanlar insandan sayılmamak, hakkı emeğe dayandırmak asli inancı
nazarı itibara alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir ve tastik et-
mek, Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklâl ve saadetini ciddi ola-
rak arzu etmektir.”

Seksenlik çeteci, Mustafa Kemal askeri, milli eğitim emekçisi, Bayır
köylü kolağası Ali'nin oğlu, yineliyor: “Evet, Türkiye halkının mev-
cudiyetini istiklâl ve saadetini ciddi olarak arzu etmek..” Bunalım-
ları hep bunu istemeyenler yarattı.

Toprağı, zeytinlerine inandığı kadar, halkına, aydınlık günlere ina-
nıyor.

EĞİTİMDE AMERİKANLAŞMA VE AMERİKAN EĞİTİMİ

Büyük sanatçı Moliere “Burjuva Jantiyom” adlı yapıtında soylulara özenen, onlara benzeme uğrunda herşeyi göze alan sosyal tipi canlandırmakta; bu davranışı, tüm gülünçlüğüyle ortaya koymaktadır. Geri bırakılmışlıktan kapitalist yolla kurtulmaya kalkışan toplumların yaşayışlarında da böyle bir dönem olacak ki, bizde 1950’lerde başlayan “Amerikan hayranlığı” Moliere Usta’nın ustalığına gölge düşürecek boyutlara varmaktadır. (Missuri Zırhlısının gelişi, karşılanışı anımsansın bir)

Yazınımızda bu durumu işleyen yapıtlar da görülmüştür: İlkın Markopaşa’daki yazılar, Aziz Nesin’in kimi öyküleri.. Sonra Yirmi Beş Kuruşa Amerika (N.Tirali) Harputta bir Amerikalı (C.F.Başkut) vb. geliveriyor akla. Kuşkusuz daha da yazılacaktır. Hastalık, tüm ateşle sürüp gidiyor çünkü...

Bir yolunu bulup Amerika’ya “tetkike” gitmek, ihtisas yapmaya gitmek; Amerikan eşyası kullanmak, evini Amerikalılara kiralamak, Amerikalılarla “ahbaplık” etmek, kızını bir Amerikalıyla evlendirmek vb. nicelerinin ülküsü olmuş, bu ülkü uğruna hayli Jantiyomluk edilmiştir. Doğrusu büyük dostumuz(!) da bu “ülkü”nün çekiciliğini, ateşini artırmak için elinden geleni yapmıyor denemez. Türlü yardım fonları, oldukça etkili, planlı biçimde kullanılmaktadır.

Mevki sahibi bir zat şöyle diyordu geçen gün:

“Ben onu bunu bilmem, sittin sene namusunla hizmet edip en yüksek mevkilere çıksan, emekliliğinde başını sokacak bir ev bile edinemezsin bu memlekette.. Napıp yapınalı gözünü açıp bir “Amerika gezisine” çıkabilmeli insan. Bir yıllık Amerika, apartıman demek kardeşim... Üstelik itibarın da artıyor, bütün kapılar açılıyor sana dönüşte.” w

Resmi ağızlar da, gerek konuşmaları, gerek “icraatlarıyla” bu alanda geri kalmama çabasında. “Görülmemiş kalkınma döneminin” büyükleri, her alandaki şaşılasi gelişmemize bakıp: “Küçük Amerika olma yolundayız” demiyorlar mıydı?

İnsanlığın “Birleşmiş Milletler Ülküsü”nü gerçekleştirmeye çalıştığı çağda bir ulusun Jefferson’un, Lincoln’in, Walt Witman’ın, Roosevelt’in Amerikasıyla kurduğu bağın çekinilecek bir yanı olamaz elbet. Ama, dünya ulusları topluluğuna bir “uyruk” gibi değil de, bir “üye” olarak katılmamız gerektiğini düşünenlerimiz anladıkları şeyler var ortada. Padişahların başka uluslara tanıdıkları “hak”(!)lar özünden çektiklerimiz aklımıza geliyor da, yurdumuzda suç işleyen yabancıların bizim mahkemelerimizde yargılanamamasına ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Bir tür av tüfeklerinin çocuklarımızda denenmesi, hiç de hoş gidecek bir şey değildi. Plansız programsız bir gidişin yarattığı sıkıntılar toplumu busbus bunaltırken, 27 Mayıs’tan pek az önceye değin “büyük dost”(!)un temsilcisinin o günlerin “Başı”yla dolaşması garibimize gidiyordu.

Bunun içindir ki, Devrim Hükümetinin Amerika’yla yapılmış anlaşmaları “hükümrânlık” açısından incelemesi yüreklerimizi ferahlatmıştı. Ama A.İ.D.’nin Türkiye Eğitim Bölümü Başkanı William Wrinikle’in 23 Mart 1962’de Milli Eğitim Bakanına verdiği memorandum “anlaşılmazlıklar dizisinin” üstüne tüy dikti.

Şu maddelere bakın:

“1- Öğretmen yetiştiren yüksek okullar, Amerikan sistemine göre “mütekamil ve ileri bir eğitim sistemine” sokulmalıdır.

2- Bu okullarda Amerikan metodları uygulanmalıdır.

3- Amerikalı müşavirler önemli işlerin başında bulunmalıdır.

4- Amerika’da eğitim gören Türk eğitimcileri projelerde gösterilen yerlere Amerikalı müşavirlerin tavsiyelerine göre tayin edilmelidir.

5- Yardım alınarak yapılan bina ve tesisler Amerikalıların tavsiyelerine göre yapılmalıdır.”

rumlu tutmaktadır. Bu yüzden on iki Amerikalı eğitimciye, Sovyet eğitim ve öğretim yöntemleri, yerinde incelettirilmiştir. Lunik'in ay'a indiği günlerde yayınlanan ve heyet başkanının adıyla anılan Dert-hick Raporu William Wrinkle'yi ve onun gibi düşünenleri aydıracak niteliktedir.

Özetin özeti olarak Derthick Raporu: Amerika eğitime milli gelirin %5'inden azını ayırdığı halde Rusya'da bu oranın %15 olduğunu, öğrenme tutkusuna kapılmış bir toplumla karşılaştığını, öğretmenliğin mühendislik kadar saygın, aranan bir uğraş durumuna getirildiğini, "çok yüksek ve ileri düzeyde bir öğretim ve eğitim yapıldığını", eğitime katılanların büyük bir toplam oluşturduklarını saptıyor. Ve şöyle sona eriyor: "Devlet, Bilimler Akademisinin sağlam kafalar yetiştirme konusundaki çalışmalarını, bugüne değin bildiğimiz ölçüler dışında desteklemektedir." (Pazar Postası)

Şimdi de William Wrinkle'in bizi kabule zorladığı, kimilerinin körükörüne hayranı kesildikleri "mütekamil ve ileri" eğitim sistemi üstüne Şikago Üniversitesi eski Rektörü M.Hatchins'in "Look" dergisinde çıkan yazısına bakalım (M.Hatchins halen Ford Foundation kültür işleriyle görevlilerin önde gelenlerindendir)

Şöyle diyor Hatchins:

"Bugün Birleşik Amerika'nın birçok yerlerinde eğitim olanaksızlaşmıştır. Çünkü serbest araştırma olanağı kalmamıştır", "Milli Eğitim Kurulu Birleşik Amerika'nın bütün bölgelerindeki en azından 522 okul sistemini(!!!) incelemiş, bugün Amerikalı öğretmenin tartışma konusu olabilecek sorunlara karşı ilgisiz kaldığını" saptamıştır. "Amerika'nın birçok yerlerinde okul yöneticileri UNESCO'dan söz açamamaktadır. Doğal ki bu durumda olanlar, Birleşmiş Milletler'den de söz edemeyecek demektir.

"Öğretmenler sorguya çekilme işkencesi yanında bir geçim sıkıntısıyla karşı karşıyadır 72.000 öğretmene daha gerekseme olduğu halde, her yıl 60.000 öğretmen meslekten kaçmaktadır."

Ve sonunda yazar şöyle haykırmaktadır:

"Eğer bu memlekette sahiden eğitim istiyorsak, öğretmenlere geçimlerini sağlayacak bir maaş vermeliyiz, toplum içindeki önemlerini belirten bir mevki, onlara ödev ve mesleklerinin gerektirdiği özgürlüğü sağlamalıyız.", "Hiçbir memlekette bugün bizimki kadar eğitime ihtiyaç yoktur" (Yeni Ufuklar Mayıs 1957)

İlmin Kaleleri adlı kitabında James B. Conant, çekingen bir dille nüfus artışı karşısında yetersizleşen "eğitim sistemini" düzelterek çareler öne sürdükten sonra, sözlerini şöyle bağlıyor:

"Birçok bölgelerde devletçe desteklenen okulların feci durumları o derece bilinen bir şeydir ki, burada bu noktanın önem ve ivedilikle üstünde durulması hususunda bir şey eklemeyi gereksiz buluyoruz. Okullarımızın hızlı gelişmesinin doğurduğu gereksinimleri karşılayabilmek amacıyla ilk ve ortaokullarımız için öğretmen alıp yetiştirme sorunu daha değişik ve çekici bir yönden ele alınmalıdır."

İşte "mükemmel ve ileri" Amerikan eğitim sisteminin durumu. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin yürürlükte olduğu bir çağda, Amerikan okullarının zencilere karşı sürdürdükleri yüzkızartıcı tutum da ayrı konu...

3- Bay William Wrinikle ve onun gibi düşünenlere bir de şunu hatırlatmak gerek:

Eğitbilimciler, çağımızda üç büyük eğitimci yetiştiğini kabul ediyorlar: Amerika'da John Dewey, Avrupa'da Kerschensteiner, Asya'da TONGUÇ...

Tonguç, Bay Wrinikle'nin eğitim sistemini Amerikanlaştırmaya çalıştığı ülkedendir. Geliştirdiği özgün sistem, UNESCO'ca öbür ülkelere de öğütlenmiştir. Bilimsel görüş sahibi Amerikalı uzmanlar da, Tonguç'un büyüklüğünü kabul etmektedirler. Örneğin John Dewey Köy Enstitüleri için: "Hayalindeki eğitim kurumlarının Türkiye'de kurulduğunu", M.K. Wöfford "Türkiye'nin Köy Enstitüleri ve Halkevleri" ile eğitim alanında Amerika'dan ilerde bulunduğunu", Watson Dickerman da "Köy Enstitülerinin eşsiz bir buluş olduğunu, Türk eğitim sisteminin bu yolda geliştirilmesini" söylemiş ve yazmışlardır.

Bu durumda art niyetsiz dostlara ve temsilcilerine düşen, gerici akımlarla işbirliği etmek yerine, ulusun geliştirdiği ulusal eğitim sisteminin geniş çapta uygulanmasına gölge etmemektir.

KÖYDE BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ

Çengel'in kahvedeydik. Duvarlara bakıyordum: sararmış resimleri, soluk yazılarıyla eski bir gazeteyi andırıyordu bu duvarlar; bilinmeyen bir sanatçı elinden çıkmış gibi ustaca bir dönemi yansıtıyorlardı. Uç vermiş, ama çözümlenmeden bırakılmış sorunlar iri başlıklarla parlıyor, sonra zamanın derinliklerinde silinip gidiyordu. Toplumsal yaşamımızın hüznle karışık gerçek gülmecesi, taşlaması Nasrettin Hocaca sergileniyordu bu gazetede...

Yukarıda Mareşal üniformasıyla Kemal Paşa'nın taş basması bir resmi köye, gerçek Kurtuluş Savaşı'nın kazanılacağı alana bakıyor. "Uçup gitmiş elinden eski makbul çareler" üzgün... Yanda halkın imgeleminde yaşayan söylencelere bulaşık, iri gözlü belki de ucu ta Afrododite'ye çıkan ablak yüzlü Dünya Güzeli... Sonra boydan boya solgun, kenarları yırtık afişler... Birinin üstünde: "Muhtar köylüye okulün iyiliklerini anlattı. Elbirliğiyle kum, taş çektiler, okullarını yaptılar" yazılı. Ortasında kadınlı erkekli, okul yapımında çalışan güleç yüzlü köylüler... İlköğretim seferberliği günlerinin imece coşkusu kalıntıları, güleç yüzlü köylüler... Altında, Kurtuluş Savaşı'nda ulusun "makus talihini" yenen, Cumhuriyetin ikinci Devlet Başkanı İnönü'nün ünlü sözü: "İlköğretim millet olmak, insan olmak davasıdır."

Sonra başka havalar esiyor. Okullar, Cumhuriyetin getirmeye çalıştıkları unutuluyor. Halk yönetimi, sandık demokrasisi gelmiş ül-

keye, buraya da serpintileri düşmüş. Yeşil çerçeveli, çevresi kubbeli bir kara yapı resmi: Kabe-i Şerif: Haç seferlerinizi T.H.Y. ile yapınız. Köyden ilk hacca giden, öküzlerini satan Keçici Mehmet olmuştu. Onun yanında şeker şirketinin “Çiftçi kardeş”li pancar ekimiyle ilgili afişi. Derken, gene yukarlarda esen anlaşılmaz havalar, köylülerin bir türlü ne demek olduğunu anlayamadıkları “referandum” günlerinden izler. (Kasabadan gelen devrik partililer “referandum adlı bir gavuru istiyor musunuz diye sorulacak, ona hayır deyin” demişlerdi) “Aile toplumun temelidir”, “Her vatandaşa bir ev”, “Çiftçiye toprak...”

Ve tümünün altında, Arapçayı andıran bir yazıyla “Allahın dediği olur.”

Evet, kentlilerin havanlarında dövülenlerden bu eğlenceli renkler; sözler sıçramıştı buraya...

Kahveli’de pek değişme yok. Sadık Aga, hep aynı köşede uyukluyor, yıllar vücudunu biraz daha eğip bükmüş, yüzünü buruşturmuş.. Seferberlikten, Yunan zamanından, Tavuk Harbinden çizgiler... Çay, onun için lüks. Şerbetini gene veresiye içiyor. Topal Hasan, Halil Efendi’ye çatışmaktan bıkkın iyice kötölemiş. Durup durup: “Adamın bu dünyada el kadar toprağı olmadı mı, süpür at onu bokluğa” diyor. Kör Memiş İstanbul’dan yeni döndü, şimdi de Almanya’ya gitmeyi kuruyor. Hafız Ağa, bildiğim Hafız Ağa, Tanrıya da, dünyaya da küskün... Susuyor...

“Aha, gavurcuklar geliyor” diye bir ses duyuldu birden. Millet dışarıya uğradı. Tümünde bir merak, bir kımıldanma...

“Noluyor yahu! dedim, kim bu gelenler?”

Anlattılar:

Bu yıl iki “barış gönüllüsü” verilmiş köye. İki gavur. Öğretmen Karadeniz’in yaptırdığı tuğla evin iki odasına yerleşmişler. Karı kocaymışlar, ya da öyle gösteriyorlarmış kendilerini. Buraya gelmeden önce biraz Türkçe öğrenmeye çalışmışlar galiba ya.. Anlaşmak zormuş. İki yıl kalacaklarmış Ceylanköy’de. İşlerinin uğraşlarının ne olduğunu bilen yokmuş. Ara sıra fotoğraf makinaları, teypleriyle sokağa çıkar, sersem tavuk gibi dolanırlarmış...

Kahya Abdürrahim:

“Allah razı olsun Amerika’dan” dedi. Köylünün yoksulluktan, sıkıntıdan hep asık suratlı olduğunu duymuş, azıcık neşelenelim diye salmış bunları. Her zaman sofrayı artıklarını gönderecek değil a...”

Gülüştüler:

Baktım, genç, pancar yüzlü, sarı saçlı sırık gibi biri, sırtarak geliyor. Karısı çocuk yüzlü. Etek bulüz giymiş. Dizine değin alaca çoraplar. Başında eşarp. Gördükleri ilgiden hoşnuttular. Sokulup işaretle yumurta, tavuk sordular. Türkçeden başka herşeye benzeyen sözler gevelediler. Marifetlerine, toplulukla birlikte kendileri de güldüler.

Gönüllüler uzaklaşınca Hafız Aga bana döndü:

“Bre Sülman Aga'nın oğlu” dedi, “bunca yıl Enüstün mektebinde okudun Allasen söyle, nenin nesi bunlar? Hangi akla hizmet ediyor başımızdakiler? Kanıma dokunuyor bu iş benim...”

Bacak Mustafa atıldı:

“Nenin nesi olacak Hafız Aga, bozgunları, seferberliği yaşamış insansın, senin bari kafan çalışır.. Casus işte.. Bizim içimizi anlamaya gelmiş, casus bunlar.. Casusun domuzu hem de...”

Kör Memiş kızdı:

“Hadi ordan sersem total, şimdi halt ettin işte!. Casusmuş!.. Zaten her şey ellerinde yavu.. Orduda mekteplerde her yerde onlar.. Ne diye casus yollasın herif buraya? Bunlar turistin fakiri bence..

Hasan Öğretmen dayanamadı:

“Hafız Aga” dedi, “boşver bu cahil laflarına sen, yukardakiler saman yemiyorlar ya.. Seferberlikte nasıl Alamanla birlik olmuşsak, şimdi de Amerika'yla birliğiz. Barış gönüllüsü bunlar. Yani gönüllü geliyorlar buraya. Toplum kalkınmasında çalışacaklar. Köy Enstitülerinin yapamadıklarını yapacaklar. Köy Bakanlığı diye bir şey kuruldu ya hani, işte o Bakanlık gönderiyor.. Köyü kalkındıracaklar...”

Hafız Aga, elinin tersiyle gözünün çapağını sildi. Yağlı şapkasını çıkarıp dizine koydu. İnce bir gülüşle, anlamlı anlamlı başını kaşıdı. Bir süre duvardaki resimlere baktı. Orada gördükleri aklını başına getirmiş gibi:

“Vay vay vaaaay!.. Vay kara yazılı başımıza gelenleer..” dedi. Demek Kemal Paşa'nın Türkiye'si bunlara kaldı ha!.. Keşke ölsem de, görmeseydım bu günleri...”

Sustu kaldı öylece Seferberliğin, Kurtuluş Savaşı'nın Hafız Agası... Sevilen, sayılan büyüğüdü köyün.. Yazının eskisini de yenisini de bilirdi Hafızdı. İlk Türkçe ezanı okumakla övünürdü köyde. Sonra sonra namazla camiyle ilişkisini kesmişti. Kendince bir bilgelikle, yaman sözler ediyordu. Konuşmacı delidoluydu biraz. Neden sonra

Ömer'le bana döndü:

"Siz" dedi, "bu "Köy kalkınması" lafına inanıyor musunuz?"

Hafız Agayı deşmek için:

"He ya" dedik, "baksana bu iş için ta Amerikandan gönüllüler geliyor Bakan, köylülerle sofraya oturuyor, köylü cigarası içiyor. Radyoda bile köylüye saat ayırıyorlar..."

Doğruldu sert sert:

"Tuh" dedi, "tuh sizin okumuşluğunuza! Demek kitaplar yanıltmış sizi.. Efendiler gibi düşünmeye başlamışsınız siz de... Yazıklar olsun o Enistün mekteplerine, bir güvenim onlaraydı... Oyun bu oyun!.. Mim koyun bu sözüme. Neden dersenez, yaşıım seksen üç... Bir ömürdür duyarım bu lafları... Halil Efendi Topal Hasan'ın ne kadar kalkınmasını isterse, efendiler de köyün kalkınmasını o kadar ister.. Tam bir ömürdür duyarım bu lafları.. Hürriyet müsavat, uhuvvet şarkıları dinledim seferberlikten önce..."

Bir süre dalıp gitti, sonra ağır ağır sürdürdü:

"Yunandan sonra Kemal Paşa aşarı kaldırdı. Birkaç yıl rahat soluk aldık. Ardından millet mektepleri açıldı, ben bile söktüm yeni yazıyı. Ezanı Türkçe okudum. Sonra o iş tavsadı. Öğrendiklerimizi unuttuk. Evvelce Mestan Aga ile Molla Şükrü'ye çalışırdı köy, onların yerini Hüsnü Bey'le, Şükrü Bey aldı Cumhuriyet'te.. Balto Çobacı'nın yerlerine sahip çıktılar.. Yol parası, yolsuzluk.. Biz kendi derdimize düştük gene..."

"Beş on yıl sonra bir cayırtı daha koptu, jandarmalar geldi köye "Herkes evlerine bayrak asacak, sokaklarda meşaleler yakılacak" dedi.

Meğer Cumhuriyetin onuncu yılıymış. Zarla zorla isteneni yaptık. Harp darp olmadı mı, köylü milleti taş altında kurbağa misali yaşar gider. Biz de öyle yaşayıp gidiyorduk.. Hooop! Alaman çingar çıkardı. O zaman belimiz büküldü işte. Gene hükümetin aklına gelmiştik. Kasabadan buğday, tarla görmemiş efendiler geliyor, olgunlaşmadan mahsulü tarlada tahmin ediyorlardı.. Aşarı arattılar bize, bilirsiniz canım ofis yılları..."

"Ah, ah!. diye inledi içerdekiler. Kendi yetiştirdiğimizin hırsız olduk.. Canımızı terledik ofis kapılarında.. Kan kustuk kan..."

Hafız Aga sürdürdü:

"O yıllarda birkaç deri aldılar sırtımızdan. Alaman sınıra dayanınca, hükümet: "Herkes başının çaresine baksın" deyip, ortada bi-

raktı bizi. Trakya boşaltıldı. Bir bozgun daha yaşadık. Kitaplar yazmaz ama, az kırılmadık Tavuk Harbinde.”

Bir ölüm suskunluğu çökmüştü kahveye..

“O yıllarda kimin aklına gelmişse gelmiş, bir “Köy kalkınması” lafıdır çıktı. Canımızla boğuşurken köy çocuklarını Enüstün mektebine aldılar. Birkaç kez Kepirtepe’nin yanından geçtim, mektep değil çiftlik.. Bakalım bu çocukları ne zaman tepecekler diye düşündüm kaldım.. Öyle mi istediler, Valilerin kaymakamların işi miydi, ensemizde boza pişirerek okul yaptırdılar bize.. Bir o zaman, ben de sizin gibi yanıldım.” Adamların niyeti ciddi galiba, kaymakamın valinin konuşmasına bakılırsa, köy kımıldanacak, bizi bir şeye benzetecekler” sandım. Sıkıntılı mikıntılıydı ama, iyiydi o iş. Bu köye çift motorunu getiren Enistün çıkışlı Karadeniz’dir. Lakin sonunu biliyorsunuz... Yapılanlardan korkmuş gibi, geri dönüldü. Sürmedik pislik bırakmadılar Enistünlere...”

Tüm kulaklar Hafız Aga’daydı:

“Demirkirat zamanına gelince.. Sevindik.. Ofisin, çektiklerimizin acısı çıkacak sandık. Biraz Onbaşının gözü korktu. Oy zamanlarında adam yerine konmaya başladık.. Ama, işte o kadar... Hüsnu Bey bir partinin, Şükrü Bey öbür partinin başını çekiyordu.

Ayşe Hoca, eski yazı okutmaya başladı çocuklara. Hac yolları açıldı. Nerdeyse beni bile yeniden camiye başlatacaktı adamlar... Öküzlerini satıp hacca gitti Keçici Memet, şimdi sürünüp durur fukara. Akıl fıkalarının parası, dışarıya akmaya başladı. Diyeceğim, köyde fazla bir değişiklik olmadı.”

“Bir gün Evlerbaşına çifte gidiyordum, yolda Molla Emin’in Süleymana rastladım: “Duydun mu” dedi, “hükümeti alaşağı etmişler, kocamanlar sokulacak delik arıyormuş. Kimilerini kümeste yakalamışlar.” Meğer Ankara’da 27 Mayıs olmuş. O günlerde gene bizim köye gelen gelene.. Neden 27 Mayıs yapılmış, onu anlattılar. “Köyler kalkınacak, hepinize toprak verilecek filan” dediler.

Anayasa oylamasından sonra, tümü unutuldu. Karşıdaki kağıtlar kaldı yalnız.”

Sustu. Şaşkın şaşkın başını sallayarak:

“Demek dedi, bizimkilerin yapamadıklarını, şimdi bu bir buçuk gavur yapacak ha!. Koskoca hükümet de, akıl diye bunun ardına düşecek!.. Hani biz de olmasak, efendiler dünyada eylericesiz kalacaktım galiba!..”

“Peki he Hafızaga, sence bu köy milletinin kalkınma olanağı yok mu?”

Acı acı gülümsedi:

“Olmaz olur mu, isteyince var elbêt.. Başta da dediğim gibi Halil Efendî, Topal Hasan meselesi... Topal Hasan'ın kendisi ayılıp, bu işi ele almalı ki...”

“Anlayamadım.”

“Ne kadar köylü var Türkiye’de?”

“Genel nüfusun dörtte üçü.”

“Gördün mü, hesap ortada, Köy Bakanlığı yerine Köy Hükümeti olacak hu bir.. Sonra bizim kafaları değiştirmemiz gerek.. Dünyaya dört elle sarılıp çalışacaksın... Okulunu, kooperatifini bilmem neni kuracaksın. İki mahalleyi bağlayan kaldırımını, mezarlık duvarını, okulu evvelce nasıl yaptıksa, öyle tüm köylü girişecek imeceye..”

Barış gönüllüleri gezip dolaşmış, geri dönüyorlardı.. Kahveli, gene dışarıya hücum etti.

“Bir de dedi Hafız Aga bizim gönüllülerden ne haber? Nerde o Enistün mektepleri?...
1965

NOT: Bu yazı beğenilmiş olmalı ki Türkiye’deki görevlilerce bizim barış gönüllülerine dağıtılmıştır.

SAPI U.S.A.'LI KAZMA

Köy odası önündeki topluluğu görünce canım sıkıldı, tamam dedim, birinin beli büküldü gene. Ya ineği gitmiştir, ya öküzü.. Büyükbaş hayvan ölümü, yıkım mı yıkım.. Hele böyle iş vakti.

On gündür ölüyordu. Neredeydi baytarı, veterineri? Sapasağlam hayvanlar sığıra giderken, ya da dönerken düşüveriyordu. Bıçak yetiştirilemiyordu kesmeye.. Her yaz böyleydi.. Ta Ankaralara bile yazılmıştı ama, bir işe yaramıyordu..

Sokuldum. Çok şükür! öyle bir şey değildi. Saplarına kırmızı boya ile U.S.A. yazılmış bir kazma kürek, bir de tırmık duruyordu yerde. Şaşırdım. Kalabalık, nesine bakıyordu bunların acaba? Düpedüz bildiğimiz kazmayla kürekti. Bir, sapları değişikti. Bizim demirci Ahmet Usta bile yapabiliirdi böylesini..

“N'oluyor, ne var burda? dedim, Bacak Mustafa'ya.

“Saplarını görmüyor musun, saplarını?”

Bir kez daha yerde duran araçlara baktım, markalı olmalarından başka bir özellikleri yoktu.

Bacak, güldü:

“Amerika'dan getirilmiş bu kazmayla kürek” dedi, “saplarını merak etmiş bizimkiler..”

Nazminin Ali açıkladı:

“Barış gönüllüsü deneme yapacak, onu bekliyoruz. Yaman bi gavur ha! Durup durup, bişeyler çıkarmaya çalışıyor. Boyuna Ameri-

ka'yı övüyor sonra. Bi buluş, bi icat yapmadın mı, mektebi bitirmek yokmuş onlarda. Neler anlatıyor görsen.. Ne görse resmini çekiyor. Bi makinası var seslerini alıyor bizimkilerin. Bi Yancıklara, bi Osmancık'a, bi Burgaz'a gidiyor.. Hiç durduğu yok.. Toprakten briket yapacak şimdi de..”

Gülerek geldi. Bekçi Memiş'le, Kahya Abdurrahman da yanındaydı. Boyası dökülmüş bir briket makinası getirmişlerdi.

Gönüllü, gördüğü ilgiden memnundu. Güvenle, kasılarak işi tarif ediyor, kendisi de çalışıyordu.

Toprak kazıldı, elendi. Yüzde on oranında çimento ile karıştırıldı. Uç briket dökülüp, taş duvar üzerinde kurumaya bırakıldı.

Bacak:

“Abe Doglas dedi, ne işe yarayacak bunlar?”

“Kuruyacak, çatlamadı, ev yapacak siz. Olacak sağlam, hem de ucuz.”

“Yahu! ev yapacak kadar param oldu mu, uğraşmam ben bununla. Bizim Süliş Aliaga iyi kerpiç keser, evlerimizin yarısının kerpicini o kesmiştir. Gel Aliaga, derim... Daha güçlüysem, Turgutbey'in altında tuğla ocağı var, Pınarhisar'da taş..”

Gönüllü, aldırış etmedi:

“Çatlamadı, olacak başka...”

Dokuz aydır köyümdeydi. Ne yaptığını bilen yoktu. Bir ara, gençlere İngilizce öğretmeye niyetlenmiş, istekli çıkmadığından vazgeçmişti. Sonra gezici kurs öğretmenini Yaşar, gübreden bütan gazı elde etme işine merak sarınca, kuruluşundan plan, bilgi getirtmişti. O iş de fos çıkmıştı. Toprakten briket yapmayı deniyordu şimdi de...

Sayıları, 400 dolayındaydı Türkiye'de. Yakında 800 kişilik, ardından da 1.500 kişilik iki kafilenin daha geleceği söyleniyordu. Kasabalarda, kentlerde, ortaokulların, liselerin İngilizce derslerine girdiklerini duyuyorduk. Köylerdeki, Köy Bakanlığı'na bağlıydılar sözde. Binlerce kilometre ötelere gelip, buralarda çalışmayı göze aldıklarına göre hayli ülkücü, inançlı kişiler olmalıydılar.. Kimileri: Adamlara aşkolsun! gelip köylerimizde oturabiliyorlar, bizim aydınlar utanmalı bundan.. Hele ki, ard niyetleri de yoksa” diyorlardı.

Her halleriyle ilginçteler doğrusu. Fırsattan yararlanarak, biraz konuşmayı denedim.

Yetişme durumlarını sordum ilkin:

Universite öğrencisiymiş, psikoloji okuyormuş. Halk eğitimi ko-

nusunda özel eğitimi yokmuş. Bunu, gereksiz buluyor üstelik. “Şu köylülere birşey öğretmek için, ayrıca eğitime ne gerek var” der gibi bir hali var.

“Peki dedim, çalışmalarınıza hazırlık olmak üzere çevreyi, köyün toplumsal ekonomik yaşayışını incelediniz mi? Sorunlarını biliyor musunuz, neler yapmak istiyorsunuz burada? Bir planınız programınız var mı?”

“İnceleme? Ben, inceleme yok.. Toplum kalkınma konuşmak.. Kahvede konuşmak..”

“Amerikalı halk eğitimi uzmanı Watson Dickerman’ın Türkiye’de Halk Eğitimi Raporu’nu incelediniz mi? Köy Enstitülerinden haberiniz var mı?”

“Eee.. Uzman? Amerikalı!.. Eee Köy Enstitü!.. Yok ben görmedi..”

“Hydrik deneyine ne diyorsunuz? Belli bir toplumsal çevreye, ancak o topluluktan yetişen kimselerin etkili olacaklarını, onun dışından gelenlerin yararlı olamayacaklarını söylüyor, o sonuca varıyor Hydrik.”

“Siz çok soruyor.. Hem anlamıyor.. Hydrik ben anlamıyor..”

Dünyanın gidişi üstüne neler düşünüyordu acaba gönüllü barışçımız? Politik görüşü neydi... Gerçekten, savaşa karşı mıydı? İnsanlığın barış içinde yaşamasından yana mıydı?”

“Nasıl, Başkan Conson’ı beğeniyor musunuz? Kenediy’i o vurdurmuş diyorlar ne dersin?”

“Aha!.. Politika yok.. Ben politika yok..”

“İyi ama, Amerika’da Üniversiteliler Vietnam Savaşı’na karşı gösteriler yapıyormuş..”

Birden, parladı:

“Olamaz.. Hepsi değil.. Bir grup öğrenciler onlar..”

“Peki, sen Amerika’nın Vietnam’da yaptığı vahşeti doğru buluyor musun? Napalm bombaları, May Lai Katliamı.. Bir barış gönüllüsü olarak?”

“Vahşet yok.. Amerika demokrasi kurtarıyor.. Olmaz.. Olmaz çok kötü bu soru..”

Bacak Mustafa gülüyordu:

“Sıkıştırıp durma herifi yahu! Horoz ibiğine döndü yüzü.. Görürsün işte, kazma sapı göstermeye gelmiş o bize..”

Köyüme traktörü harman makinasını getiren arkadaş, şimdi Almany’a’da işçi. Enstitülülere yapılan baskıya dayanamadı.. Ama yeri

boş kalmamış, barış gönüllüsü Douglas gönderilmiş köye..

Briketler mi? Ha, onlar çatladı. Douglas başka şeyler denemeyi düşünüyor şimdi.

1965

HALICILIK KURSUNDA BİTİRME TÖRENİ

Saatlerdir ayakta duranlar, sabırla gık demeden bekliyorlardı. Hava ağırdı, yorulmuşlardı ama, sırayı bozmuyorlardı. Saygılı, heyecanlı bir beklemeydi bu..

Arabalar geliyor, diziliyordu yan yana; renk renk, biçim biçim özel, resmi arabalar.. Ne çok araba vardı!.. Gözkamaştırıcıydılar, insan elini dokundurmaya kıyamazdı. Yazılarına, işaretlerine bakıyor, birşey anlamıyorlardı. "Resmi hizmete mahsustur" yazılıydı kimilerinin. Ne demekti acaba? Tören vardı bugün, konuşmalar olacaktı; büyük salonda şölen bir de... Haftalardır hazırlanıyorlardı "resmi hizmet" bunlardan hangisiydi ki?.."

Pırıl pırıl giysili, kravatlı kimseler iniyordu arabalardan. Çoğu şişmandı, beyaz yüzlüydü. "Büyük adamlar gelecek" denmişti kendilerine "Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri" denmişti. Müdürleri, müdürün hanımı, çok önem veriyordu bu törene. "Sizin ve benim istikbalim buna bağlı" diyordu Müdür. Her şey kusursuz olmalı, yapılanları beğendirebilmeliydiler. Gelenler arasında, Amerikalı uzmanlar da olacaktı çünkü. Gerçi bi kez Amerika'ya gitmişti, oraları anlata anlata bitiremiyordu ama, bi kez daha gitmeye can atıyordu; öyle ki, gitmezse yaşayamayacak sanırdınız. Gelenlerin, birinden öbürüne koşuyor, herbirinin önünde ikilere bükülüyordu. Bu adamların hangisi daha büyüktü acaba? Duvar dibine sıralanmış san-

dalyelere geçip oturuyorlardı. Ak mendillerle terlerini siliyor, yandakilerle arkalarındakilerle birşeyler konuşuyor, sıkıntılı sıkıntılı sigara içiyorlardı.

On üç yıldan beri yapımı bitirilemeyen, birbirinden lüks yapıların önüydü burası. "Göçmenlere" diye başlanmış, sonra kodamanlara yazlık olur niyetiyle sürdürülmüş, Bayezit Alanı örneği bir yerdi. Denize girme yerlerinin yapımında çalışanların, çekiç sesleri geliyordu kıydan.

Bekleşenler, yurdun orman köylerinden gelmiş onbeş-onaltı yaşlarında kızlardı. İlkokuldan sonra buraya alınmışlardı. Ak yakalı, kara önlüklüydüler. Yorulmuşlardı, boyuna ağırlıklarını bir ayaklarından öbürüne deviriyorlardı. Ezgin, durgun bir topluluktu. Altı aydan beri halıcılık öğreniyorlardı. Parmak uçları nasırlanmıştı. Kurs bitmişti, köylerine döneceklerdi gayrı. Okuma susuzluklarını giderememişliğin redirginliği içindeydiler. Neden şu kurs biraz daha sürmüyordu?..

Hereke fabrikasından gelen ustalar, öğretmenleri, hayretler içindeydiler: "Ne göstersek yapıyorlar, ne söylesek kavıyorlar.. Böyle-sine öğrenmeye istekli çocuklara rastlamadık biz. Köy çocuğu, el değmemiş bir maden, harika!.." diyorlardı. Ya bir de Enstitüleri görseydi bu ustaöğreticiler, öğretmenler. Oralardaki onbinlerin coşuklu havasını solusaldı, yıkıcılara kimbilir nasıl lanet ederlerdi..

Müsteşarı, Genel Müdürü, Valisi.. Amerikalı uzmanlar, gazeteciler gelmiş, sonunda toren başlamıştı.

İlkin, Kurs Müdürü konuştu: "Sayın Müsteşarımız, sayın genel müdürümüz, sayın valimiz, sayın uzmanlar.. sayın, sayın.. Herbirine diploma torenine onur verdikleri için ayrı ayrı teşekkür ettikten sonra, ilk kez halk eğitimi alanında uygulanan bu büyük "proje"nin önemini, kursun nasıl açıldığını, çalışmaları anlattı. Büyük kalkınma hamlesine bu çalışmalarla katkıyı belirtti. Değerli uzmanların yardımlarına özellikle yer verdi."

Ardından Bakanlık Müsteşarı, Vali...

Büyük adamların biri bırakıp, biri alıyordu mikrofonu:

"Çok muhterem davetliler, Türk kızı beceriklidir, Türk kızı... Halklarımız bütün dünyada meşhurdur.. Atatürk, bu milletin efendisi köylüdür demiştir.. Kalkınma, muasır medeniyet.. Şanlı tarihimiz.. Toplum kalkınmasının öncüleri... Proje, plan.."

Konuştular, konuştular, konuştular...

Çocuklar, alkışlamaktan yorulmuşlardı. Alanın karşısında bekle-

şen, onları almaya gelmiş ana bahalar şaşkındı. N'oluyordu böyle anlayamıyorlardı. Büyük adamlar başkaydı canım, öyle lügatlı laflar ediyorlardı ki: Koparılan şamataya bakılırsa, tüm Türkiye'nin dertlerine deva bulmuşlar sanırdınız. Ama, köylerine döneceklerdi onlar yarın. Ne demekti orman köyü.. Tarla yok, tokat yok.. Kömür yakacağım, birkaç sırt odun keseceğim diye orman memurlarıyla... Buralardaki rahatlığı düşünde bile göremezdin.. Şu konuşanlar, gelip bir gün durabilirler miydi köyde?.. İyi güzel, çocukları kursu bitirmiş halıcılık öğrenmişlerdi, ya bundan sonrası nolacaktı? Tezgahı ipliği nereden bulacaklardı, dokuduklarını kime, nasıl satacaklardı?..

Genel Müdür, ormaniçi köylülerimize "yan gelir" sağlayacağız, diyordu. Altı ay kurs gören bu 272 çocuk, bölgelerinin kalkınmasına öncülük edecekti. Devlet, çok önem veriyordu bu projeye.. Daha da genişletmek için Amerika'ya eleman yollanacaktı.Sonra teşekkürlere geçti:

"Bu projeyi paraca destekleyen Milletlerarası yardım teşekkülüne, Dünya Kiliseler Birliğine", Amerikan bilmem nesine, bilmem nesine sonsuz teşekkürlerimizi arzietmeyi zevkli bir borç sayıyoruz..."

Başım dönmeye başlamıştı. Kafamın içinde bir tümce, kurt gibi kıvranıyordu: "Dünya Kiliseler Birliğine..." Demek, bu değinine varmıştı iş!.. Kursağımızda Amerikan süt tozu, dünya kiliseler birliğinin yardımı.. ve "milli kalkınma hamlesi..." 1940'ta savaş içinde sürdürülen Köy Enstitüleri imecesini anımsadım.. Yurdun dört köşesinde arı kovanı gibi çalışan 21 imeceyi... Yılda 2000 köye okul ve onbinlerin bozkırları suya ışığa, yaşama kavuşturan destanlık savaşımalarını... Miymıntı bir köy kalkınmacılığı değildi. Barış gönüllüleri, yabancı uzmanlar, dünya kiliseler birliğine değin şuradan buradan "ianelerle" yürütölmüyordu. Halkın kendi gücüne, yapıcılığına, yaratıcılığına dayalıydı. Atatürk devrimlerinin sürdürümüydü. Yetiştirilen eğitimci, sağlıklı, ebe, tarımcı vb. elemanlarla, birbirini bütünleyen çalışmalarla, köyü içinden gelenle uyandırıp, canlandırma amaçlanıyordu.

Düzenlenen sergiyi dolaşırken, Köy Enstitüsü yıllarının çalışmalarını YARINKİ TÜRKİYE'YE SEYAHAT adlı kitabıyla anlatan Ahmet Emin Yalman'a sokuldum:

"Nasıl üstad dedim, beğendiniz mi yapılanları? Yarınki Türkiye'ye Seyahat'in neresine gelmişiz? O büyük hareketin bir kırıntısı sa-

yabilir miyiz bunu?"

Şaşaladı, içini çekti... Çok uzaklardan geldi sesi:

"Öyle öyle... İsmail Hakkı Tonguç büyük adamdı... Yazık ettiler. Daha sonra da yazdım ben o konuda. Oğlu nerede acaba? Siz Enstitülerde bulundunuz mu? Şimdi neredesiniz?"

"Bulundum dedim, şimdi de okulculuk oynuyoruz yarınki Türkiye'ye seyahatin çıkmazında..."

Çağrılı kalabalığı, büyük salona yönelmişti. Büfenin çok zengin olduğu söyleniyordu. Yüzlerdeki yorgunluk gitmiş, adımlar hızlanmıştı. Kursu bitiren öğrencilerle, onları bekleyen ana babaları dışarda alanda kalmıştı.

Dışarda köylüler, halk, içerde zengin sofralara yumulmuş, memleket büyük hizmetler görmenin keyfini sürenler, tadını çıkaranlar... Müdürün hanımının yönetiminde eli yüzü düzgünce kızlar, masadan masaya koşuyor, seçkin konukları ağırlamaya çalışıyorlardı. Müdürün ağzı kulaklarındaydı. Umduğundan da başarılı olmuştu tören.. Müsteşar da, Genel Müdür de "yüzümüzü ağarttın" deyip, ayrı ayrı teşekkür etmişlerdi. Gayrı torbada keklikti Amerika. İlk gidişi, acemeliğine gelmişti ama, bu kez neler götürüp, neler getireceğini iyi biliyordu. Gülümseyerek, karısına baktı...

Bir köşede dikilmiş, atıştıranları izliyor, bu zengin sofranın kuruluşuna hangi yardım kuruluşları katılmıştır acaba diye düşünüyordum.

1965

OTUZ YIL ÖNCE YOLA DÜŞENLER

Havada ıslak toprak kokusu
Morca dağlar böğründen
Diriltici serinlik eser
Duymuş derinlerinde bir kımiltı
Yollara dökülmüş ırak köylerden
Bahar içinde Gülzarlar Ömerler...

Güçlendirilmiş bir Yunan tümeni, Balıkesir-Bursa yönünde ilerliyordu. Birden uğradıkları baskınla şaşkına döndüler; kendilerinden daha üstün bir kuvvetle çarpışma hazırlıklarına giriştiler. Onları yerlerine mihlayan, yurtlarını savunan bir avuç Türk'tü. 180-200 kişi dolayında olan çeteciler, düşmanın ağır saldırısı karşısında adım adım gerileyerek, Karaçam mevkiine çekildi. Burada sekiz gün süren kanlı savaş; gerideki güçlerimizin hazırlanmalarını, toparlanmalarını, cephanemizin düşman eline geçmemesini sağladı. Bu hir avuç yiğidin yattıkları yer, SAVAŞTEPE adını taşıyor şimdi. Şehitlik, Savaştepe Köy Enstitüsü'nün bağrında, bağımsızlık savaşının canlı bir anıtı olarak korunmaktadır.

1940 Haziranında Yunan tümenini durduran çetecilere benzer bir avuç insan, Şehitlik yöresinde görüldü. Onüç ondört yaşlarında köylü çocuklarıydı bunlar. 655 yıl önce, yerleşmeye zorlanmış Yörükle-

rin kurdukları köylerden geliyorlardı. Osmanlı Dönemi de, Cumhuriyet Dönemi de pek bir şey getirmemişti köylerine Karakeçililer, Hardallar, Kılazlar, Sandallar, Kubaşlardı adları. Bu yıl, nasılsa ilkokulu bitirebilmiş kırk çocukları, okuma hakkına kavuşuyordu. Ama ne okul, ne de derslik vardı ortada. Paçaları sıvayıp, kazmalara küreklere sarıldılar. Çifteler Köy Enstitüsü'nden 22 kişilik bir çalışma ekibi, yardımlarına koştu. Dört ay içinde bir okul, yemekhane, mutfak, hamam, çamaşırlık, bir de idare yapısı yükselttiler.

Giderek, sayıları arttı.

Müslür Sıtkı Akay, iyimserdi: "280.000 tuğla, 120.000 kiremit yaptık bu yıl" diyordu. "Ne zaman başımı Çakmak sırtlarına çevirsem, çamlıklar arasına dizilmiş güzel yapılarımızı, yollarımızı, işlenmiş topraklarımızı; öğrencilerimin, arkadaşlarımin emekleriyle örtülü bir cennet gibi görür, gurur ve iftihar duyarım. Vatanın baştanbaşa Çamlık Sırtları gibi güzelleştirileceği günleri özlerim."

Evet, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, böyle kurulmaya başlamıştı Savaştepe, yurt yüzeyinde kurulmaya başlamış 19 Köy Enstitüsünden biriydi. Enstitülerde ter dökenler, Kurtuluş Savaşı'nda kanlarını akıtanların, Şchitlik'te yatanların yakınları, torunlarıydılar. Halkımızın özlemlerini gerçekleştirmeye çalışacaklardı.

Millet Olmak İnsan Olmak Davası

Cumhuriyet, gerçekçi, yaratıcı, demokratik bir eğitim atılımını başlatmıştır. Geri yaşamın zincirlerini kırmak, halkı kendi kendini yönetebilecek, daha çok üretecek, ürettiklerinin bölüşümünü denetleyebilecek bilinç düzeyine ulaştırmak amaçlanmaktadır. Devlet Başkanı, çalışmaları "millet olma insan olma davası" saymaktadır Tonguç'a göre, davanın gerçekleşmesi için "kanımızın iliğimizin köyün içine akıtılması, aydınlarımızın mezar taşlarının köylerin yanbaşılarına dikilmesi" gerekmektedir. Savaştepedekiler, öbür Enstitülerdekiler, bilgileri becerileri inançları, çuvallar dolusu kitapları, marangozluk, demircilik, yapıcılık, tarım araçları, dokuma tezgahlarıyla böyle bir yolculuğa hazırlanmaktadır.

İşte o yola çıkışın üzerinden, otuz yıl geçti bugün. Çok sular aktı köprülerin altından. Enstitü çıkışlıların daha köye vardıklarının ilk yıllarında, Yukarının tutumu değişti. Herbiri ayrı bir dönem olan 1946'yı 1950'yi, 27 Mayıs 1960'ı, daha sonra da 12 Mart'ı yaşadılar

uzak köşelerde. Yeni yeni bıyıkları terlemeye başlayanların, alınları çizgilendi, saçları ağardı, emekliliğin kapısına vardılar. Acaba otuz yıl önce köylere gönderilen 20.000 halk aydının başından neler geçti, bugün ne haldedirler?

Otuz Yılın Hesabı

Balıkesir İlköğretim Müfettişi Refik Cevahir, 30 yıl önce Savaştepe'yi bitirenleri, 6 Temmuz 1974'te bir araya getirdi. Kendilerini halka adanmışların yaşamlarından, bir kesit sergiledi Savaştepe'de. Otuz yıl önce Şehitlik'in yöresinde görünen köy çocukları, otuz yıl sonra aynı yerde buluştular. Bir pilav yeme günü değildi, bambaşka bir buluşmaydı bu. Zorlu yıllar içinde omuzları çökmeye, belleri бүkүlmeye başlamış olanlar yaşamın örsünde sertleşmiş istençleriyle, acıları bağırlarına basarak, Enstitü günlerinin coşkusuyla hesap verdiler birbirlerine.

Balıkesir'in 70 kilometre ötesindeki Savaştepe kasabasına girerken, uğul uğuldu başlarımız. Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı dört kişiydik arabada: İsa Öztürk Kars-Cılavuz'u, Nafize Savaştepe'yi, Hatun Kayseri-Pazarören'i, ben de Trakya Kepirtepe Köy Enstitüsü'nü ilk bitirenlerdendim.

Koca Çınar altındaki kalabalığı görünce durduk. Onlardı. Eşleri, çocuklarıyla gelmişlerdi. Köylüler de katılmıştı aralarına Hüzünlü bir düğün, bir bayram kaynaşmasıydı yaşanan. Müdür Sıtkı Akay'la Eğitimbaşı İsmet Kültür'ü ortalarına almışlardı. Hasattan çıkmış çiftçiler gibiydiler. Çoklarının saçı ağarmış, yıllar derin oyulmuştu yüzlerine. Zorlu bir savaşın içinden geliyorlardı. Ateş hattında yalnız bırakılmış, ihanete uğramış, arkadan vurulmuş, gene de ayakta kalmayı, birşeyler yapmayı başarmışlardı. Öylesine doluydular ki, birbirlerine anlatacakları , o denli çoktu ki.. Islak pırıltılar uçuşuyordu gözlerinde...

Refik Cevahir, programı duyurdu: İlkın Atatürk büstüne çelenk konacak, sonra yürüyerek Enstitüye gidilip tepedeki Şehitlik'te, bu topraklar, bu halk için canlarını verenlere saygı duruşu yapılacaktı. Öğle yemeğini, alandaki toplantı izliyordu. Herkes numara sırasıyla, köylerde geçen yaşamını özetleyecekti burada. Akşamüstü, TÖB-DER'in çayı vardı. Gece, otuz yıl önceki cumartesi akşamlarında olduğu gibi eğlenilecekti. Devrisi sabah işbaşı yapmak, yetiştikleri ocağa

küçük de olsa, bir katkıda bulunmak istiyorlardı ama, Enstitü dört duvar arasında eğitim yapan öğretmen okuluna dönüştürüldüğü için, böyle bir çalışma yapmaya olanak bulunamamıştı.

Derslikler İşlikler Susuyordu

Dikilen fidanlar ulu ağaç olmuş; döktükleri terlerden, geniş yolları, düzenli alanları, bahçeleri, ak yapılarıyla koskocaman bir eğitim kenti doğmuştu. Müdür, Cilavuz Köy Enstitüsü çıkışlı bir öğretmenin öğrencisiydi ama, hüznün verici bir ıssızlık vardı ortalıkta... Derslikler, işlikler susuyordu; alanlar, bahçeler boştu. Koca kuruluş, suyu kesilmiş değirmene dönmüştü. Çalışmıyor, halkımızın kafasını, yüreğini doyurucu unu öğütmüyordu. Bildiğimiz okullar gibi, tatil-deydi. Her yanı ot bürümüştü. Bir zamanlar yaz kış, dersliğinde işliğinde, tarlasında gürül gürül akan, üreten, canlandıran yaratıcı yaşam, kısır kafalarca söndürülmüştü. Çarpıcı bir ölgünlüktü..

Yemekten sonra alanda toplananlar, bu ölgünlüğün vurgununu yemişe dönmüşlerdi. Hey o binlerle söylenen türküler, binlerle oynanan oyunlar!.. Arı kovanı gibi işleyen yaşam imecesi.. 1946'da başlayan yıkımın neler götürdüğünü, somut olarak bir kez daha acı acı yaşıyorlardı..

Atatürkçülük Oy Pazarında

İlk konuşmayı Refik Cevahir yaptı. Enstitülerin kuruluş nedenlerini, dayandıkları ilkeleri, işleyişlerini anlattı arkadaşlarına. Tüm insanımızı, çağdaş eğitimle yoğurarak, yeni bir Türkiye yaratma amacıyla yola çıkıldığını vurguladı. Ama daha köylere varışlarının ikinci yılında, egemen güçler üzerlerine çullanmıştı. Otuz yıllık toplumsal çalkantı içinde, Odisesus'un yolculuğundan daha tehlikeli bir yolculuk yapmışlardı. 1946'da iktidar olanlar, Atatürkçülüğü oy pazarına sürmüşlerdi. Devrimlere karşı olanlar, yükleniyordu eğitim seferberliğine, öğretmenlere. "Enstitü" sözcüğü, "komünizm" sözcüğüyle eşanlamda kullanılır olmuştu. Hasan-Ali, Tonguç, görevlerinden ayrılmış, yasalar değiştirilmiş, verilen üretim araçları ellerinden alınmış, körüklenen düşmanlıklar ortasında öylece bırakılmışlardı.. En yetkili ağızlar, en korkunç karalamaları yapıyor, "ifşaatlar ifşaatları", "tertipler, tertipleri" kovalıyordu. Bir sessiz 12 Mart uygulan-

mıştı üzerlerinde. Partizan yöneticiler, müfettişler, memurlar musallat edilmişti başlarına. Haklarında düzmece ihbarlar yaptırılıyor, soruşturmalar açılıyor, gürültülü davalar yaratılıyordu. "Tonguç yetiştirmeleri", "Hasan-Ali yetiştirmeleri" adları, "Maşalara", ulusal duygularıyla ilgili "kesin kanaat raporları" doldurtuluyor, oradan oraya sürülüyor, kıyılıyorlardı. Otuz yıllık bir ateş çemberinden geçmişlerdi. Alınları aktı ama. Halkın uyanmasına, insanca yaşamasına karşı çıkanlarsa "alınları lekeli oldukları halde, debelene debelene" ölüp gitmişlerdi. Daha da gideceklerdi.

Devrimci Öz

Yaşlanmışlardı ya , bugün de yola çıktıkları günkü gibi inançlıydılar. Toplumun her basamağında çalışan, binlerce öğrenci yetiştirmişlerdi. Atatürk'ün, Cumhuriyetin temsilcisi olmuşlardı köyde. Su, elektrik getirilmesine, kooperatif kurulmasına, üretim yaşamının canlandırılmasına öncülük etmeye çalışmışlardı yörelerinde. Yabancı etkilere karşı çıkmışlardı. Yozlaştırılan eğitim düzenimiz, er geç Enstitülerdeki devrimci öze kavuşturulacaktı. Halkımızın özlediği, beklediği de buydu.

Müdür Sıtkı Akay

Cevahir'den sonra Müdür Sıtkı Akay çıktı ortaya. Çok duygulanmıştı,gözleri dolu doluydu. Susan dersliklere, işliklere baktı. Çevrelerini kuşatan acı ölgünlüğü dinledi. Bir karardı, bir aydınlandı yüzü. 280 bin tuğla 120 bin kiremit kestikleri günlerin esintisi yaladı yüreğini. O çocuklar, karşısındaydı işte. Enstitüleri kapatanlar, kafalardaki ateşi söndürememişlerdi. Keşke Hasan-Ali de, Tonguç da bugünleri görmüş olsalardı.

Evet, köyden Meclise, üniversiteye; öğretmenlikten, Bakanlığa varmıştı yetiştirdikleri. Enstitüler kapatılmamış olsaydı, sağlıklı kalkınma yolunda hayli yol almış olacaktık bugün. Türkiye'nin pekçok yanı, Çamlık sırtlarına dönecekti. Kimlerin kötü, kimlerin hain oldukları ortaya çıkmıştı otuz yılda. Lanet olsun, bunca zamanın ziyan edilmesine neden olanlara...

Sıra Necati Cebe'ye gelmişti. Elbirliğiyle çalışmışlardı onu seçtirmek için. Şimdi Meclisteydi; köylü, Köy Enstitülü bir halk temsilcisi. Yıllarca köylerde çalıştıktan sonra Gazi Eğitim'e gitmiş, öğretmen okullarında çalışmış, Amerika'da mastır yapmıştı. Hacettepe'de öğretim üyesiyken, yirmibeş yılını doldurmasına üç ay kala, görevinden uzaklaştırılmış, cezalandırılmıştı. Henüz gelememişti ama, muhakkak yetişirdi toplantıya...

Her öğretmen konuştuğça, bir dönemin gerçekleri dökülüyordu ortaya:

"On beş yıl köyde çalıştım. Çok sıkıntı çektim. Müfettişler bizi küçümsüyor, öğretmen okulunu bitirenlere ayrı davranıyordu. Sınıflarımdaki başarı oranı, daima onlardan yüksekti. İki kez sürüldüm..."

"On sekiz yıl köyde çalıştım. Yetiştirdiğim meyva bahçesi, çevreye örnek oldu. Arılarımdan sağladığım gelir, maaşımı geçer.. Yetiştirdiğim öğrenciler..."

Oniki yıl köyde kaldım. İki yer değiştirdim. Üç kez, particilerce şikayet edildim..."

"On yıl Burhaniye Yayalar Köyü'nde çalıştım. Bir numaralı arkadaşımız Hüsniye ile evliyim. Sonra Gazi Eğitim'e giderek müfettiş oldum. İki yıl Urfa'da kaldık. Bir süre Okuma-Yazma Okulu'nda eğitim şefliğim var. Balıkesir'de çalışırken, Konya'ya sürüldüm. Danıştaya dava açtım, kazanarak, yerime döndüm. Yayaköy'de yetiştirdiğimiz öğrencilerimiz, köylü, okullarına *Tonguç Okulu* adı verilsin istediler. Uğraştık. İl Genel Meclisi kabul etti. Gömeç'teki okulun adı da YÜCEL Okulu olacaktı. Levhaları asıldı ama, particiler bir süre sonra kararı bozdurdular."

"Arkadaşlar biliyorsunuz Yüksek Kısmı seçilmiştim ben. Enstitülere öğretmen olacaktık. Ama Yüksek Kısım kapatıldı, sonra da Enstitüler... Uzun yıllar, dairede memur olarak çalışmak zorunda kaldım. 27 Mayıs'tan sonra ortaokullara verildik. Eşim de Yüksek Kısım çıkışlı. Emekli. Avukattır. Ayrıca, ünlü bir ansiklopedide çalışıyor. Bir kızımız Tıp Fakültesinde öğretim üyesi, bir oğlumuz Teknik Üniversitede öğretim üyesi.. Küçük kızımız da doktora yapıyor..."

"Ben yıllarca yapı denetmenliği ettim. 27 Mayıs'tan sonra dokuz yıl Öğretmen Okulu Müdürlüğüm var. Her gittiğim yerde "Burayı

Köy Enstitüsüne benzetiyor” diye şikayet edildim. Şimdi, Kız Öğretmen Okulu’nda resim öğretmeniym..”

“Gönen’in Bostancı Köyü’nde 23 yıl çalıştım. Bir tertiple hapse atıldım. Demir ökçe çarptı bana. Öğretmenimiz İsmet Kültür, okuma alışkanlığı edindirmişti bize.. Okuyoruz, düşünüyoruz diye, ürkütüler bizden. Arkadaşlarım gibi ben de köyde birşeyler yapmaya çalıştım. Şimdi size cezaevindeyken eski Gönen Kaymakamının çektiği telgrafı okuyacağım:

Ahmet Öztaş

Cezaevinde tutuklu öğretmen

B a n d ı r m a

Tutuklu bulunduğunuzu büyük bir üzüntüyle öğrendim. Sizin gibi memleketini seven, öğretmen olarak çalıştığı köyüne yol, elektrik, köyüne kavaklıklar tesisi ve köyden itibaren iki kilometrelik yol kenarının ağaçlandırılması, köyün kooperatifler vasıtasıyla kalkınması konusunda gece gündüz demeden kendisini mesleğine ve memleketine adanmış bir kimsenin, bu şekilde bir suç işleyebileceğine inanmıyorum. Bir yanlış anlama, tertip de olabilir. Adalet mutlak surette en doğru şekilde tecelli edecektir. Adaletle inanın ve güvenin. Geçmiş olsun.

Hüseyin Öğütçen

Hakkari Valisi

Konuşuyorlardı. Onları dinledikçe, yurt yüzeyine dağılmış yirmi binleri düşünüyordum. Köy köy dolaşır yeni Anayasamızı halka tanıtmaya çalışanları... Karanlıklar içinde, kafaları aydınlatanları.. Konya’da, Kayseri’de, gerici kışkırtmalarla kendilerine saldırılanları... Konya’da, Kayseri’de, gerici kışkırtmalarla kendilerine saldırılanları, yakılmaya kalkışılanları, başına yular takılarak sürüklenenleri, dağa kaldırılanları, öldürülenleri... 12 Mart’tan sonra Kayseri Valisi’nin, bir gecede altmışını birden evlerinden toplattıklarını.. İşçi olarak Almanya’ya gidenleri...

Karşiki Şehitlik’te yatanların torunlarıydılar, yakınlarıydılar. Eğitim hakkına kavuşmuş, halkı için canla başla çalışıyorlardı. Dağıtış insan emeğiyle yoğurulmuş, güzel konutlar, fabrikalarla donatılmış, aydınlık bir Türkiye geliyordu gözlerimin önüne. Bir yerlerden davullara dokunuluyor; kanlı canlı yüzleri, gülen gözleriyle horona

kalkıyorlardı. 17 Nisanlar coşkusuyla ortada dönenler, haykırıyordu:

Sis dağının başında

Rorana hak horana

Rütün insanlarını yurdumuzun

Çağırıyoruz horona

SUSTURMAK

Değerli bilim adamımız
Cavit Orhan Tütengil'in anısına

Ülkemizi yönetenlerin bilgilerine beğenilerine şaşmamak elde değil, her şeyden anlıyorlar. Çok iyi yetiştirmişler kendilerini. Halkımız için hangi düşünceler zararlıdır, hangi düşünceler, yapıtlar zararlıdır biliyorlar. Boşuna çiğnememişler yalan dünyayı... Kültür Bakanı mı oldular, Milli Eğitim Bakanı mı oldular, hemen sıvıyorlar kolları. Demelerine bakılırsa yüce duygularla yapıyorlar bunu... Bir de zararlı düşüncelerden, etkilerden korumasalar toplumumuzu nicolurdu halimiz!..

1940'larda insanlığın başyapıtları (klasikler) çevrilmeye başlanmıştı dilimize. Zamanın bakanı humanizma ruhundan filan söz açıyordu. Ekinimizin zenginleşeceğine, yaratıcılığımızın güçleneceğine inanılıyordu bu çevirilerle. Düşünce alışverişi kişilerin olduğu gibi toplumların da ufuklarını genişletir, görüşlerini yenilerdi. Rönesans Avrupası'nda böyle olmamış mıydı? Klasiklerin yanısıra eğitimimizde de devrimci bir atılım gerçekleştiriliyordu...

Derken 1946 geldi. Savaş bitmiş, sularımıza Missuriler filan gelmişti. Demokrasi dedik, seçim dedik. Alavere dalavere, aynı parti yeni bir hükümettir kurdu; kül yutmaz bir hükümet... Hele Milli Eğitim Bakanı cin mi cin.. "Memleketin yüksek menfaatleri" diyor da

başka bir şey demiyor. Hemencecik anlayıverdi, bir önceki bakanın yaptıklarının bizi uçuruma götüren bir tuzak olduğunu ve halkı zararlı düşüncelerden, etkilerden koruma savaşına girişti...

O gün bugündür sürer bu savaş. Yeni gelen, hemen gidenin yaptıklarından arındırmaya çalışır okullarımızı halkımızı. Tüm içtenlikleri, bilgileriyle yarış ederler bu alanda. Bir önceki bakanlığın yayımladığı kitaplar kâğıt fabrikasının yolunu tutar, Devlet Tiyatroları'nın genel müdürleri, seçici kurulları değiştirilir.. Bir önceki dönemin tehlikeli girişimleri önlenmiş olur...

"En büyük acı, acıtmaz olmuş zincirlerin acısıdır, köleliği kabul etmenin, başkaldırmaktan vazgeçmenin acısı" diyor Bilim Ahlakı adlı yapıtında A.Bayet. Nedir "acıtmaz olmuş zincirler?" Elbette düşünememek, baskılar, koşullandırmalarla her şeye katlanır duruma gelmek... Sosyal, ekonomik yapımızın çağdışılığı, halkımızın bile rek eğitimsiz bırakılması yüzünden, biz böyle bir "acıya" yargılıyız sanki... İnsanımızı düşünen değil de, düşünemez duruma getirmek için ellerinden geleni yapmış güçlüler; ortaçağa taş çıkartmışlar bu alanda... Tüm sanatlara sıkılar uygulanmış, sözcükleri iğne deliğinden geçirmişler. İzlenen eğitim, ekin çalışmalarıyla, at gözlüğü takmaya çalışmışlar insanlarımıza... "Nâzım mı? Hain" Ferhat'la Şirin mi? "Oynanamaz." Ankara Belediyesi'nin çocuklara dağıtacağı kitaplar mı? "Zararlı." Falan ozan, filan yazar mı? Toplumsal, ekonomik gerçekleri dile getirmek, bilimsel çözüm yolları göstermek mi? "Komünistlik."

Varsın akli erenler: "Tehlikeli fikirler tespit etmek imkansızdır ve böyle bir teşebbüs çılgınlık olur. Diğer yönden, karışıklığa meydan verecek nazariyeler hükümetin temellerini sarsabilecekse, o hükümette çürüyen bir taraf vardır" desinler. (Düşünce Özgürlüğü, H.Laski, Çev. Yücel Sayman) Nato kafalık, nato mermerlikten vazgeçilir mi?

Hükümetlerin boyunu aşmış sorunlar, karşıtlıklar, çelişkilerle giriyoruz yeni yıla. Dertlerimizin çaresini kendimiz düşünmek, sorunlarımızı aklımızla çözmek zorundayız. Baskılar, kısıtlamalar, susturmalar durumu daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramaz. Ama biz düşünce yarışması ortamı değil, tetik çekme ortamı yaratmışız. 17 Aralık 1979 günlü Milliyet Sanat Dergisinin kapağı ulaştığımız düzeyi kahredici bir biçimde yansıtıyor: Yere kapaklanmış, çantası yana düşmüş, ak saçlı bilim adamımız Cavit Orhan Tütengil'i görür-

yoruz o kapakta. İşine giderken, çapraz ateşe alınıp, “bilinmeyen(!) kişilerce” öldürülmüş. Niçin kurşunlanır bir bilim adamı? Elbette bilimi susturmak için. Kurşunlayanlar da, onları yönetenler de biliyor demektir öyleyse: Bilimin, aydınlığın, bu ülkenin, bu halkın düşmanları...

Ne demiş “Yaşadığı çağa ve topluma karşı, bir bilim adamı olarak sorumluluğunu yerine getiren”, kafamızda, gönlümüzde anıtlaşan Tütengil Hoca 7 Ocak 1977 günlü yazısında:

“Karşıtlıkları ve çelişkileri aşmanın yolu, yeni bileşimlere ulaşmaktır. Bunun ilk adımı, düşünce yasaklarını ortadan kaldırmaktır. Ceza Yasası’nın 141., 142., 163. maddeleri yürürlükte kaldıkça, sağlıklı ve dengeli bir özgürlük ortamı yaratılamaz. Toplumsal sınıfların yalnız belirginlik kazanmakla kalmayarak bilinç de kazandığı bir dönemde, örgütlenme özgürlüğünü düşünce özgürlüğünden ayıramayız.” (Milliyet)

Düşünce özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü savunarak “acıtmaz olmuş zincirleri kırmaya, kabullenilmiş köleliği kaldırmaya çalışan, bu uğurda öldürülen Tütengiller mi, şunca yıldır yasakların ardına sığınarak insanlarımızın kafalarını kollarını kötürümleştirmeye, dillerini, düşüncelerini, yeteneklerini köreltmeye çalışanlar mı kötülük ediyor bu halka? Tarih hangilerini lanetleyecek?..

Kimler korkar “sağlıklı ve dengeli bir özgürlük ortamının” yaratılmasından?

Özgürlükçü demokrasi filan, ama sorun hâlâ kafayı kolu özgürleştirmek. İnsanı “acıtmaz olmuş zincirlerden” kurtarıp sağlıklı düşünür, köleliğe başkaldırır duruma getirmek.. Sansüre, tasarlanan önlemlere, ekin sel yaşamımızı çölleştirecek boyutlara ulaşan kağıt yokluğuna karşın; düşünen, kendi sorunlarını kendi kafası, kendi emeğiyle çözen Türkiye’yi yaratmak... 141’lerin 142’lerin kaldırılması da yetmez aslında, devrimci eğitim kirizmasını gerçekleştirmek... “Düşünceleri ulaştırma araçları aklın buyruğunda değil de, paranın buyruğunda kaldıkça, özgür düşünce alışverişi bir aldatmacadan öte geçemez.” (Bilim Ahlakı A.Bayet, Çev. Vedat Günyol) Tüm aldatmacalara karşı bilinçle savaşmak...

Düşüncenin, sanatın susturulmaya çalışıldığı dönemlerde ağır işçi gibi çalışır sanatçılar, aydınlar, tümüne kuvvet ola...

**GERÇEK AYDIN
VE
"HAKSIZ YÖNETİME KARŞI"**

**Çalışkan olmak elvermez.
Karıncalar da çalışkandır.
Ne için çalışıyorsun, amacın ne?
Onu söyle!**

H.D. Thoreau

Bergama'daydık. Havasına topraktan çıkarılan mermer yapıtların şavkı karışmıştı kasabanın; her köşesi tarihti. Kişi, geçmişi gelceği iç içe yaşıyor, ölümsüzlüğü tadar gibi oluyordu burada. Kazılar yapan bir Alman Arkeoloğunun, milat öncesi ellerin işlediği taşlarla yapılmış barınağını gösterdiler bize; içinde bin yıllar yankılanıyordu...

Dediklerine göre, adam durup durup:

"Bana, memleketine dönersen daha on yıl, burada kalırsan iki yıl yaşayacaksın" deseler, gözümü kırpmadan burada kalmayı seçerdim" dermiş.

Öylesine tutkunmuş işine, Bergama'ya...

Yanımızda bir süre burada müze müdürlüğü etmiş biri vardı, ne-dense kazı alanını bir kez daha dolaşmayı göze alamamıştı oysa o. Dönüşte bir kahvede buluştuk. Başladı bize gördüklerini anlatıp anlatıp Bergama'nın bakımsızlığından, sokakların pisliğinden yakın-

maya. Prof. Orhan Burian sessiz sessiz dinliyordu; adam "Pislik, mezhelelik... Biz adam olamayız, Avrupalılar..." filan demeye başlayınca cebinden iki buruşturulmuş kağıt parçası çıkararak kendisine uzattı. Dikkat ettim, bunlar sorumsuzca veryansın eden kişinin biraz önce yere attığı kağıtlardı.

Bizim aydınların bir niteliğini ortaya koymuyor mu bu olay? Bulduğumuz yerde konuk gibi yaşıyoruz bir, bir de havada laflar edip duruyoruz boyuna... Kasabaların temizliği, köylerin kalkınması, bozuk düzenin değişmesi konusunda kesip atmada, tonla laf etmede varız; iş eyleme dayandı mı, düşüncelerimiz düzeyinde yaşamaya geldi mi, dolu dolu geçecek iki yıla, boş geçecek on yılları yeğliyoruz. Oysa fikirlere can vermek, onları hayata katmak değil mi önemli olan?

Bakın ne diyor Albert Schweitzer:

"Eylül ortasında ilk yağmurlar başladı, bu yüzden bütün yapı malzemesinin üstünü örtme işi de bize düştü. Hastanede, çalışabilecek adam bulmak çok güç olduğu için, kirişleri, taban tahtalarını taşımaya, iki yardımcıyla beraber ben başladım. Çalışırken bir ara beyaz elbiseli bir zenci gözüme ilişti, yoklamaya geldiği hastasıyla oturuyordu: "Merhaba arkadaş, diye seslendim. Bize yardım etmez misin?"

"Ben bir aydınım odun taşıyamam, demesin mi?"

Evet, nereden bakılsa biz de o zenci gibi aydınız. Toplumumuzun yapı gereçleri, insanı açıkta... Korkunç bir erozyon tümünü götürüyor. Tehlike çanları kulakları sağır edencesine çalıyor, oturduğumuz köşeden:

"Ben hir aydınım" diyoruz biz.

Öte yandan bir haksızlığı düzeltmek için "İlham ediyorum" diye gür sesiyle ortaya atılan Zola da aydın. Düzeni halktan yana değiştirme uğruna hapisleri, sürgünleri, ölümleri göze alanlar da aydın. Her türlü rahatı teperek Afrika'nın ortasındaki insanlara yardıma koşan Albert Schweitzer de aydın... Köleliği sürdürüyor, Meksika'ya açtığı haksız savaşı durdurmuyor diye hükümeti, babalarının malı gibi kullananlara karşı koyan Thoreau da aydın. İnsanlığın ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak bir atom savaşını önlemek için dayatan doksanlık Bertrand Russel de aydın.

İyi niyetle birşeyler yapmak isteyen kimseler yok mu? Var, var ama: "Binlerce insan vardır ki, kafaca köleliğe de, savaşa da karşıdırlar ama, yine bunlara bir son vermek için birşeycik yapmazlar." Ne ya-

pacağımızı bilmiyoruz der ve hiç bir şey yapmazlar.”

İşte burada “*Haksız Yönetime Karşı*” yapıtının yazarı H.D. Thoreau’nun diyecekleri var. Ben de zaten onları duyurmak, dilimize Vedat Günyol öğretmenimizin çevirdiği bu kitaba getirmek istiyorum sözü.

Thoreau, aşağı yukarı zamanımızdan yüz yıl önce yaşamış (1817-1862) “Kafasını Doğu ve Batı kültürüne açmış, yurttaşlarına seslenirken bütün dünyaya seslenmenin sırrına ermiş bir yazar. “Haksız Yönetime Karşı” adlı betiğiyle yaman bir iş görüyor. Tutup insanı sarsıyor, bir yurttta yaşamak, yasalara buyruklara uyarak işini yoluna koymakla yurttaş, gerçek adam olunamayacağını söylüyor ona. Kötülüklerle göz yummanın, ya da araç olmanın ahlaksızlık olduğunu duyuruyor. Ona göre: “İnsan toplumsal bir kurumun haksızlık ettiğini görür ve buna içten inanırsa karşı koymalıdır.” Söylemekle kalmıyor, uyguluyor bu düşüncesini. Gözünü budaktan sakınmadan “Bıçaksız-Kurşunsuz” direktme yolunu öneriyor. Zamanında Meksika’ya karşı haksız savaş açan, köleliği ortadan kaldırmayan kendi hükümetiyle ilişkisi olmadığını göstermek için vergi vermiyor. Hapse atılıyor bir günlüğüne. Kitabını da o zaman yazıyor. Bir kez de, topluma küsüp ormana çekiliyor. Bu yolla da bireyin devletle ilişkisini keşbileceğini göstermek istiyor.

Gandhi, “savaşırsız direktme” öğretisini Thoreau’nun bu betiğinden esinlenerek geliştirmiş. Bilindiği gibi koca bir ulusun bağımsızlık savaşını kazanmış o yolla.. Direktme, rahatsız edici bir düşüncedir yöneticiler için. Anayasalara geçen “Direnme hakkı” çeşitli kılıklar altında kovuşturulur. Oysa, “önce insan, sonra uyruk” olmalıyız. Devlete en iyi hizmet edenler özgürlüklerine toz kondurmayan direkticilerdir; paslanmasına engel olurlar onun.

Thoreau cepheden sürdürdüğü savaş içinden konuşuyor, konuşması keskin: “En iyi hükümet, en az yöneten hükümettir.” Gene de hükümetin ortadan kalkmasını değil, hemen daha iyi bir hükümet kurulmasını istemektedir. “İyi ve kötü üzerine çoğunluğun değil, yalnız vicdanların karar verdiği bir hükümet olamaz mı bu?” Ama bunun olması için kişinin devlete bedeniyle değil, sağduyusu ile hizmet etmesi yasalara saygı göstereceğim diye kötülüklerle, haksızlıklara araç olmaması gerekir. Haklılığı sağlamada kişilerin niteliği çok önemli tabii. İstatistikler nüfusu olduğundan çok göstermektedir. “ah, neredede o gerçek insan, o boyun eğmez, o beli bükülmez adam.”

Thoreau “yüzü kızarmadan ilişki kurabileceği” bir hükümet olmadığını görüyor günündeki hükümetin. Köleliğe, savaşa, haksızlığa karşı olduğu için böyle bir hükümeti hiç bir şekilde desteklemeye, ona diretmeye karar veriyor. Gerçek insan haksız yasalara boyun eğmez, haksızlığın anlaşılıp düzeltilmesine değin bekleyemez. “Bir tek namuslu insan bu bizim Massachusetts devletinde köle kullandıktan vazgeçip bu yoldaki işbirliğinden düpedüz kaçınsa ve dolayısıyla hapse atılsaydı, Amerika’da köleliğin köküne çoktan kibrit suyu dökülmüş olurdu.”

Yönetimi haklılığa yöneltme uğrunda direticileri hapse atma yanlış bir tutum Thoreau’ya göre; eğriliği doğruluktan güçlü sanmak, “gümüş kaşıkların çalınmasından korkan” yalnız kadın tutumu, dostunu düşmanını ayırt edememedir.

Nitekim hapse girmek bir şeyi değiştirmemiştir Thoreau’da, diretmesini gözünü kırpmadan sürdürür. Diretenler kurtaracaktır insanlığı... Mutlak monarşiden demokrasiye değin gelişen yönetim biçimleri “İnsan tekine kaşı gerçek bir saygıya doğru ilerlemedir.” “Devlet bütün gücünün ve otoritesinin kaynağı olan insan tekini daha yüce ve daha bağımsız bir güç olarak kabul etmedikçe ve ona bu yolda davranmadıkça gerçekten özgür ve aydın bir devlet hiçbir zaman olmayacaktır.”

Dedik ya sarsıcı, kımıldatıcı bir kitap bu “Haksız Yönetime Karşı.” Thoreau’ca diretmeyi gerçek adamlığı öğretiyor okuyana, zamanına göre yaman bir yöntem. Herkesin, her ortamda birşeyler yapabileceğini, haklılığı sağlamada etkili olacağını ortaya koyuyor. Aslında en gerçek yurttaşlık, insanlık dersi değil mi bu?

BİLİM İŞÇİSİ ORHAN BURİAN

Orhan Burian'ı tanımak bir mutluluktu: Kişinin ne değin kusursuz, ne değin erdemli, ne değin tam olabileceğini görürdünüz o'nda. İnsana güveniniz, saygınız artardı; yaşamımızı güzelleştiren, yücelten uluları düşündürdünüz... Derin bilgisi, hoşgörüsü, sürekli etkisi, alçakgönüllülüğüyle bizim toplumumuzda benzerine güç rastlanır bir bilim işçisi, sanat eriydi o...

On bir yıldır susuyor. Ama "yaşayan yanlarını bilenler ve sevenler, onunla ayrılmamacasına beraber." Yeni Ufuklar'ı her açışımızda sevimli yüzüyle karşımızda. Sağduyunun, erdemin konuştuğu yerde onun sesi... Gerçi on bir yıldır mektubunu alamıyorum ama; on bir yıl önce yazılmışlar ince kahverengi yazılarıyla cemre düşmüş topraklar gibi gözlerimin önünde kımıldanıyor:

"...Ben ancak şuna inanıyorum: Yaşadığımız ve başkalarına faydalı bir yolda çalışabildiğimiz için sevinmeliyiz. Eğer bu şartlar her gün varsa, her gün bayramdır. Bunun için de bence hiçbir gün öbüründen farklı değildir..."

"...Profesörlük de benim için aynı derecede ehemmiyetsiz ve manasızdır. Hatta cakacılık sayılmasa reddederdim. Çünkü profesörlük bana gerçekten bir değer katmaz, ben profesör olduğum için Orhan Burian değilim ki, Orhan Burian olduğum için profesör demişler. Yani, aslında ne isem bu takıntı olmaksızın yine oyum. Bizde bu zih-

niyetin biraz olsun yer etmesi lazım geldiğine inandığım için sözü böyle uzattım. Şekil düşkünlüğünden kendimizi sıyırmaya, adsız bir tevazu ile çok çalışmaya muhtacız. Belki “teferrüt” denen seçilmenin de bir haysiyetlisi vardır. Ama umumi seviyenin bu kadar düşük olduğu memleketimizde her şeyden önce “teferrüt” bize utanç vermeli. Elbirliğiyle umumi seviyeyi makule erİştirelim hele, ondan sonra adlara takılacak bütün önlükler mubah olsun...”

“...Bütün dava öğrenileni hayata uygulayabilmekte: Bizim zaafımızsa orada, bilgi ile yaşamak arasında bir ilgi kurabilmekten uzagız. Batı medeniyeti bunu yapmış. Bakıyorum biz aynı adamları okuyoruz, aynı fenni öğreniyoruz, hatta sakız çiğnemek, Noel kartı göndermek kabilinden aynı itiyatları benimsiyoruz, fakat bir düşünüşün, bir hayat görüşünün ifadesi olarak yaşayışımız hiç değişmiyor. Kaderci, tembel, kıskanç ve merhametsiz...”

Yaşadığına, başkalarına yararlı olabildiğine sevinmek... Bildiğini uygulamak, düşündüğü gibi yaşayabilmek... Mevkilere, “önlüklere” değil, gerçek benliğe önem vererek “adsız bir tevazu ile” çok çalışmak... Orhan Burian buydu işte... Onunla “Ayrılmamacasına beraber” olan değerli öğretmenimiz Vedat Günyol, Yücel’de Yeni Ufuklar sayfalarından kalan yazılarının bir bölümünü Denemeler-Eleştiriler adıyla bir kitapta topladı. Gerçi insan Burian, bilim adamı Burian, sanatçı Burian bu kadar değil, değil ya gene de gücünü, değerini ortaya koyabiliyor kitap, beğeniyle yararlanarak okuyoruz. Sağlam bir kafa, güvenilir bir beğeni açısından; düşünsel yaşamımızın, yazınının oluşumunu izliyoruz.

1947 yılı Mart olayları sırasında Cumhurbaşkanı İnönü’ye gönderilmiş bir mektupla başlıyor kitap. Toplumsal yaşamımızda utanç verici bir yıldır 1947. Milli Eğitimimizin başında Hitler perçemli bir adam vardır. Enstitüler “Komünist yuvası” sayılarak baltalanmaktadır. Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır. Hasan Ali-Kenan Öner davası sürüp gitmektedir. Alnında “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” yazılı fakülteye saldırılmakta, tertipler yapılmaktadır. İnsan haysiyeti, bilim özgürlüğü pervasızca çiğnenmektedir. Nicelerinin susmayı yeğlediği o günlerde Orhan Burian “Bir Türk yurttaşı ve bir bilim işçisi olarak” devlet başkanını uyarıyor, göreve çağırıyor, hakkı, özgürlüğü savunuyor mektubunda. Zamanına göre gerçek aydının cesur tepkisidir bu...

Humanizma üstüne, eğitim üstüne yazılar geliyor bundan sonra;

öne sürülen düşünceler doğruluklarından, tazeliklerinden bir şey yitirmemiş, günümüze de ışık tutuyorlar. Humanizmanın Batıdaki gelişimi inceleniyor ilkin, Batı uygarlığına yol açan anlayış saptanıyor: "1- İnsan, Tanrının bir avuç balçığı diye küçük görülmeyip, insan olarak önemle ele alınmalıdır.

2- Tabiat, Tanrının sanatının bir eseri olarak seyredilmeyip insan ortamı olarak incelenmelidir."

Batılılaşmaya çalışan bir toplumun bu düşünce devrimini, dogmalardan kurtulmuş araştırmacı kafayı iyiden iyiye anlaması gerek. Humanizmanın bize göre anlamı araştırılırken yazılışından yirmi yıl sonra şu satırları okumak nerelere düştüğümüzü göstermesi bakımından çok ilginç.

"Türk devrimi bilimsel sıfatına layık olan gerçeğe erişmek ödevini genç kuşaklara bırakarak, İslamlığın dogmalarını kökünden söküp atmıştır. Bugün Türkiye için özlediğimiz humanist kafanın "artık dogmalardan silkinelim" diye haykırması boşuna olur."

İmam Hatip Okullarının, İslam Enstitülerinin, İlahiyat Fakültesinin, nurluların, aydın din adamı savunucularının gürül gürül çalıştığı din ticaretinin alıp yürüdüğü 1964 Türkiye için öyle mi ya?

Evet, önce humanist kafa... Böyle bir kafa yaşamın devrim olduğunu, değişiş olduğunu kolayca kavrar. "Tek bir doğru, tek bir güzel, tek bir iyi vardır, o da benim gösterdiğimdir" diyerek dondurmaya, taşlaştırmaya kalkmaz yaşamı; ilerlemelere engel olmaya kalkışmaz. Yurda, insanlara yararlı olmanın çeşitli yolları bulunabileceğini kabul eder.

Sonra çıkarıcılığın, bencilliğin kökünü kazımak...

Humanist kafanın yaratılması da bencilliğin kökünün kazınması da bir eğitim işi değil mi? Burian bu konuda da en ileriye tutuyor, en ileriye savunuyor. Bir gün gerçekten devrimci eğitim uygulamasına gireceklerle "Eğitim Sistemimiz", "Orta Öğretim", "Yıkıcı Zihniyet ve Köy Enstitüleri" adlı yazılar yetkinlikle yol gösterecektir. O zaman "Ders programları genç belleklere onları birer sömürge sayarmış gibi" düşünülmeyecek, "Bu memleketin ne zaman, ne kadar, ne türlü bilgide adama ihtiyacı varsa onlar yetiştirilecek, memleketin daha rahat yaşanması için çalışılacaktır", "Temelleri yeni çağ kafasıyla atılan devrimin aynı kafaların eseri olan yapılara ihtiyacı vardır" Köy Enstitülerinin dört elle sarılmamız gereken bu türlü kurumlar olduğu anlaşılacaktır. "Aslına bakılırsa Köy Enstitüle-

rini kötüleyenler de gerçeğe karşı ısrarlarının tarafını tutmaya kalan dumanlı ortaçağ kafalardır.

Orhan Burian Atatürk'ü Asya'nın Reneissance'ı saymaktadır, buraya değin değinilen düşünceleri de kendisinin, devrimin özlediği humanist kafası olduğunu göstermeye yeter. Kitaba alınan otuz beş yazının her biri titiz bir inceleme, araştırma derin bir bilgi ürünü... Yazınımıza eğilen yazılara gelince...Ataç'ın en beğendiği eleştiriden Orhan Burian'dır. Denemeler-Eleştiriler'i okuyanlar Ataç'a hak verecektir.

Yeni Ufuklar 1964

GÖK EKİN ACISI

Şu dünyada bir nesneye
yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi

Şahzende ana oğul yanığı:

“Kanlı kaatiller nece ananın yüreğini yaktilar, nece ocaklara incir diktiler. Analar neye susar? Amerikan margarinleri yohusam anaların beyinlerini mi bağladı? Yoksulun derdini söyleyen uşaklara zincir vururlar da ondan mı korkarlar? Zincir bizde de var, hemi de en kalını, hemi de kotan zinciri. Elime geçsinler ben de onlara kotan zinciri vururum. (Kan Çiçekleri, Dursun Akçam)

Böyle diyor Dursun Akçam’a, uyurken kafasına demir sopayla vurularak komaya sokulan Tuncer Şahin’in anası. Biliyor dünyayı yoksuldan yana döndürmeye çalışanların, gençlerin, halkın umutlarının zincirlenmeye kalkışıldığını. Seslerini yükseltmesini istiyor tüm anaların. Oğlu Karabekir İlköğretmen Okulu’nu bitirmiş. Köyde çalışmış, sonra Eğitim Enstitüsü’ne girmiş. Karabekir İlköğretmen Okulu dedikleri eski Cılavuz Köy Enstitüsü... Halkımızın kurtuluşu alanında göğermiş en güçlü umutlardan biri; 1946’larda biçilmiş bir gök ekin...

Böylece Türkiye ananın öfkeye, kine dönüşen gök ekin acısı, hasada erdiremeden biçilen umutların, girişimlerin, çalışmaların acıası dile geliyor Şahzede Ana’nın sesinde... Gerçekleri zincire vurma-

ya kalkışanlara, karanlığı aydınlığa dönüştürme savaşımı verenleri kurşunlayanlara karşı bilenen, bir gün kotan zincirine varacak öfke...

Ve ekliyor Şahzende Ana:

“Korkmıram zalımlardan, korkmıram katillerden...”

Yıllardır bir gök ekin acısı yaşıyor Türkiye...

Yıllardır gelişmesinin, değişmesinin karşısına dikiliyor egemen güçlerin zulmü...

Okullarımız, alanlarımız, evlerimiz kanıyor:

...kan akar okulların kapılarında

defteri kan, kitabı kan günaydın kan.

böyle mi doğmuştu güneş Samsundan
ekmeksizler okul diye meleşir.

Bu muydu beklediğin kurtuluşundan
sen hep Samsuna mı çıkarsın ay oğul ay Kemalim.

(Yaşlanmayan ananın yaşlanmayan mektubu-Hasan Hüseyin)

Bu değildi elbet Mustafa Kemal'in beklediği “kurtuluştan.”

Kendini yenilemek, çağdaşlaşmak, bolluklu hasatlara ulaşmak istiyordu halk... Kırmak koparmak istiyordu ilerlemesini engelleyen bağları.. Tam bağımsızlık.. diyordu... Çalışanların “efendi” olduğu bir düzen diyordu. Devletçi ekonomi, “laik”, “çağdaş”, “ulusal” eğitim diyordu...

Her biri birer gök ekindi bu isteklerin, yönelişlerin.

En çok boy atanı, kardeşçe insanca yaşamayı gerçekleştirci Köy Enstitüleri atılımı oldu.

Ekmeksizler “ekmek” diye meleşmeyecekti, okulsuzlar bilgilenip yoksulluğun zincirini kıracaktı başağa kalkabilseydiler...

Ne “tam bağımsızlık”, ne devletçi ekonomi, ne laik çağdaş ulusal eğitim kaldı demokrasicilik başladığında. A.İ.D.'li, uzmanlı, proje-li, planlı yardımlı, margarinli süttozlu bir saldırıya uğradı Türkiye tarlası. Tüm gök ekinler kemirildi, tüm değerler yozlaştırıldı. Şahzende ananın dediği gibi, anaların değil ama, baştakilerin beyinleri bağlandı Amerikancılıkla...

27 Mayıs ve onun getirdiği anayasa yeniden kendimize gelmemizi sağladı, yepyeni kurtuluş umutları yeşertti toprağımızda. Haklar, öz-

gürlükler genişledi. Grevli sendika hakkına kavuştu işçilerimiz. Çağ-
daş düşün yapıtları önüne çekilmiş baraj yıkıldı. Uyandırıcı, dirilti-
ci bir hava esti ülkede. Bilimin aydınlığında gerçekler daha bir çarpı-
cı biçimde ortaya çıktı. Neyin niçin değişmesi gerektiği gözler önü-
ne serildi.

Üniversite kabuğunu kırdı, halka açıldı.

İşçi yönetime ağırlığını koymasına gerektiğini anladı.

Örgütlenme,örgütler arası dayanışma güçlendi.

Nâzım, yeniden halkına sesini duyurur oldu. Toplumcu yazın iv-
me kazandı...

Gayrı gök ekinler biçilemeyecek, halk emeğinin hasadına ulaş-
caktı.

Derken 12 Mart geldi:

“Geçtiği yerde ne başak ne çimen

Ölüm bir işverendi kuşkusuz

Demir ökçelerle ezik toprağın alını...”

Bir kez daha eli böğründe kaldı halk ananın.

Sonra gene oy pazarı kuruldu... Sonra gene aynı oyun...

Derken, oyun içinde oyun ve M.C.'ler... “Benim gibi düşünme-
yen vatan hainidir” diyen düşünce eğitim kurumlarını işgal etti, ki-
taplara yerleşti. Her alanda Hitler dönemini anımsatan uygulama-
lar haşladı. Polisin yardımcısı olduğu öne sürülen “karanlık güçler”
türedi, örgütlendi, silahlandı. Anaların umudu, gözbebeği, halkımı-
zın gök ekini, geleceği gençlerimiz öldürülmeye başlandı...

Ateş çevresinde uçuşan pervaneler gibiydiler

Uğradılar ceylanlar gibi yağlı kurşunlara

Sivaslı Malatyalı anaların bebeleriydiler

Onlar ki bütün Anadoluydular... geri gelmez bir daha

(Ağıt-Cahit Külebi)

Halkımızın umuduna, sevincine, kardeşliğine sıkılmaya başladı kur-
şunlar... Taksim alanında emeğin bayramını kutlayan, gerçek kur-
tuluşun sevincini bir bayrak gibi dalgalandıran yüzbinlere ateş edildi.
Kana boyandı Taksim.

Kurtuluş Savaşı'nda ekmeğimize, toprağımıza, namusumuza uza-
nan eli kırmak, düşmanı toprağımızdan atmak için omuz omuza sa-
vaşan Kahraman Maraş halkına, Hitler Almanyasındaki soykırıma

benzer bir soykırımı uygulandı.

Yerine varamamış mıydı "Yaşlanmayan Ananın Yaşlanmayan Mektup'u?"

Hâlâ seslerini yükseltmeyecek miydi Şahzende Ananın seslendiği analar?

Özgürlük savaşımında yaşamlarını yitiren gençlerimizin anısına bir şiir güldestesi düzenleyen oğul yanığı Ali Saraçoğlu, tüm babaların, Türkiye ananın ağzından soruyordu:

"Sen hiç oğul emzirdin mi kör kurşun?"

Ama kör kurşun acımasızdı... Kör kurşunu sıkan karanlık güçler acımasızdı. Zulümle, baskıyla ölümlerle hep kendilerinden yana döndürmek istiyorlardı dünyayı...

Ama Şahzende Anaların öfkeleri bileniyor, büyüyordu. Halkın gücü karşısında tahtlar taşlar dayanamazdı. Halkın emeğinin hasadına ulaşması engellenemezdi.

Şöyle diyordu ölüme direnen Server Tanilli:

Günler büyük acılarla geçiyor
Ama büyük umutlarla da
Ve diyebilirim ki hayatta
Hiç bir zaman
Böylesine umutlu olmadım gelecekten
Bir kötürüm olmama rağmen
Ve işte şurada
Dost ve düşman
Herkesi ilan ederim ki
Ayaklarımı bir savaşta kaybettim
Yine bir savaşta kazanacağım
Ve mutlaka, ama mutlaka bir gün,
Karanlığın ve zulmün
Sığındığı son kaleyi fethetme giden
Kitlelerin içinde olacağım.

Günler büyük acılarla geçiyor
Ama büyük umutlarla da

Elbet emeğinin hasadına ulaşacak, denecek halkımızın gök ekin acısı...

SOMUT-Mart 1979

Koşuyor altı yaşında bir oğlan
uçurtması geçiyor ağaçlardan
siz de böyle koşmuştunuz bir zaman
Çocuklara kıymayın efendiler
Bulutlar adam öldürmesin

Nazım

DÜNYA ÇOCUK YILI

Tüm dünyada “Çocuk Yılı” bu yıl.

Afrika’nın üzüm gözlü, kıvrıkcık saçlı kara çocukları, Asya’nın çekik gözlü, solgun yüzlü, büyümüş de küçülmüş görünümlü sarı çocukları, Amerika’nın, Avrupa’nın besili bakımlı, benizlerinden kan damlayan, bol oyuncaklı çocukları sizin yılınız bu yıl...

Ne iyi, yaşlı ana-babalar gibi sıcak yürekli “örgütler” var dünyamızda; gün görmüş, akli başında... İnsanları düşünüyorlar hep, bu sarı, bu kara, bu ak demeden bağırlarına basıyorlar tümünü... Bunca işleri arasında bu yılı da “Çocuk Yılı” sayıvermişler işte... Kafalar sizin için düşünsün, yürekler sizin için çarpsın istiyorlar yıl boyunca... Yazılsın, çizilsin, oynansın, sergilensin... Anaların, babaların, yönetenlerin ilgisi, dikkati size çevrilsin...

Sonrası mı? Sonrası Allah kerim...

Dünyada pişer de bize düşmez mi? Elbet bizde de Çocuk Yılı bu yıl. Hem dünyada “çocuk bayramı” olan tek ulusuz biz. Öbür ülkeler çocuklarının daha bir bayramları bile yok...

Çukurova'nın sarı sıcağına pamuğa inen ırgatların çocukları, babababalarını yılda bir görebilen “Alamanyalıların, Hollandalıların, Fırlandalıların vurgun yemişe dönmüş çocukları, altısında yedisinde davarın, sabanın ardına düşen, çocukluklarını yaşamadan kayışı çekmeye başlayan çocuklar; kentlerimizin yediği önünde yemediği ardında, çocuk bahçelerinde cıvıldaşan, konduların çöplüklerde eşinen çocukları, sizin yılınız bu yıl...

Ne diyor ozanımız:

Bir nazlı kuşa benzer
Çocuk dediğin
Ev ister ekmek ister
Öpülmek, okşanmak ister

Yoksulluğunuz, sıkıntılarınız, okulsuzluğunuz içimizde kanayan yara. Toprağı insanı erozyonda, az gelişmiş, yığınları yongayla kaşınan, azınlığının sofrasında yılan ödü kuş sütü bir ülkede “çocuk” olmak... Yılın çocuk yılı olması!...

Yazarlar ozanlar sizin için yazacak, radyolar televizyonlar sizinle dolup taşacak... Pülümür'ün, Çukurca'nın çocukları bile bu yılın dünya çocuk yılı olduğunu duyacaklar... Şenlikler, oyunlar düzenlenecek kentlerde, komiteler çalışacak...

“Hiç, dünyada işler yolunda gitse, yaşamaklar insanca olsa, çocuk yılına mocuk yılına gerek mi olurdu?” diye düşünmeyin. Büyükle de biliyor tüm dünya çocuklarının yarıdan çoğunun okulsuz, ilaçsız, besinsiz olduğunu, her üç dakikada şu kadarının açlıktan öldüklerini...

Afrikalı kara ana:

“Kapa o güzel gözlerini
Benim ürkek böceğim
Beyaz yamyam gelir sonra
Mam mam eder seni
Hem kim demiş benim oğluma köle diye.

Ninnisiyle uyutuyor çocuğunu.

İran'da, Filistin'de, Rodezya'da, gelişmiş ülkelerin yoksullar kesiminde analarından emdikleri burunlarından getiriliyor çocukların. Doyasıya yiyip dinlenemiyorlar.. Sevgiden güvenceden yoksun.. Oyuncaklardan, çocuk bahçelerinden habersiz.. Her biri Dursun Bebek.

Şöyle sesleniyor ozanımız Melih Cevdet onlara:

“...Dandini dandini dastana
Dursun bebek uyusun
Uyusun da aman çabuk büyüsün
Danalar girmiş bostana

Daha neler neler var daha
İşte kundak
İşte hapis
İşte kavga
İşte Dursun bebek bizim dünya.

Bu “danalı dünyada” işte Dünya Çocuk Yılı bu yıl...

İstiyor ki büyükler ne beyaz yamyam, ne de kara yamyam mam mam edebilsin çocukları.. Korkusuz, baskısız insanca bir dünya olsun dünyamız. Komiteler kuruldu her yanda, yılın en iyi nasıl değerlendirilebileceği düşünülüyor, tartışılıyor gece gündüz. Kimler yok ki komitelerde! Hepsi de seviyor çocukları... Ülkeleri yönetenler de, büyük iş adamları da, omuzları kalabalık generaller de seviyorlar çocukları.. Çocukların yaşadıkları yerleri savunabilsinler diye uçaklar, süpersonik uçaklar, denizaltılar alıyorlar ülkelerine...

Çocukluk edip bir uçağın fiyatını sormayın sakın, küçük dilinizi yutarsınız öğrenince.. Sahici bir savaş uçağına ödenen parayla 250 bin öğretmenın bir yıllık aylığı ödenebilir. Ya da, her biri 100 yataklı 75 hastahane yapılabilir. İstenirse, sahici bir uçak yerine aynı parayla (50 bin) traktör alınabilir... Tüm topraklar traktörle sürülür o zaman.. Dağ taş, adam boyu ekin, bolluk.. Bakın, bir uçağına ödenen parayla 30 bin öğrenci okutabilecek bir teknik üniversite açılabilir... Bir denizaltı parasıyla, her biri 20 milyon değerinde 1000 hastahane yapılabilir... Uçak süpersonik dedikleri türden olursa, 4 milyon kişiye yeni konutlar yaptırmaya yeter onun parası...

Ama işte sormalı dünya çocuk yılı düzenleyicilerine: “Okul mu, hastahane mi, öğretmen mi önemlidir, yoksa sahici bir uçak mı?” diye.

Evet, en çok “çocuk” sözcüğü yazılıp söylenecek tüm dünyada bu yıl. Çocukları düşündüğünü, sevdiğini söyleyecek herkes. Dünyamızın çocuklar için bir çocuk bahçesine, yaşamın şenliklere şölenlere dönüşmesi bile istenecek... Ama dünyamızın düzeni değişecek değil elbet. Gene silah fabrikaları çalışacak, yılda 2 bin milyar hancanacak yıkım silahlarına... Bilginler, yapılarla dokunmadan canlıları yokedebilen bomba geliştirecekler... Gelişmiş ülkeler, çocuklarının eğitimleri için kişi başına 100 dolar, az gelişmiş ülkeler 5 dolar ayıracak... Çocuklar çocuk olduklarından “Tüm dünya çocukları barış içinde kardeş kardeş yaşayamaz mı?” diye düşünecekler. Oyuncaklar, balonlar, bayramyerleri görecekler düşlerinde... Uçaklara, denizaltılara süpersoniklere harcananlar, okullara, konutlara, hastahanelere, traktörlere harcansa, silah fabrikaları oyuncak yapsa... Diyecekler.

Refik Durbaş gibi ozanlar da onlara katılacak:

“..barıştan yanadır bütün çocuklar
nice çılgılık emmişlerdir
nice korku gezmişlerdir
yürekten hisli sevmişlerdir
güvercin harmanı çocuklar

(Devrim koyun çocukların adını)
Barışı sever bütün çocuklar
beş taş saklambaç, elim sende
bu yüzden anlamı aynıdır değişmez
barış sözcüğünün halkların dilinde
(Barış koyun çocukların adını)

SOMUT 1979

NAZIM HİKMET

Kepirtepe Köy Enstitüsü'nün son sınıfındaydık.

Ellerimizle yükselttiğimiz sıvasız yapının pencerelerinden, sap damlı evleriyle Bedir köyü görünüyordu... Bir zamanlar, babamın çalışmaya gittiği yer... Kırlar bomboş, köy cansızdı. Sınırlarımıza dayanan Almanlar, başka bir “bozgun”u yaşıtıyordu Trakya’ya; tarlasından evinden kopmuş, yollara dökülmüştü çocukları...

Karamsardık, yıkkındık... Durup durup, yanık Rumeli türküleri söylüyordu Aşık Ahmet.

Birden Halil'in tok sesi gürledi:

“Bana bak heey avanak

Elinden o zırlıtyı bıraksana

Sana

Üç telinde üç sıska bülbül öten

üç telli saz

yaramaz

Üç telli saz

Dağlarla dalgalarla kitleleri ileri atlatamaz.

...

Karamsarlığımız, yıkkınlığımız gitmiş, kulak kesilmiştik.

Sesi, içeriğiyle gerçekten çarpıcı bir şiirdi; o güne değin okuduk-

larımıza benzemiyordu. Şöyle bir silkeliyor, sarsıyordu dinleyenleri; gözlerinden alışılmışın perdelerini kaldırıp, çıplak gerçekleri gösteriyordu...

Nazım Hikmet adını ilk o gün duydum.

Yakıcı bir istekle, öbür şiirlerini aramaya koyulduk.

Kitapları yasakmış, gizlice elden ele dolaşıyormuş şiirleri. Adını anmak, bir şiiriyle yakalanmak, yaşamını söndürmeye yetermiş insanın. Öylesine tehlikeli biriymiş. Atatürk bile severmiş onu, ama...

Gittikçe merakımız artıyordu...

Daha sonra "Salkım Söğüt'ü" "Bahri Hazer'i" okuduk tenhalarda..

Ah be, insan tüm şiirlerini bulup okuyabilmeliydi ki!..

Bursa hapisanesinde yatıyormuş. Ziyaretine gidilse n'olurdu acaba?

Sonra, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne gittim.

Yüksek Kısım kantininin bir köşesine çekilmiş, kitap okuyordum. Birden ak bir patlama oldu içerde, bahar bahçelerine döndü ortalık.. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden bir grupmuş, Hasanoğlan'ı görmeye gelmişler. Sular gibi aydınlık, sular gibi kıpır kıpırdılar...

"Başaran sizi gezdirdin," dedi Ali Kılıç. Gık diyemeden çulları verdiler... Elleri omuzlarımda, saçları yüzümdeydi.

Sırtımda boz giysiler, ayaklarımda postallar... Bi küme kentli kız ortasında, ne edeceğimi şaşırmıştım.

Çaresiz, önlerine düştüm.

Açık hava tiyatrosunu, müzik salonunu, Yüksek Kısım yapısını doluştırdım. Bozkır göğü altında bi hoş ışıl原因 Samatrokos'u Milo Venüs'ünü, boynu bükük Yunanlı Çocuk'u gösterdim. Uyandırılan toprağın, yaratıcı terin kokusunu duyurmaya çalıştım onlara...

Uygulama Okulu'nun bir dersliğinden öbürüne geçerken, geride kalmıştım biraz. Kapının ardında, sertçe bileğime yapıştırdı bir el. Heyecandan tıkanacak gibi oldum.

Durumumu anlayan sarı saçlı güzel kız:

"Korkma," dedi, "hangi ozanları sevdiğini soracaktım."

"Şey, Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rıfat..."

"Başka?"

"Fazıl Hüsnü, Cahit Sıtkı..."

"Başka, başka?"

"Bir de Nazım..."

Sevinçle ellerini çırpı:

“Sahi mi, seviyor musun Nazım’ı? Bir yeraltı ırmağıdır o çünkü... Bazı tehlikeleri göze almadan, yutturulmaya çalışılanlara kazmayı vurmadan, erişilemez ona. Şiirlerini bulabiliyor musun bari? Tenha bir yer yok mu bu Enstitüde? Çekilip bir köşede başbaşa konuşsak...”

Kümeyi bıraktığımız gibi, köy yolunun altındaki “Bağevinde” aldık soluğu.

Yeni bir anlayışın, yaratıcılığın ürünüydü Bağevi. Halk beğenisiyle çağdaş ekinin, mimarının bileşimi. Mimar Mualla Eyüboğlu’nun yapıtıydı. Çevre gereçleriyle yapılmış, köy motifleriyle süslenmişti. Koroğlu, Nasrettin Hoca gibi halk kahramanlarının resimleri vardı duvarlarında.

Çok beğenmişti güzel konuğum:

“Ohoooo! Toprağın nabızı, halkın nabzında atmaya başlamış Enstitüde” dedi.

Bursa Hapishanesi Müdürü’nün kızıydı. İstersem, Nazım’ın en yeni şiirlerini ulaştırabilecekti bana. İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde, ya da başka bir yerde ara sıra buluşabilirdik.

Gittiğim her Enstitüde, geçiyor mikrofon başına: “Şimdi size çok sevdiğim bir büyük ozandan iki şiir okuyacağım,” diyordum 1946 gezisinde... Başlıyordum, “Türk Köylüsü” ile “510 Numaralı Katar”ı okumaya. Cankulağıyla dinliyordu Enstitülüler...

Ama, Beşikdüzü’nde bir Bucak Müdürü şiirleri tanıdı, edeceğini etti. O zaman, muhbirlere “sayın” denmiyordu daha, İçişleri Bakanlığına bildirdi durumu bu ayrıntı kabağan kişi, sayın olamadan...

Daha sonra, emniyete yapılan bir ihbarda da “Bursa’dan şiirler getirildiği” tümcesi yer aldı...

1966’da Bedri Rahmi’nin evindeydik... Büyük ozandan açılmıştı söz. Tüm dünya okuyordu şiirlerini, ama hâlâ kendi dilinde yasaktı. Yön Dergisi kırmaya çalışıyordu bu yasağı... Türk halkı ne zaman kendi dilinin bu eşsiz pınarına rahatça eğilebilecekti?

Bedri Rahmi kalktı, özenle gizlediği bir yerlerden, bir bant çıkardı; 1962’de Paris’te buluşmuşlardı, son şiirlerini dinletecekti bize.

Ve gecenin suskunluğunda Nazım’ın yiğit, sıcak sesi duyuldu...

İlk kez, Koca Nazım capcanlı karşımdaydı. İlk kez, sesiyle başbaşıydım. Ülkeme çökmüş sömürü karanlığı içinde, bambaşka bir tanıyordı.. Yüreklerimize değerek akıp giden köca bir ırmaktı... Emegin

tarihi yankılanıyordu sesinde; toprağımız, insanımız dile geliyordu, özlemi, çilesiyle... Kuvayı Milliye destanıydı, başka bir Sakarya'ydı o...

Ardından, dostları arasında çekilmiş kısa bir filmini izledik...

Günlerce, sesi gitmedi kulaklarımdan... Günlerce, yüreğimin yanını başında aktı:

Sesini ilk duyduğumda geceydi
Yiğit ölümlerce büyük bir gece
Kıyısında Anadolu'nun mahzun söğütleri kavakları
Geçiyordu altın parıltılarla
Evrenin karanlığından
Bir devrim kadar güçlü
Bir devrim kadar güzel

Yakmıştı aşkın ve şiirin
Çoban ateşlerini dağda
Yaklaşan, ellerimizin sabahıydı
Zindanlar oy zindanlar
Yerini alıyordu uyanan halkım
Tarihin en haklı savaşında
Yıldızlı sonsuzluğuna kavuşuyordu Türkçe

O sonsuzlukta Bedrettin Yunus
Yeni bir su veriyordu yüreğe
Hızlanıyordu sözcüklerde kan dolaşımı
Budur diyordum aydınlığın destanı
Budur başkaldırmak köleliğe
Çarıklarına yüzlerine bakıp geçenlerin
Budur diyordum Kuvayı Milliye.

Toprağın öfkesinden çilesinden anaların
Koca bir gül açıyordu kan rengi
Ey umudun ve coşkunun ırmağı
O gülü söylüyordun sen durmadan
Sakarya'da Vietnam'da açan o gülü
Duyuluyordu Asya'dan Afrika'dan
Kurtuluşun ve barışın türküsü.

Düşmandı kardeşçe yaşamaya
Yalanın ve ölümün adamları
Korku düşmüştü yüreklerine
Umrunda değildi mahzun söğütler, kavaklar
Memleketin hali ve Kuvayı Milliye
Onlar çarmıha gerenlerdi İsa'yı Spartaküs'ü.
Çiftlikleri konaklarıydı vatanları.

Tuzakları vardı ta Ortaçağdan
Taş duvarları ve ihanetleri
Kapandı üstüne demir kapılar
Zindan akşamlarınca uzun suskunluk
Geçtin yaşamanın en dar yerinden
Gökyüzüne bakmak nasıl önlenir
Genişleyen mavilikti bildirin, susturamadılar.

Uzaklarda aktın bir süre çok muhacır
Yüreğinde deli hasret
Yansıdı sularına yaralı ceylanlar gibi
Köylerimiz, insanlarımız, memleket
Onları işledin geçtiğin yerlere, kayalara
Yaşamanın, direnmenin ulu ırmağı
Onları söyledin yıldızlara, denizin kulağına

Aşksın, şiirsin, Türkçe'sin şimdi
Yiğit ölümlerce büyük gecede
Bir altın başaklarda, bir bulutlardasın
Nerde bir kavga varsa halk adına
Silaha sarılmışsa çeteler
Nerde devrimlerce güzelse sabah
Oradan gelir sesin

Somut, Haziran 1979

TÜRKÜLER USTAÖĞRETİCİSİ VEYSEL

Yüzünde ince bir aydınlık, gözleri pırıl pırıl, duvardaki Afşar kilimine bakarak, Bedri Rahmi anlatıyordu:

"Halk ustalarından öğreneceğimiz çok şey var Reis. Kök boyalarını hangimiz doğru dürüst biliyor? Savaş yıllarıydı; arazide, çadırlardaydık. Su bulmamız gerekiyordu. Yanımız yöremiz kupkuru. Aramızda mühendis, jeolog Teğmenler var. "Su şurda, su burda" kıvranıp duruyorlar. Sonuç yok. Derken, kara kuru bir er sokuldu yanımıza "İzin verirsiniz, ben de katılayım size" dedi. Bizimkilerin yüzünde alaycı bir gülümseme, şenlik olsun diye "eh.." dedik. Azizim, adam toprağı avucunun içi gibi biliyor. Otları tanıyor. Bir saat geçti geçmedi "Şurayı kazalım komutanım" dedi. "Şu otun bulunduğu yerde su vardır." Gerçekten de suyu bulmuştuk. Bizim diplomatların ağızları açık kaldı tabii..."

Öyledir, "Topraktan öğrenip kitapsız bilendir halk" Enstitüler, hem topraktan, hem de kitaptan bilen duruma getirmeyi amaçlıyordu halk çocuklarını. Her yörede yaşamın yetiştirdiğı ustalar aranıp bulundu. "Ustaöğretici" olarak yararlanıldı onlardan da: Dokumacılık, Arıcılık, Bağcılık, Balıkçılık vb. ustaöğreticileri çıktı ortaya...

Her Enstitü kendi kendine yeten bir işletme, yeni değerler, kavramlar üreten, kendi kendini yöneten capcanlı bir yaşam birimiydi.

İşte onların günlük sözlüğünden kimi sözcükler: “Enstitü Kesimi” “Eğitimbaşı”, “küme”, “kümebaşı”, “işlikbaşı”, “sanatbaşı” vb... “Başkan”, “nöbetçi küme”, “imece”, “iş ekibi”, “serbest okuma saati”, “Cumartesi eğlenceleri”, “hafta sonu değerlendirmeleri...”

Bir bu sözler bile Enstitülerde geleneksel eğitimin yanına yaklaşamayacağı bir çalışmanın, yaşamın sürdüğünü yansıtmaya yetmez mi? Yalnızca yeni değerler yaratıcı, emeğin verimini arttırıcı değil, çalışanın çok yönlü gelişimini sağlayan bir yaşamdır bu. Kökleri halk toprağında, dalı meyvası çağdaş dünyada...

Sivralan Köyü’nün aşığı Homiros yüzlü Veysel de Türküler Usta-öğreticisiydi işte bu dünyada. Tonguç’la, Eyüboğlu’yla yan yana çalışıyordu. Öğrencileriyle çalışırkenki durumunu görmeliydiniz; içinin aydınlığı yüzüne vuruyor, dünyaya binlerce gözle bakmanın mutluluğunu yaşıyordu. Bir başka coşkuyla havalanıyordu sazının telinden türküler, kanatlanıp Anadolu’nun can kulağına ulaşıyordu. Halkının yapıcı, yaratıcı havasına koşulmuştu elindeki dut dalı. En güzel şiirlerini Hasanoğlu’da yazdı; yeni sesler, yeni türküler fışkırtıyordu sarı tellerden; sımsıcak bir dostluğun, sevginin gündüzünde çalıp söylüyordu, kara toprağı dile getiriyor, Kızılırmak’ı “pavlikaya” koşmanın mutluluğunu yaşıyordu.

Bahar başlarıydı, Sivralan kırlarının kokusu gelmeye başlamıştı buruna; iyice depreşmişti yardımcısı Küçük Veysel’le sıra özlemi içlerinde. Ah Suvaz Dağları, Sivralan Köyü!.. Tonguç’la Eyüboğlu’yla görüşmüş, köyüne gitmeye hazırlanıyordu. Elbet eli boş olmazdı, “Angara”nın çarşısına çıkmış, heyecanla dolaşıyorlardı. Akşam üstü kalkacaktı Sivas treni...

Eyüboğlu, “Hadi Veysel’i yolcu edelim” dedi. Ama biraz geç kalmıştık. Telaşla bir pastaneye uğradı. Rastladığımız ilk arabaya atlayıp istasyonun yolunu tuttuk.

Ana baba günüydü Ankara Garı... Yolcular, yolcu edenler... Kalabalığı yara yara, bir başından öbür başına ulaştık Sivas treninin. Ne Küçük Veysel, ne Koca Aşık ilişti gözümüze. Acaba gelememişler miydi, kıyılara köşelere sokulmuşlar da biz mi görememiştik? Buraya gelmişken... Yumulup dikkatle baka baka, bir kez daha yukarıdan aşağıya gidip geldik. Boşunaydı, yoktu bizimkiler... Eyvah, diyordu Öğretmenim “çarşılarda oyalanıp yetişemediler herhalde.” Derken, tren ağır ağır kalktı. Bi tuhaf olmuş, dikilip kalmıştık kenarda. Vagonlar geçiyordu önümüzden, gözlerimiz pencerelerinde.. Birinci

mevki, ikinci mevki, üçüncü mevki vagonları... Küçük eysel olsun başını dışarı uzatamaz mıydı... Yoktular, hiçbir mevkide yoktular... Eyüboğlu üzgündü, derin bir soluk bıraktı. Umarsız, dönmeye hazırlanıyorduk. Birden sesler geldi kulağımıza,bildik sesler. Dikkat kesildik. Kapıları ardına değin açık bir kara vagonda yaman bir topluluk gördük; izinli askerler, işçiler, gurbetçiler... Ortaya bağdaş kurup oturmuş, sazına yumulmuştu Veysel, pençe vurup sarı teli inletiyordu:

Yeni mektup aldım gül yüzlü yardan
Gözletme yolları gel deyi yazmış
Sivralan köyünden bizim diyardan
Dağlar mor menevşe gül deyi yazmış

Çarpıcı bir görünümdü, tüm uğurlamacıların gözleri o yana çevrilmişti...

Yüzü ışıyıverdi:

“Kitaplar dolusu laftan daha etkileyici bu” dedi Eyüboğlu. “İstesek de böyle anlatamazdık Veysel’i. Yanılan, geciken bizmişiz, yanlış yerlerde aramışız onu. Meğer kendi mevkiinde, halkının yanında, halkının içindeymiş. Gerçek sanatçı böyledir işte...”

Hep o günkü gibi anımsarım ben Hasanoglan Türküler Ustaöğreticisi Veysel’i:

İşte Sivralan köyünden Veysel
Unutulmaz sesi aşkın
Bir karanlığı gezdiriyor dünyada
Bildiği tek gündüz dostluk
Dokundu mu sazın teline
Toprağın kırk kapısı da açık

Ben diyor Enstitülerde çaldım
Seviniyor dilinde Yunus
Derken 1947’ye benzer bir susma
Eşkiyalar kesiyor sanki yolunu
Ah Suvaz çarşısı, Suvaz Paşası
Her gün asılıyor Pir Sultan Abdal

Yanıp kavruluyor kırdaki ekinler
Dokunuyorum acıya kana
Gurbettesin gayrı elin böğründe
Türkülerin şavkı gücün güvencin
Parmakları ucunda Veysel'in
Bütün Aşıklarıyla Anadolu

Veysel gecesi bu kara gül işte
Ta yüreğinde kökü halkın
Doğuda dağa kaldırılmış gelin
Kahrolan ırgat yüzü Çukurova'da
Sinan Kubbesi altında bir ucu
Yalın toprak, yalın özlem, yalın aşk

YENİ UFUKLAR 1973

**H.V. VELİDEDEOĞLU
VE
KÖY ENSTİTÜLERİ**

Sabahattin Eyüboğlu, yüzüne Ege güneşi vurmuş bir Anadolu bilgisi gibi gülümser:

“Köy Enstitüleri üstüne ne düşündüğünü söyle, sana kim olduğunu bildireyim” derdi.

Gerçekten de yaman bir ölçüttü bu: Konuşanın ya da yazanın kesip biçen önyargılıının biri mi, esen rüzgarlara göre yön değiştirerek gününü gün etmeye bakan bir çıkarıcı mı; düşünen, arayan ayağı yerde bir aydın mı olduğunu ortaya çıkarıyordu.

İlkinde göre Enstitüler tehlikeli bir fesat ocağıydı, kapatılmaları yetmezdi; oraları bitirenlerin, oralardan yetişenlerin tepelerine de bal-yozla inilmeliydi.

İkinciler bu kurumları, kurucuları alkışlamış sonra da yıkıcıların yanında yer almışlardı. (Canım bunca gelişmeden sonra Köy Enstitüleri artık gerilerde kalmış sayılmaz mıydı?)

Düşünen, arayan, ayağı yerde aydınlara gelince... Onlar ta başından beri işin özünü kavramaya, gerçeği gün ışığına çıkarmaya çalışıyordu. Köy Enstitüleri salt köye öğretmen yetiştirmeyi, kapalı köy ekonomisini sürdürmeyi amaçlayan yerler olsa, böylesine tepkiyle karşılanır mıydı? Özlerinde sürüp gelen eğitim dizgelerini aşan bir

yan olmasa, dünya eğitimine katkı sayılabilirler miydi? On yıl gibi kısa bir sürede ulaşılan olumlu sonuçlar, uygulamanın değişik boyutları olduğunu göstermiyor muydu? Artık gerilerde kalmış bir uygulama olsa, yıkılışından kırk yıl sonra bile canlılığını, tazeliğini koruyabilir miydi?

KATKILARDA BULUNAN BİR AYDIN

Bu yıl seksen bir yaşına bazan seçkin aydın, bilim adamı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, eğitim ve özellikle Köy Enstitüleri üstüne düşünen, yazarların başında gelenlerdendir.

Velidedeoğlu'nun çocukluğu, ilk gençliği Anadolu'da geçmiştir. Halkın yoksulluğunu, çilesini yaşayan, yeni Türk devletinin kuruluşunda harç taşıyan, yapısına tuğlalar koyan bir aydındır o. Yıllarca bilimyurdunda (üniversitede) öğrenci yetiştirmiş; dersleri, yazıları, yapıtlarıyla topluma borcunu cömertçe ödeyen örnek bir aydın olmuştur.

Seksen yıllık yaşamını, o bilgiyle, bilinçle, insan sıcaklığıyla donatmış yaşamı "koca bir meydan halısı gibi" halkının önüne sermiştir. Yiğitçe verilmiş düşün savaşlarının, aydınca davranışlarının ışıkları yansır bu halıda. İlhan Selçuk'un belirttiği gibi "Aradan geçen onlarca yıl süresince bilim adamı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, yurtsever kişiliğini toplumsal ortamın ortalık eyrine erdem anıtı gibi dikti." Bu erdem anıtı kişiliğin, Enstitüler üzerine yazdıklarının söylediklerinin elbette ayrı bir değeri vardır.

İLGİLENEN SAVUNAN KİŞİ

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, kuruluşlarından başlayarak Köy Enstitüleriyle ilgilenmiş başta Hasanoglan olmak üzere, Gölköy'ü, Pulur'u, Cılavuz'u, Beşikdüzü'nü yakından görüp incelemiştir: "„gördüğüm Enstitülerdeki çalışma, öğrenme, aydınlanma, yetişme, yükselme ve halka hizmet etme coşkuları bakımından aralarında fark yok. Bunları gördükçe Türkiye'mizin ve Türk halkının geleceği bakımından umutlanıyor ve pek çok seviniyorum. Toptan kalkınmaya, tarihi-mizin hiçbir döneminde tabandan, yani köyden tavana doğru başlamayı kimse denememişti."

Ona göre enstitülerde, toplumu yeni aşamalara ulaştıracak bir ya-

şama biçimi gerçekleştirilmeye koyulunmuştur. Bu konudaki düşüncelerini, gözlemlerini *Anıların İzinde* (11. cilt) adlı kitabının 203-206-230 ve 234. sayfalarında, daha sonra Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı “Baltalanan Bir Kalkınma Hamlesi” adlı beş yazıda (17, 18, 19, 20 Nisan 1967) Geçmişten Geleceğe Akan Işık ve Köy Enstitüleri (30 Haz. 1974) ve son olarak, Toplum Tabandan Kalkındırma (17 Nisan 1983) adlı yazılarda ortaya koymuştur.

1947’de, önce Enstitülerde uygulanan karma eğitime saldırılmıştır. Kızlı erkekli kol kola horon çekme, işliklerde tarlalarda birlikte çalışma, bir Enstitüden öbürüne çalışma ekibi olarak gitme ağır eleştirilere uğramıştır. Oysa “Türk kadını buralarda “ikinci sınıf vatandaş” daha doğrusu (köle) durumundan çıkıp, erkekle eşit insan olmanın sevinç, bilinç ve onuru içinde” yetişmektedir. 25 Temmuz 1947’de Beşikdüzü’nde eski bakanlardan Raif Karadeniz, demokrasiye geçildiğini, halkın eğilimlerini gözönünde tutarak karma eğitimden vazgeçilmesi gerektiğini öne sürer. O zaman Hukuk Fakültesi Dekanı olan Velidedeoğlu’nun yanıtı şöyledir: “Beyefendi siz, Atatürk’ün kurduğu ve tüzüğüne ‘Devrimcilik’ ilkesini koyduğu CHP’nin bir milletvekili olarak hem de sözü geçer bir milletvekili olarak, bu ilkeyi koruyacak yerde bunlardan ödün verirken, sonra bunun arkası çorap sökücü gibi gider ve sonunda yine bir şey kazanamazsınız. Olan ülkeye olur,” (Anıların İzinde s. 233)

Nitekim öyle de olmuştur.

Hocanın saptamasıyla; “...amaç ve yöntemi toplum gerçeğini bir an bile gözden uzak tutmadan, insan haysiyetinin bilincine varmış aydın, girişimci, yurt ve insan sevgisiyle dolu ve düşünmeyi bilen Türk vatandaşı yetiştirmeyi” gerçekleştirmeye koyulan Köy Enstitüleri giderek yıkılmıştır. Onların yıkılışıyla yılda iki bin köye okul yapan halk imecesi durmuş, çağdaş ilköğretimi 1956’da yüzde yüz gerçekleştiren, tüm eğitim sorunlarını gerçekçi çözüme kavuşturmaya yönelecek plan uygulanamamıştır.

BÜYÜK AYDINA SAYGILAR

Seksen yaşında ama, ne mutlu ki genç düşünce yapısı hiç sönmeyen değerli bilim adamımızın Köy Enstitüleri üstüne, eğitim üstüne yazdığı yazılar, bugün de sorunlarımızın çözümüne ışık tutacak niteliktedir.

“...Kafamın ışığını yalnız eski düşünürlerin ışıklı yapıtlarını okuyarak değil, aynı zamanda çağdaş düşünce aydınlığının-gençliğin kafasından geriye doğru yansıyan- ışınlarından yararlanarak sağlamaya çalışırım” diyen, yaşam enstitüsünün yetiştirdiği büyük aydınımıza saygılar.

ÖĞRETMENE SEVGİ, SAYGI

Bilinen öyküdür: Yıldırım Hünkâr, öğretmeninden yakınan, ona yeterince saygı göstermeyen oğlu Emir Süleyman'a bir ders vermek ister. Öğretmene gerekeni duyurduktan sonra, bir gün dersliğe girip çıkışır:

“Bire muallim ben sana oğlumu okumağa verdim. Sen niçin bunu kul ile beraber tutarsın, değneklersin?...”

Öğretmen, tüm ciddiliğiyle değneğini kapıp, Yıldırım'ın üzerine yürür, onu dışarı atar.

Padişah o akşam oğluna:

“*Ey oğul, hocan ne yavuz kişi imiş..*” diye başlayarak, öğretmenlerin padişahları da yetiştiren kişiler olduklarını, ona göre sevgi saygı görmeleri gerektiğini anlatmış olur.

Gerçekten de, yavuz kişilerdir öğretmenler, her dönemde toplumların geleceğini yoğuranlar onlar olmuştur. Yalnızca belli bilgileri, değerleri aktarmakla yetinmezler. Dönen, değişen bir dünyayı durdurmaya çalışmak olur bu... Yeni kuşakların yaratıcı olmalarını, kendilerini aşmalarını isterler. Sağlıklı düşünmeyi, duyarlılığı geliştirmeye çalışırlar. Bundandır, toplumların sağlamlığı, sürekliliği, biraz da onların eseridir. İdealist görüşler. “*Cansız vücutlara ruh veren tanrı*

**sanatı” sayarlar öğretmenliği. Her toplum, öğretmen yetiştirme işi-
ne büyük önem verir. Her toplumda, saygın bir yeri vardır öğretme-
nin.**

Günümüzde de, bize birbirimizi sevmeyi, saymayı, yaşamayı, dün-
yayı yaşanası duruma getirmeyi öğreten, bizi doğruya güzele yönel-
ten öğretmenlerdir. Gerçi, toplumsal yaşama biçimlerinin türevleridir
eğitim düzenleri, politikasını, izlencesini hükümetler saptar. Ama,
geri kalmış ülkelerde, hükümetler gelip geçici olduklarını unutur-
lar. Kendi partilerinin çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye kal-
kışırılar işleri. Eğitimi, bir “koşullandırma” aracı olarak kullanmaya
kalkışırılar. Toplumun geleceğiyle çatışan bir tutumdur bu. Öğreti-
mi “koşullandırmacılıkla”, öğretmeni “öğretim memurluğuyla” sı-
nırlandıramayız.

Devlet Başkanlığı ile “Başöğretmenliği” kişiliğinde birleştirmiş
olan Atatürk, böyle bir eğitim anlayışından, böyle bir öğretmenden
yanadır. Öğretmene en büyük onuru kazandırmıştır. Yeni devletin
Anayasası (1924) “yeni bir insan” yaratılmasını öngörmektedir. Akıl-
cı, laik, çağdaş devletin insanı, “teba” olmaktan kurtulacak, çağ-
daş uygarlık değerlerine bağlanacaktır. Toplumsal, ekonomik yapı-
larını kökten değiştiren toplumlarda bile, eski alışkanlıklar,
davranışlar bir zaman daha sürüp gider. Yıkılan imparatorluğun ku-
rumlarından arınmak, yenilerini yaratmak, çok daha zor olacaktır.
Türkiye dersliğinde karatahtanın başına geçen Başöğretmen’e göre,
yeni yaşama biçimini “*irfan ordusu*” gerçekleştirecektir. “*Memle-
ketimizi, toplumumumuzu gerçek hedefe ve mutluluğa erdirmek için
iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordu-
su, öbürü milletin istikbalini yoğuran kültür ordusudur. Bu iki ordu-
nun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, verimlidir, saygıdeğerdir. Yalnız
kültür ordusu mensupları, sizler; vatan için öldüren, vatan için ölen
birinci orduya, niçin öldürüp, niçin öldürdüğünü öğreten ordunun
fertlerisiniz. Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordunuzun
zaferi için yalnız zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve siz
koruyacaksınız. Mutlaka başarıya ulaşacaksınız. Ben ve sarsılmaz
inançla bütün arkadaşlarım sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaşacağınız
engelleri kıracağız.*”

Atatürk döneminde, yurdun her köşesinde O’nun temsilcisi du-
rumundadır öğretmen. Devrimlerin yayıcısı, çağdaş uygarlığın yol

açıcısıdır. Uyandırır, bilinçlendirmeye çalışır. Gericiliğin, Derviş Mehmetlerin karşısına o dikilir. Devrim uğruna ilk o ölür: “*Büyük ordunun yiğit genç subayı ve Cumhuriyetin ülkücü öğretmenler topluluğunun değerli üyesi Kubilay’ın temiz kanıyla, Cumhuriyet yaşama gücünü tazelemiş ve berkitmiş olacaktır*” (1930)

Bu coşkuyla işe sarılan eğitimciler, giderek bize özgü eğitim kurumlarını yaratır ve “millet olma insan olma davası” sayılan ilk öğretim seferberliğini yüzde yüz gerçekleştirme yoluna girer. Gerçekçi, çağdaş bir anlayışla, “halk aydını” niteliğinde öğretmen yetiştirme yaratıcılığına ulaşılır.

1946’ya değin bir tek öğretmenin burnunun kanamasına göz yumulmaz. Öğretmene saldırı, Cumhuriyete yönelmiş sayılarak cesaretle göğüslenir. Ama, çok partili yönetime geçiş, Atatürk döneminde gerçekleştirilenlerle çıkarları bozulanlara güç kazandırmış, iktidar yolunu açmıştır. “İrfan ordusuna” ilk saldırı, bu dönemde başlar, giderek büyük boyutlara ulaşır. Atatürk’ün heykellerinin kırılması, devrimlere saldırılar, yabancı uzmanlar güdümünde eğitim düzenimizi yozlaştırma, “Cumhuriyetin en önemli eserleri”nin kapatılması (Köy Enstitüleri) bu döneme rastlar. Öyle ki, bir “Atatürk’ü koruma yasası” çıkarmak zorunda kalınır.

Halkı aydınlatmaya, yıkımlara yozlaştırmalara direnmeye çalışan öğretmenler “düşman” bellenir. Kışkırtmalar, tertipler, suçlamalar... Öğretmen, sadece yalnız bırakılmamış, “koşullandırma aracı” olarak görülmeye, “öğretim memuru sayılmaya” da başlanmıştır. Demokrasiye geçilmiştir ama, eğitimin de demokratikleşmesine “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” yurttaşlar yetiştirmesine “tahammül” edilememektedir. Öğretmenler dövülür, öldürülür, sürülür, işinden edilir. Öğretmenlik, meslek olmaktan çıkmış, öğretmen yetiştiren kurumlar kapatılmış, yozlaştırılmış, ya da kimi dar görüşlerin üssü durumuna getirilmeye kalkışılmıştır.

Toplumumuzun en çok acı çekmiş, en sancılı kesimi öğretmen kesimidir. Geri kalmış bir ülkenin öğretmeni olarak, öğretmenlerimiz, Atatürk’ün başlattığı çağdaşlaşma savaşını, bilgiyle bilinçle sürdürmeye çalışmaktadırlar. Onlar, halkımızın her alanda güçlenmesini, kendi üretici, yaratıcı gücüyle kalkınmasını, yabana el açmaktan kurtulmasını istiyorlar. Özveriyle, alçakgönüllülükle kendilerini bu hal-

ka, bu toprağa adanmışlardır. Niye büyük sanatçıyı, bilim adamını, komutanı yetiştiren onlardır. Büyük İskender “*Benim gerçek babam Filip değil, Aristo’dur*” der “*Birincisi tensel, ikincisi tinsel varlığımın yaratıcısıdır çünkü.*” Unutmayalım ki “*Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir.*”

CUMHURİYET Kasım 1981

TONGUÇ YOLU

Sami KARAÖREN

Yarı inançlarla kara inançlar birleşti mi, o ülke aydınlar için tarmaya (cehenneme) döndü demektir. Şimdi ülkemiz böyle günleri yaşıyor işte. Ama, yalnız şimdi mi? Şöyle bir geriye dönüp bakın, kısa süreli umut verici aydınlık dönemler pek seyrek olarak gözükür. Gerisi hep kara aydınlar, bilisizler elinde ezilme! İyiye, güzele, yurtsever aydınlara düşmanca davranışlar...

Ben, sizlere bu yazımda, yaşadığımız günlerin iç burkan acılığını değil, (bunu nasıl olsa hep birlikte görüp tadıyoruz) geçmişte bugünlere hazırlayan ilk karanlığın çökertilmesini, o dönemi en iyi yansıtan bir betiği anımsatacağım; eğitimci, ozan ve yazar dostum Mehmet Başaran'ın "Tonguç Yolu"nu. Hem böylece bir 17 Nisan'ı daha anmış oluruz. O, ülkemizde erişilmez bir devrimci eğitim döneminin örnek kurumunu; Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mahmut Makal, Başaran gibi değerli yazar ve sanatçıların yetiştiği Köy Enstitülerini anmış, sevgimizi yenilemiş oluruz.

DEVRİMCİ GELİŞME

Atatürk'ün kurduğu genç devlet, kısa sürede inançlı eğitimcilerini bulmuş, devrimci bir eğitim ve öğretim yolunu aramaya başla-

mıştır. Ülkücü, çalışan Bakanlar, yüksek düzeyde yöneticiler, şube müdürleri, birbirini izlemektedir. Necati'ler, Reşit Galip'ler, Saffet Arıkan'lar, Kadri Yörüköğlu'lar, İhsan Sungu'lar, Rüştü Uzel'ler... Ve, Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç.

Gösterişsiz, gösterişsiz, geceyi gündüze katan çalışmalar... Amaç: yılların yorgunluğundan, bitkinliğinden, karabilisizliğinden kurtulmak, Atatürk'ün deyişi ile geleceğin ufkundan parlak bir güneş gibi doğacak uygar Türkiye'yi yaratmak. 40 bin köyde yaşayan köylü insanımızı işlemek, bilimden tekinğe ulaşan nitelikler, boyutlar kazandırmak! Kısacası uluslaşmak, bilinçlenmek, Batı ışığında kendimizi bulmak... Bunun için klasik ortaöğretimin yanında sanat okulları, teknik okullar, yüksek meslek okulları açılır, geliştirilir, üniversitemiz yeniden düzenlenir. Bu dönemin büyük devrimci atılımları arasında halkı okur-yazar kılmak için her türlü girişim başarıya ulaştırılır. Örneğin, halk okulları, öğretim seferberliği, bu aradadır.

İşte tam bu sırada araştırmalar gerçekçi ve halkçı akış içinde yerini bulur: Köy Enstitüleri düşüncesi doğar. Şimdi bu noktadan başlayarak, sevgili Başaran'ın o mutlu dönemi ve ardından gelen karainançların, karaaydınların ülkeyi acımasızca zindana çevirmeleri anlatısına gelelim:

Başaran, önce büyük eğitimci Tonguç'u (Halkın değerlendirme-siyle Tonguç Baba'yı) yetişiş ve eğitimciliği yönünden tanıtıyor bize. Ardından Köy Enstitülerinin kuruluş ve çalışışını, yepyeni bir eğitim anlayışıyla girişilen "Kurtuluş Savaşı"nı anlatıyor: Tüm yurt düzeyi sürekli bir eğitim alanı durumuna getirilmiştir. "Devrimci eğitim imecesi"dir bu! Böylece halkımız, insanımız "doğal ve toplumsal çevreyi değiştirmekte, bunu yaparken kendisi de değişmekte"dir. Yaz-kış, tatil-matıl demeden sürekli çalışmaktadır; bulunulan yer bir öğrenme, uygulama alanıdır. Yeni bir toprak düzeni gelişmesi zorunludur. Eğitim ve uyanış bu doğrultudadır. Köy, yani ülke canlandırılacaktır! Her Enstitü, ürettikleriyle bin kişilik bir topluluğu yedirip içirecek, barındıracak üretken bir güçtür. Köylü çocukları, inanılmaz yaratıcı yeteneklerini bulmakta, ortaya koymaktadır. Enstitülerin kurulduğu yerler ıslıl ışıldır. Ekin sel gelişmeyle de öbür okulları kışkındıracak düzeye yükselmektedir. Bu durumsa ülkeyi yöneten sömürücü azınlığı korkutur! Evet, bu uyanışı sezen toprak ağaları ile yordakçısı yapışkanlar, kara güçler, büyük korkuya kapılmışlardır.

Bu gerilikçiler, tutucular, gelişmeyi önlemek için hemen seferber olurlar. Hasan Ali Yücel ile Hakkı Tonguç'lardan kurtulunmalı, bu uyandırıcı eğitim yok edilmeli; bu yolda çalışan yüzlerce inanmış eğitimci, öğretmen bel kırılmalıdır!

Mehmet Başaran bu yüzgeri dönüşü, usta, güçlü anlatımıyla çok canlı biçimde sergiliyor. İnançsızların sırt dönüşü ürkütücüdür. Çok inanmış gözüktüğü öğretim davasını ve Köy Enstitülerini kara canavarlar yutarken İnönü seyirci kalmıştır. Şimdi bu noktaya dönelim:

Yıl 1946'dır. 17 Nisan'da İnönü, yine bir Enstitüyü (Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nü) ziyaret eder. Çevresindeki boz urbali köy delikanlılarına sevgiyle bakar. Başlarını okşar onların, adlarını sorar. Güçlüdür belleği İnönü'nün. Bu adları unutmayacağını, yaşam boyu ne yaptıklarını izleyeceğini söyler. Sıcak bir sevgi alış-verişi... Onlar "gelmez" denen yerlerden bol suyu getirmiş, okulun önünde çeşme açılınca pırıltıyla fışkırtmışlardır.

20 Enstitüde 16 bin 400 köy çocuğu, kuruluş coşkunluğu ile çalışıyor, öğreniyor ve öğrendiğini yaşam'a geçiriyor! Büyük inanç içindeki ak saçlı İnönü mutluluk içinde. Ama, hayır, denge uzmanı İnönü, (şimdilerin cıvı, zibidi politikacılarına bakarak daha fazla kötülemeye dilim varmıyor) sandığımız değin inançlı değildir. Kolayca veriverir ödünü. İki-üç ay sonraki seçimde partisinin önemli yerleri, devrim düşmanlarının eline geçmiştir. Artık Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanı değildir. Ve bu oluşum devrimci eğitim bakanlarının da sonudur "devr-i demokraside" (Bu talihsizlik gittikçe artan uğursuzlukla sürüp gitmektedir) Ve İnönü'nün de Köy Enstitülerini son ziyareti olmuştur. 1946'nın 17 Nisan'ı... Artık o, ülkücü eğitimcilere, öğrencilere arka çıkmayacaktır. Sanırım İnönü'nün ödunculüğünün en ağıridir bu. Köy Enstitüsü düşmanlarını iktidara getirmekte ve hiçbir sakınca görmeden bu kez de onlarla işbirliği yapmaktadır. Adını bile anmak istemiyorum, kimi Milli Eğitim Bakanı yaptığını anımsayınız!...

Büyük Meclis'te kafalar değişmiştir artık. Bu kafalardan oluşan ve önemli yerleri eline geçirmiş olan bir politikacı azınlığı ilk fırsatta Hasanoğlu'na karanlık bakışlı bir baskın verirler. Gelenler şunlardır: Yeni Meclis Başkanı Kazım Karabekir, Başkan Yardımcıları Şemsettin Günaltay, Feridun Fikri Düşünsel (Günaltay'ı da iyice öğre-

niyoruz) ve Denizli Milletvekili Kemal Cemal. Çalılıdır. Bakışları soğuk ve niyetleri kötüdür. Sordukları sorular bir devlet adamına yakışır düzeyde değildir. Giderek yüz kızartıcıdır bile. Tonguç Yolu'nun 33-43'üncü sayfaları bu yönden ibretle ve özellikle okunmaya değer. Bu kişilerin çaplarının kimliklerini bundan daha iyi anlatan bir kaynak şimdilik göremedim. Hele eğitimcilerden, özellikle Şube Müdürü Ferit Oğuz'dan aldıkları yanıtlarla yasal durumun ve gerçek ulusçuluğun ortaya konusu ile büsbütün çileden çıkarak gü-lünçleşmeleri görülmeye değer. Sağol Başaran ne güçlü anlatmışsın.

Kısaca şuna da değineyim. Arkadaşlarını oracaktı satan "muhiber vatandaş" kişilerin becerilerini de anlatıyor Başaran. Bu kişilerin ihbar mektuplarının ele geçirilen bir kopyasını da göstermişti bana. Şimdi bulundukları yerlere göre sanıyorum utanıyordur o kişiler. Utanılması gereken yerlerde bulunuyorlar çünkü.

"1946'da iktidar olanlar çağdaşlaşmaya giden yolu kapattılar" diyor Başaran. Devrimci eğitim imecesi sürseydi, anlıyoruz ki, bugün ona-buna el açmayan, güçlü, sözü geçen, uygar bir ulus olacak, uluslar topluluğunda onurlu yerimizi alacaktık. İşte gerçek "milliyetçilik" buna derim ben. Yazıklar olsun bizi bu niteliklerden yoksun bıraklara, bunu sürdürenlere!..

ZİRAAT MARŞI

Geçen yıl, Köy Enstitüleri için TV'de geniş bir yayına hazırlanı-lıyordu. Dostum Hıfzı Topuz, yaptığı hazırlıktan söz açtığında kimi dostlarla birlikte ben de ona düşüncelerimi belirtmiş, girişiminde başarılar dilemiştim. Bu yapıyı 17 Nisan'dan sonraki günlerde gösterebildiler TV'de nedense. Beğeni ile izledim yayını. Ama, asıl yayın süresince art ezgi (fon müziği) olarak verilen, yer yer öne geçerek insanı coşkunluğa sürükleyen marş dikkatimi çekmişti. Dostlara hemen sordum. Köy Enstitülerinin unutulmaz marşı, "Ziraat Marşı" 'dır o dediler. Mutlulukla, kıvançla (hazla) birçok kez dinleme ola-nağı buldum banda alan bir arkadaştan. Dinlemeyenler varsa, salık veririm, çok beğenecekler. Marşlarımızın en güzellerinden biri kuş-kusuz. Sözleri Behçet Kemal Çağlar'ın, ezgisi (bestesi) Adnan Say-gun'un olan marş şu:

Sürer eker biçeriz, güvenip ötesine
Milletin her kazancı, milletin kesesine
Toplandık baş çiftçinin, Atatürk'ün sesine,
Toprakla savaş için ziraat cephesine
Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.
İnsanı insan eden ilkin bu soy, bu toprak
En yeni aletlerle en içten çalışarak
Türk için yine yakın, dünyaya örnek olmak
Kafa dinç, el nasırlı, gönül rahat, alın ak
Biz ulusal varlığın temeliyiz köküyüz
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.
Kuracağız öz yurтта dirliği düzenliği
Yıkıyor engelleri ulus egemenliği
Görsün köyler bolluğu rahatlığı şenliği
Bizimdir o yenilmek bilmeyen Türk benliği
Biz ulusal varlığın temeliyiz köküyüz
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.

Sabahları erkenden bütün Enstitülerde binlerce köylü çocuğunun bu marşı söyleyerek işe, çalışmaya koyuluşlarını gören ağa yanlıları, sözcü kesilerek bir Enstitü yöneticisine sormuşlar: "Bu boz urbali öğrenciler her sabah böyle hep bir ağızdan söyler mi bu marşı?" "Evet" yanıtını alınca, "Tonguç nıthış bir güç. Bu uyanma korkunç!.." diye söylenmişler.

Türkiye geri kalmış, bağımsızlığını yitirmiş, umurlarında mı? Kimse uyanmasın, sömürsünler ülkeyi, bir onlar yaşasın, istedikleri bu! Ama bu korktukları gerçekleşecek ve sonunda ülkemiz yücelirken, halkımız mutlu olacak. Bundan korkanlar, şu marşı da anımsamalıdır (söz, Cemal Yeşil, ezgi Musa Süreyya):

Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz
Ey vatan, göz yaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.
Gül ki sen, neşenle gülsün ay, güneş, toprak, deniz
Ey vatan, gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

İÇİNDEKİLER

— Tonguç Baba	7
— Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri	11
— Hasan-Ali Dönemi	21
— Hasan-Ali Yücel'in Önsözü	25
— Filozof Rusell ile Tonguç	26
— Köy Enstitüleri Dergisi	29
— Köy Enstitüleri Dergisi'nden "haberler"	33
— Herkes Kendine Göre Bir Enstitülü Olsun	37
— Sabahattin Ali Hasanoğlu'nda	41
— Diri-Taze	43
— Hasanoğlu Soruşturması	47
— Köy Enstitülerinin Etkileri	57
— Tonguç'un Mektupları	61
— "İslahat" Döneminde VARLIK Dergisi ve Köy Enstitüleri	67
— Köy Enstitülerini Kim Yıktı	73
— "Bozkırdaki Çekirdek Yazarı	79
— Eğitim Emekçisi Ferit Oğuz Bayır	83
— Eğitimde Amerikanlaşma ve Amerikan Eğitimi	87
— Köyde Barış Gönüllüleri	93
— Sapı U.S.A.'lı Kazma	99
— Halıcılık Kursu Bitirme Töreni	103
— Otuz Yıl Önce Yola Düşenler	107
— Susturmak	119
— Bilim İşçisi Orhan Burian	123
— Gök Ekin Acısı	127
— Dünya Çocuk Yılı	131
— Nazım Hikmet	135
— Türküler Ustaöğreticisi Veysel	141
— H.V. Velidedeoğlu ve Köy Enstitüleri	145
— Öğretmene Sevgi, Saygı	149
— Tonguç Yolu - (Sami Karaören)	153

“Başaran, önce büyük eğitimci Tonguç’u (Halkın değerlendirmesiyle Tonguç Baba’yı) yetişiş ve eğitimciliği yönünden tanıtıyor bize. Ardından Köy Enstitüleri’nin kuruluş ve çalışısını, yepyeni bir eğitim anlayışıyla girilen “Kurtuluş Savaşı”nı anlatıyor: Tüm yurt düzeyi sürekli bir eğitim alanı durumuna getirilmiştir. “Devrimci eğitim imecesi”dir bu! Böylece halkımız, insanımız “doğal ve toplumsal çevreyi değiştirmekte, bunu yaparken kendisi de değişmekte”dir. Yaz kış, tatil matil sürekli çalışmaktadır; bulunulan yer bir öğrenme, uygulama alanıdır. Yeni bir toprak düzeni gelişmesi zorunludur. Eğitim ve uyanış bu doğrultudadır. Köy, yani ülke canlandırılacaktır! Her enstitü, ürettikleriyle bir kişilik bir topluluğu yedirip içirecek, barındıracak üretken bir güçtür. Köylü çocukları, inanılmaz yaratıcı yeteneklerini bulmakta, ortaya koymaktadır. Enstitülerin kurulduğu yerler ısıldır. Ekin sel gelişmeyle de öbür okulları kısıktandıracak düzeye yükselmektedir.”

Sami Karaören

